

קולו של העם:

דעת הקהל בישראל בסוגיות הביטחון הלאומי

יהודה בן מאיר

אולנה בגנו־מולדבסקי

מזכר 130

INSS

המכון למחקרי ביטחון לאומי

THE INSTITUTE FOR NATIONAL SECURITY STUDIES

INCORPORATING THE JAFFEE
CENTER FOR STRATEGIC STUDIES

TEL AVIV UNIVERSITY
אוניברסיטת תל אביב

קולו של העם:

דעת הקהל בישראל

בסוגיות הביטחון הלאומי

יהודה בן מאיר

אולנה בגנו־מולדבסקי

המכון למחקרי ביטחון לאומי **INSS**

המכון למחקרי ביטחון לאומי, המשלב בתוכו את מרכז יפה למחקרים אסטרטגיים, הוקם בשנת 2006.

למכון שתי מטרות מוצהרות: הראשונה היא לערוך מחקרים בסיסיים בנושאי הביטחון הלאומי של ישראל, המזרח התיכון והמערכת הבינלאומית, וזאת על פי אמות המידה האקדמיות הגבוהות ביותר, והשנייה היא לתרום לדין הציבורי ולעבודת הממשל בנושאים שנמצאים, או ראוי שיימצאו, בראש סדר היום הביטחוני של ישראל. קהל המטרה של המכון הוא דרג מקבלי החלטות, מערכת הביטחון, מעצבי דעת הקהל בישראל, הקהילה האקדמית העוסקת בתחומי הביטחון בישראל ובעולם, והציבור המתעניין באשר הוא.

המכון מפרסם מחקרים שהוא מצא כראויים לתשומת הלב הציבורית, תוך שמירה על מדיניות נוקשה של אי משוא פנים. הדעות המובעות בפרסומים הן של המחברים בלבד, ואינן משקפות בהכרח את עמדות המכון, נאמניו או האישים והגופים התומכים בו.

יהודה בן מאיר
אולנה בגנו-מולדבסקי

קולו של העם: דעת הקהל בישראל בסוגיות הביטחון הלאומי

דצמבר 2013

מזכר 130

The Voice of the People: Israeli Public Opinion on National Security

Yehuda Ben Meir
Olena Bagno-Moldavsky

מחקר זה פורסם בסיוע תרומתו הנדיבה
של
פרופ' עמוס פרלמוטר ז"ל

הביא לדפוס: משה גרונדמן
עיצוב גרפי: מיכל סמוֹקובץ ויעל ביבר, המשרד לעיצוב גרפי, אוניברסיטת תל אביב
דפוס: אליניר, כתח תקווה
תצלום השער: בחירות בישראל, 22 בינואר 2013
צילום: אימגיבנק / Getty Images

המכון למחקרי ביטחון לאומי (חברה לתועלת הציבור)
חיים לבנון 40
רמת־אביב
תל־אביב 6997556

טל. 03-6400400
פקס. 03-7447590

דוא"ל: info@inss.org.il
אתר המכון: <http://www.inss.org.il>

כל הזכויות שמורות © נובמבר 2013
ISBN: 978-965-7425-53-4

תוכן העניינים

עיקרי דברים

הקדמה

15	ממצאים עיקריים	פרק 1
16	הסכסוך הישראלי-פלסטיני	
18	ערכים פוליטיים	
19	איראן, איומים מבחוץ ומצב הרוח הלאומי	
22	סוגיות פוליטיות בישראל ובאזור	
23	סוגיות פנים	
25	פרופיל היישות הפוליטית הישראלית	פרק 2
37	גורמים עיקריים בעיצוב דעת הקהל הישראלית	פרק 3
37	מערכת הערכים	
42	דמוגרפיה ורמת הדתיות	
47	מצב הרוח הלאומי ותפיסת האיום	פרק 4
47	מצב הרוח	
49	תפיסת האיום והביטחון	
55	איום הגרעין האיראני	פרק 5
55	הערכת האיום ומענים אפשריים	
58	הדימוי הגרעיני הישראלי	
60	נקודת המבט האישית	
61	הסכסוך הישראלי-פלסטיני	פרק 6
62	האם יש פרטנר?	
67	סוגיות הליבה	
77	השלכות על המדיניות	
81	סוגיות פנים	פרק 7
81	יחסים בין יהודים לערבים	
84	מתחים אידיולוגיים בקרב הציבור היהודי	
89	הערכה וסיכום	פרק 8
95	המדגם	נספח

לוחות ותרשימים

		לוחות
26	השאלות והתשובות ששימשו בניתוח הפרופיל, 2012	לוח 1
27	התפלגות תשובות "שמאל" ברשימת 15 השאלות	לוח 2
27	התפלגות תשובות "ימין" ברשימת 15 השאלות	לוח 3
30	נקודות חיתוך לפרופיל האידאולוגי, 2012	לוח 4
30	סיווג הציבור הישראלי-יהודי לימין, שמאל ומרכז, 2006-2012	לוח 5
32	מאפיינים דמוגרפיים, נתוני הצבעה ופרופיל	לוח 6
33	התפלגות קטגוריות הפרופיל לכל קבוצה דתית ב-2009 וב-2012	לוח 7
34	מודל רגרסיה לפרופיל האידאולוגי	לוח 8
35	מודל רגרסיה של העדפות הצבעה ב-2012 (מודל OLS)	לוח 9
42	מספר ועוצמה של קשרים מובהקים סטטיסטית בין מאפיינים דמוגרפיים לבין 110 השאלות על עמדות פוליטיות	לוח 10
50	תפיסות איום במצבים שונים, 2004-2012	לוח 11
52	היכולת של ישראל להתמודד בהצלחה עם איומים שונים, 2004-2012	לוח 12
53	מודל רגרסיה (OLS) של תפיסות איום וחוסן לפי מאפיינים סוציו-דמוגרפיים, מדגם 2012	לוח 13
56	היכולת של ישראל להתמודד בהצלחה עם איומים שונים, 2000-2012	לוח 14
58	דעת הקהל בנוגע למדיניות הגרעין של ישראל, 1999-2009	לוח 15
59	העדפות הציבור בנושא מדיניות הגרעין, בהנחה שאיראן משיגה נשק גרעיני, 2012	לוח 16
59	המדיניות הנוגעת לפיתוח נשק גרעיני במזרח התיכון, 2012	לוח 17
69	הצלבת דעת הקהל בנוגע להקמת מדינה פלסטינית ופתרון שתי המדינות 2009-2012	לוח 18
74	תמיכה בפינוי התנחלויות יהודיות כחלק מהסכם קבע, 2004-2012	לוח 19
76	תמיכה ברכיבי הסכם שלום עם הפלסטינים, 2004-2012	לוח 20

לוחות בנספח

96	התפלגות מגדרית של האוכלוסייה היהודית על פי הלמ"ס ב-2010 ועל פי סקר INSS	לוח א1
96	התפלגות לפי קבוצות גיל של אוכלוסייה יהודית על פי הלמ"ס ב-2010 ועל פי סקר INSS	לוח א2
97	התפלגות לפי השכלה של אוכלוסייה יהודית על פי הלמ"ס ב-2010 ועל פי סקר INSS	לוח א3
97	התפלגות לפי מוצא גיאוגרפי של אוכלוסייה יהודית על פי הלמ"ס ב-2010 ועל פי סקר INSS	לוח א4
98	התפלגות לפי הגדרה עצמית של רמת הדתיות של אוכלוסייה יהודית על פי הלמ"ס ב-2010 ועל פי סקר INSS	לוח א5

תרשימים

28	התפלגות הציבור לפי תשובות "שמאל", 2012	תרשים 1
29	התפלגות הציבור לפי תשובות "ימין", 2012	תרשים 2
35	ממוצע תשובות "שמאל" לפי כוונת הצבעה, 2012	תרשים 3
39	תמיכה בערכים פוליטיים, 1990-2012	תרשים 4
40	"דמוקרטים" ו"אתנוצנטרים", 1990-2012	תרשים 5
40	אחוז המעדיפים את ערך "רוב היהודי", 2004-2012	תרשים 6
41	אחוז המעדיפים את ערך "ארץ-ישראל השלמה", 2004-2012	תרשים 7
48	הערכת מצב המדינה מנקודת מבט של ביטחון לאומי, 2004-2012	תרשים 8
48	הערכת המצב האישי, 2004-2012	תרשים 9
50	מדד תפיסות האיום בציבור הרחב, 2012	תרשים 10
51	מדדים של תפיסות איום ורמת חוסן נפשי לפי כוונת הצבעה, 2012	תרשים 11
62	הסיכויים להגיע להסכם שלום עם הפלסטינים, 2001-2012	תרשים 12
64	תפיסת השאיפות המהותיות של הערבים, 2003-2012	תרשים 13
65	הסכמה לעצירת תהליך השלום, 2004-2012	תרשים 14
66	אין פתרון צבאי לסכסוך 2004-2012	תרשים 15
66	אין פתרון מדיני לסכסוך 2004-2012	תרשים 16

68	תמיכה בהקמת מדינה פלסטינית, 1987-2012	17 תרשים
70	תמיכה בעיקרון של שטחים תמורת שלום, 2005-2012	18 תרשים
71	תמיכה בחלופות השונות להסדרים טריטוריאליים במסגרת הסכם ישראלי-פלסטיני, 2004-2012	19 תרשים
73	תמיכה בהחזרת אזורים מסוימים בגדה המערבית, 2005-2012	20 תרשים
83	תמיכה בגישות השונות כלפי ערביי ישראל, 2005-2012	21 תרשים
85	הסיכוי למלחמת אזרחים בעקבות התנתקות נוספת ופינוי יישובים, 2005-2012	22 תרשים
87	גישות כלפי סירוב פקודה מצד חיילי צה"ל, 2003-2012	23 תרשים

עיקרי דברים

למרות שהציבור הישראלי רואה באיום הגרעין האיראני סוגיה ביטחונית לאומית ממדרגה ראשונה, הוא אינו רואה בכך איום קיומי. מרבית הישראלים אינם מאמינים שאיראן תתקוף את ישראל בנשק גרעיני, ובאותה מידה, מאמינים בביטחון רב מאוד ביכולת ההרתעה של ישראל. עם זאת, ככל שהאפשרות של מתקפה צבאית נגד איראן נעשית תיאורטית פחות ומוחשית יותר, הולך וגדל מספר הישראלים המתנגדים למתקפה צבאית נגד מתקני הגרעין של איראן. בנוסף, חלה עלייה בתמיכה ברעיון המזרח התיכון כאזור מפורז מנשק גרעיני, אם כי הרוב המוחלט עדיין מתנגד לכך.

באשר לסכסוך הישראלי-פלסטיני, התמיכה בפתרון שתי המדינות נותרה גבוהה בקרב הציבור הישראלי ואפילו גברה בשנים האחרונות, למרות הספקנות המחלחלת סביב קיומו של שותף פלסטיני בצד השני, והשכנוע הגובר – מגמה ברורה מאז 2005 – שאין אפשרות להגיע להסכם קבע עם הפלסטינים. במחקר הנוכחי הוצגו שאלות חדשות שבדקו תמיכה פוטנציאלית במשאל עם על הסכם קבע שאושר על ידי הממשלה. אחוז התומכים משתנה על פי תנאי ההסכם, אולם התמיכה נותרת גבוהה למדי בהשוואה להתנגדות. לאור זאת, ניתן להניח בבירור שממשלה שתציג "עסקת חבילה" על הסכם קבע מלא עם הפלסטינים תזכה באישור הציבור במשאל עם.

אלה רק חלק מהממצאים המרכזיים של סקר 2012, שנערך במסגרת הפרויקט "דעת קהל וביטחון לאומי" מטעם המכון למחקרי ביטחון לאומי, בין סוף פברואר לאמצע אפריל 2012. המזכר מציג את תוצאות סקר דעת הקהל העדכני ביותר של הפרויקט, ומנתח את הנתונים בעזרת ממצאים מסקרים קודמים, על מנת לזהות מגמות ארוכות-טווח ודפוסי דעת קהל בקרב אזרחי המדינה.

אחת משאלות המפתח שהוצגו על ידי מומחים פוליטיים וחוקרי דעת קהל ישראלית עוסקת בנטיות הפוליטיות של הציבור, ובייחוד בשאלה, האם גוברת נטיית הציבור לעמדות השמאל או הימין. המחקר הנוכחי מאשר מגמה שזוהתה כבר בשנים קודמות, של כוחו של המרכז בישראל: מחצית מהאוכלוסייה היהודית בישראל ממשיכה להשתייך למרכז הפוליטי. מתוך המחצית השנייה, הימין נותר חזק מאוד, ועולה במספרו על השמאל ביחס של יותר משניים לאחד. במקביל, נעצרה התזווה האיטית והמתמדת ימינה שחלה בשנים האחרונות, ובמידה מסוימת אף שינתה כיוון. השאלה האם תוצאות בחירות 2013 משקפות במדויק שינוי פוליטי זה נתונה לוויכוח,

אולם המגמה מזמינה בחינה קפדנית בשאלה, לאן נוטה דעת הקהל הישראלית על פני הרצף הפוליטי.

כמו בשנים קודמות, מבין כל הגורמים הדמוגרפיים שנבחנו (מגדר, גיל, ארץ מוצא, השכלה ומצב סוציו-אקונומי), הגורם בעל ההשפעה הגדולה ביותר על העמדות והגישות של המשיבים היה רמת הדתיות כפי שמגדיר אותה המשיב: החרדים והדתיים היו הנציים ביותר, והאוכלוסייה החילונית הפגינה את הדעות המתונות ביותר. המעניין הוא, שהחרדים והדתיים אמנם מייצגים מגזרים שונים המונעים מאידאלים שונים, אך דומים בהיעדרם המוחלט-כמעט מהשמאל הישראלי.

בין יתר הממצאים המרכזיים של הסקר:

1. מספרם של אלה שמאמינים כי אפשר להגיע להסכם עם הפלסטינים עולה באופן דרמטי, לנוכח האפשרות שהפלסטינים יכירו במדינת ישראל כמדינת הלאום של העם היהודי.
2. התמיכה ביוזמת השלום הערבית, למרות שגברה בשנים האחרונות, נותרה מוגבלת. באשר לחמאס, מיעוט מהישראלים מאמין שהארגון ילך בעקבות אש"ף ויכיר בישראל.
3. מיעוט מהישראלים מאמין שהשינויים המרכזיים במזרח התיכון שהביא עמו "האביב הערבי" יערערו את הסכמי השלום שישראל חתמה עם מצרים ועם ירדן.
4. בתחום הערכים הפוליטיים הבסיסיים, התמיכה ברוב יהודי במדינת ישראל גברה בצורה ניכרת בשנים האחרונות, בעוד התמיכה באידאל של ארץ-ישראל השלמה כערך מוביל ירדה.
5. הנכונות בקרב ישראלים לפינוי התנחלויות מבודדות ומאחזים בלתי-חוקיים נותרה גבוהה. בניגוד לכך, התמיכה בפינוי הגולן מועטה.
6. הרוב ממשיך לדבוק בדעה שסירוב של חייל לציית לפקודה לפינוי התנחלויות אינו לגיטימי.
7. החשש ממלחמת אזרחים אפשרית כתוצאה מהסדר מדיני עם הפלסטינים, שכרוך בנסיגה משטחים ובפינוי יישובים, עלה בצורה דרמטית, והוא אף גבוה מרמת החשש ששררה ערב ההתנתקות ב-2005.
8. נראה כי היחס של ישראלים יהודים כלפי אזרחי ישראל הערבים שלילי פחות מאשר בעבר, ויש בכך משום היפוך של המגמה שבלטה בסקרים האחרונים. הנתונים של שנת 2012 מאשרים שניכרת עקביות בסיסית בדעת הקהל הישראלית, בייחוד בכוחו של המרכז הישראלי. באופן כללי, נותרה רמה גבוהה של גמישות בדעת הקהל הישראלית, אשר בנסיבות מסוימות – בייחוד הנהגה פוליטית חזקה וכריזמטית בגיבויה ממשלה מאוחדת ונמרצת – מותירה מקום רב לצעדים יצירתיים. הדבר עשוי להיות רלוונטי ביותר לממשלה ישראלית שחותרת להגיע להסכם עם הפלסטינים.

הקדמה

סוגיות של ביטחון לאומי שלטו מאז ומתמיד במציאות הפוליטית של מדינת ישראל, ודפוס זה נמשך גם בשנים האחרונות. בארבע השנים האחרונות החריף האיום האיראני, ישראל ניהלה שתי מלחמות בהיקף מצומצם מול חמאס בעזה, המחלוקת עם הקהילה הבינלאומית סביב פעילות ההתנחלויות בגדה המערבית התעצמה וההשלכות הפוטנציאליות של "האביב הערבי" אורבות באופק; אבל מעל הכול, נדמה שהסכסוך הישראלי-פלסטיני והישראלי-ערבי נותר בלתי-יפתיר יותר מתמיד. על כן, אין זה מפתיע שחرف המרכזיות שתפסו סוגיות חברתיות וכלכליות בסדר היום הציבורי בשנים האחרונות, הביטחון הלאומי הוא עדיין הנושא העיקרי מבחינת הציבור הישראלי.

הממשלה החדשה שהושבעה ב-18 במרס 2013 בעקבות הבחירות הארציות לכנסת בחודש ינואר 2013 תעמוד בפני אתגרי ביטחון לאומי רבים, ויהיה עליה לבצע החלטות מכריעות בנושאים אלה. לדעת הקהל בסוגיות של ביטחון לאומי תהיה בהכרח השפעה ניכרת על החלטות אלה. נכון שמדיניות הממשלה בישראל נקבעת במידה רבה משיקולים קואליציוניים ופנים-מפלגתיים, אולם מדיניות והחלטות של כל ממשלה ישראלית בסוגיות מפתח של ביטחון לאומי כפופות במידה רבה גם ללחצים של דעת הקהל. אל לעוסקים בסוגיות של ביטחון לאומי, ובייחוד בסכסוך הישראלי-פלסטיני והישראלי-ערבי, להקל ראש בדעת הקהל הישראלית. אף ממשלה ישראלית אינה יכולה להתעלם מעמדות הציבור, ודאי כאשר החלטות של ביטחון לאומי נתפסות כבעלות אופי קיומי-כמעט. מנהיגי מדינה וממשלות יכולים להשפיע, לעצב, ולעתים אפילו לשנות לחלוטין את דעת הקהל, אך יש גבול ליכולת של ממשלות לעצב דעת קהל ולהשיג רוב התומך במדיניותו. בהיעדר תמיכה מעין זו, יקשה עד מאוד על כל ממשלה ליישם החלטות מרכזיות ומרחיקות לכת בתחומים הנוגעים לביטחון לאומי.

בתולדות ישראל היו ודאי מקרים שבהם מנהיגות חזקה ומפנה דרמטי באירועים הפכו את דעת הקהל על פיה. החלטתו של מנחם בגין לסגת באופן מלא מכל מדבר סיני, לרבות שארם-א-שייח', והחלטתו של יצחק רבין להכיר באש"ף כנציג היחידי של העם הפלסטיני הן שתי דוגמאות כאלה. שני המקרים הם דוגמה לשני מנהיגים מוערכים מאוד שהגיבו באומץ לאירועים מכוננים – הביקור הדרמטי של אנואר סאדאת בירושלים במקרה הראשון, והאגרת של יאסר ערפאת לרבין, המכירה בזכותה של ישראל לחיות בביטחון ובשלום ודוחה את דרך הטרור, במקרה השני. מקרים אלה

מאשרים שהאמרה "בפוליטיקה, לעולם אל תאמר לעולם לא" נכונה גם לגבי דעת קהל, ומחזקים את ההשפעה הפוטנציאלית שיש למנהיגות פוליטית חזקה. יחד עם זאת, מקרים אלה הם ספורים ומתרחשים לעתים רחוקות.

זה 27 שנים עוסק הפרויקט 'ביטחון לאומי ודעת קהל' בדעת הקהל בישראל בסוגיות של ביטחון לאומי, בהערכת דעת הקהל בנושאים אלה, ובהשלכות המדיניות. מטרת הפרויקט היא למדוד, לתאר ולנתח את הגישות, התפיסות והעמדות של האוכלוסייה היהודית בישראל בכל הסוגיות הקשורות לביטחון לאומי. בין יוני 1985 לאפריל 2012 נערכו במצטבר 24 סקרים מייצגים של האוכלוסייה היהודית הבוגרת בישראל. כל סקר כלל בין 600 ל-1200 משיבים. כל המשתתפים רואיינו פנים-אל-פנים בבתיים. הישות הפוליטית הישראלית מורכבת מיהודים וערבים. ההרכב של שתי קבוצות אלה באוכלוסייה הישראלית הוא כ-79% יהודים ו-21% ערבים. אולם עקב שיעור הילודה הגבוה בקרב הערבים (שרובם מוסלמים), אם מביאים בחשבון את אוכלוסיית הבוחרים בישראל, כלומר בני 18 ומעלה, החלוקה היא 85% יהודים ו-15% ערבים. מאז ראשיתו, סקר הפרויקט את האוכלוסייה היהודית בישראל בלבד. לבחירה מתודולוגית זו יש רציונל כפול. בשל ההיסטוריה והאופי הלאומי של ישראל, מקבלי ההחלטות רגישים יותר ומושפעים יותר ממגמות בציבור היהודי. שנית, לאור העובדה שדעת הקהל במגזר הערבי בסוגיות של ביטחון לאומי שונה – ובמקרים רבים באופן קיצוני – מדעת הקהל של היהודים, הרי שקלול הנתונים של הערבים והיהודים יחדיו יוצר בלבול בתמונה האמיתית, ובמקרים מסוימים עשוי להיות רק ממצא מלאכותי סטטיסטי. במקביל, כיוון שהאוכלוסייה היהודית היא הדומיננטית, הרי במרבית הסוגיות, הפער בין דעת הקהל הכללית בישראל לדעת הקהל היהודית בלבד אינו עולה על 5%. לפיכך, כאשר המחקר הנוכחי מתייחס ל"דעת הקהל בישראל" או ל"ישראלים", הוא מתייחס לדעת הקהל של האוכלוסייה היהודית בישראל, למרות שברוב המקרים, דעה זו משקפת במידה רבה גם את כלל הציבור.

הנתונים המצטברים לאורך זמן בפרויקט נאספו באמצעות שאלון שפותח במיוחד עבור הפרויקט. השאלון מכיל מעל 100 שאלות במגוון רחב של סוגיות ביטחון לאומי. שאלות רבות נותרו ללא שינוי במהלך השנים, והן מהוות את ליבת הסקר ומאפשרות השוואות תקפות לאורך זמן. פרק נוסף של שאלות בסקר מיועד לשקף את דעת הקהל בסוגיות הביטחון הלאומי החשובות ביותר נכון לזמן ביצוע הסקר – סוגיות שמטבע הדברים משתנות משנה לשנה. לדוגמה, שאלות שקשורות לתוכנית הגרעין האיראנית בלטו יותר במחקרים של 2009 ו-2012. הנושאים שכוסו בשאלונים כללו, בין היתר, תפיסות ביחס לאיום הגרעין האיראני; תפיסות בנוגע לסכסוך הישראלי-פלסטיני והישראלי-ערבי; עמדות בדבר פתרונות אפשריים לסוגיות הליבה בסכסוך הישראלי-פלסטיני; שטחים, התנחלויות, פליטים וירושלים; מצב הרוח הלאומי, לרבות תחושות

של ביטחון וחוסר ביטחון, תפיסת איום, ואופטימיות ופסימיות באופן כללי; עמדות כלפי המיעוט הערבי בישראל, צה"ל ושלטון החוק, וכן ערכים לאומיים מרכזיים. המדדים הדמוגרפיים כללו מגדר, גיל, ארץ מוצא, השכלה, מצב סוציו-אקונומי, רמת הדתיות ושירות צבאי.

העובדה שהשאלון שמר על שאלות ליבה לאורך השנים תורמת לערך הסקר כמדד משמעותי. ואכן, הכוונה המקורית הייתה לשמר את הניסוח המדויק של מרבית הפריטים, ובכך לאפשר לחוקרים לשרטט ולנתח התפתחויות ושינויים בדעת הקהל הישראלית לאורך זמן. עם זאת, בחלוף הזמן הפכו חלק מהשאלות למיושנות ועלו נושאים חדשים, כך שבחלק מהמקרים נדרש עדכון בניסוח המדויק של שאלות מסוימות. יחד עם זאת, השאלון כולל שאלות רבות שנותרו עקביות במשך יותר משני עשורים. כתוצאה מכך צבר הפרויקט במהלך תקופה של 27 שנים מאגר של נתונים קריטיים, המשרטטים את פניה המשתנים של דעת הקהל הישראלית בסוגיות חיוניות של ביטחון לאומי.

המחקר הנוכחי מציג את הנתונים והניתוח של סקר 2012. הנתונים מסקר זה – שבוצע במהלך השבוע האחרון של פברואר ושלושת השבועות הראשונים של מרס 2012 (עם תוספות קלות בשבוע השלישי של אפריל) – הושאו לנתונים מסקרים קודמים, תוך התמקדות מיוחדת בשנים 2006 עד 2009, ועל כן הם מציגים תמונה של מגמות עיקריות בדעת הקהל הישראלית לאורך תקופה של שש שנים. חשוב להדגיש שהמחקר הנוכחי אינו סקר דעת קהל במובן המקובל של המונח, ואינו מיועד לתת תשובה של סוקרים באשר לעמדה נתונה של הציבור הישראלי בנקודת זמן נתונה. במקום זאת, ועל פי מיטב המסורת של מחקרים יישומיים ובסיסיים, זהו מחקר עומק ארוך-טווח על עמדות, הבוחן כיצד תופסת החברה הישראלית סוגיות ביטחון לאומי מרכזיות לאורך זמן. הוא מתמקד בעקביות, ביציבות ובתנודתיות במהלך הזמן בגישות ובעמדות של האוכלוסייה היהודית בישראל בנושאים אלה, כמו גם במשמעות ובהשלכות של דפוסים אלה על מקבלי ההחלטות בישראל.

המחקר מתחיל בהצגת הממצאים העיקריים של דעת הקהל בקרב האוכלוסייה היהודית בישראל. הפרק השני משרטט את פרופיל הישות הפוליטית הנוכחית בישראל. הפרק השלישי מציג ניתוח של גורמי מפתח בעיצוב דעת הקהל הישראלית, בייחוד מערכת הערכים ורמת הדתיות של הפרט. פרקים ארבע וחמש מתארים את האיומים העיקריים כפי שהם נתפסים בקרב הציבור היהודי הישראלי, ומקדישים תשומת לב מיוחדת לאיום הגרעין האיראני. הפרק השישי עוסק בגישות הקשורות להיבטים השונים בסכסוך הישראלי-פלסטיני וכן לתפיסות המשיבים באשר לסכסוך הישראלי-ערבי בכללותו. הפרק השביעי מוקדש לנושאי פנים, ובייחוד ליחסי יהודים-ערבים ולמתח האידאולוגי בציבור היהודי. המונוגרפיה מסתיימת בסיכום תוצאות הסקר ובהערכת ההשלכות, הן על המדיניות והן על התפתחויות אפשריות בדעת הקהל היהודית-ישראלית.

פרק 1

ממצאים עיקריים

השאלה שפעמים רבות מופנית לחוקרים וללומדים את דעת הקהל הישראלית היא, האם ניתן לזהות נטייה ברורה לימין או לשמאל בציבור הישראלי. התמונה הכוללת שעולה מתוך המחקר הנוכחי מעידה על עקביות יותר מאשר על שינוי, לצד מעבר ברור של אחוזים ספורים לשמאל במרבית הסוגיות, אם כי במספר פריטים ניכרת תזוזה לימין.

במבט חטוף, נדמה שתמונה זו עולה בקנה אחד עם התוצאות של הבחירות הכלליות בינואר 2013, שהסתיימו בתזוזה קלה מהמרכז-ימין למרכז-שמאל. אך למרות שתוצאות הבחירות מאשרות למראית עין רבים מהנתונים והמסקנות שדווחו במחקר זה, ניתוח יסודי יותר מצביע על צורך בפרשנות זהירה של תוצאות הבחירות. מנקודת המבט של מחקר זה, נציין שתי אזהרות. ראשית, נראה שנושאים ושיקולים פנימיים וסוציו-אקונומיים שיחקו תפקיד גדול הרבה יותר בקביעת ההצבעה מאשר בבחירות קודמות. שנית, ייתכן שחלוקת ציבור הבוחרים לשני גושים מתחרים – מרכז-ימין ומרכז-שמאל – אינה תקפה עוד. יש סימנים לכך שבבחירות אלה, הגבולות בין שני הגושים היו מוגדרים פחות מבעבר. כתוצאה מכך, קשה להסיק מסקנות מתוצאות הבחירות בנוגע לימין מול שמאל ברצף הפוליטי-אידיאולוגי.

כמו בשנים הקודמות, גם עתה נותר המרכז הישראלי – שלעתים מכונה "הרוב הדומם" – חזק ויציב. מחצית מהאוכלוסייה היהודית בישראל ממשיכה להשתייך למרכז. במהלך שש השנים האחרונות, אחוז האוכלוסייה היהודית שמצויה במרכז כמעט לא השתנה, והוא נע בין 45 ל-50 אחוזים. נכון ל-2012 הוא עומד על 49 אחוזים – זהה לתוצאה של 2009.

באשר למחצית השנייה של האוכלוסייה היהודית, הימין נותר חזק הרבה יותר, ועולה במספרו על השמאל ביחס של 2:1 לפחות. במקביל, נעצרה התזוזה האיטית אך מתמשכת מהשמאל לימין, שניכרה מ-2006 עד 2009, ובמידה מסוימת אף שינתה כיוון. ב-2012, 35 אחוזים מהאוכלוסייה השתייכו לימין – ירידה מ-41 אחוזים ב-2009; בקרב השמאל חלה עלייה, מ-10 אחוזים ב-2009 ל-16 אחוזים ב-2012.

לחלוקה של "שמאל" לעומת "ימין" יש פרשנות דיאלקטית רחבה שמכסה היבטים פוליטיים, חברתיים, ביטחוניים, כלכליים ותרבותיים, כאשר הדיכוטומיה שמאל-ימין היא כלי נפוץ לסיווג עמדות פוליטיות על פני קשת פוליטית חד-ממדית. בדומה לטרמינולוגיה שמאל-ימין, גם החלוקה לנצי ויוני היא בעלת אופי דיאלקטי. במזכר זה, ימין ושמאל מוגדרים אך ורק לפי עמדות בסוגיות מפתח של ביטחון לאומי, בעיקר סביב הסכסוך הישראלי-פלסטיני. "שמאל" או "יונה" מגדירים משיב אשר בניגוד ל"ימין" או "נץ", מביע נכונות רבה יותר לפשרה מדינית ולוויתורים משמעותיים יותר בחתירה לפתרון לסכסוך, ונכונות פחותה לשימוש בכוח צבאי.

אחת מהמסקנות העקביות שעלתה במחקרים שבוצעו במהלך השנים היא ההשפעה הבולטת שיש לרמת הדתיות של המשיב על דעותיו הפוליטיות. גם בסקר הנוכחי, נמצא שמתוך כל הגורמים הדמוגרפיים שנבחנו (מגדר, גיל, ארץ מוצא, השכלה ומצב סוציו-אקונומי), הגורם בעל ההשפעה החזקה ביותר על הגישות והעמדות של המשיבים היה הגדרה עצמית של רמת הדתיות. החרדים והדתיים הם הנציים ביותר, האוכלוסייה החילונית מחזיקה בעמדות המתונות ביותר, והמסורתיות ניצבים באמצע. חשוב לציין כי החרדים והדתיים, למרות השתייכותם למגזרים שונים המונעים מאידאליים לאומיים שונים, דומים בהיעדרותם המוחלטת כמעט מהצד השמאלי של המפה.

הסכסוך הישראלי-פלסטיני

התמיכה בהקמת מדינה פלסטינית במסגרת הסכם קבע עמדה על 59 אחוזים, לעומת 53 אחוזים ב-2009 ו-55 אחוזים ב-2007. התמיכה בפתרון "שתי מדינות לשני עמים" הייתה 69 אחוזים לעומת 64 אחוזים ב-2009. התוצאות של 2012 חזרו למעשה לרמה הגבוהה של התמיכה, כפי שהייתה ב-2006 עבור שני פריטים אלה – 61 ו-70 אחוזים בהתאמה. בהלימה לתוצאות קודמות, התמיכה בפתרון שתי המדינות רבה יותר מתמיכה ספציפית במדינה פלסטינית – פער של 10 אחוזים שנותר עקבי לאורך זמן. במחקר הנוכחי שולבה נקודת מבט חדשה, שבחנה הצבעה במשאל עם על הסכם קבע עם הפלסטינים שאושר על ידי הממשלה. שתי שאלות שונות הוצגו למשיבים. הראשונה – אם ממשלת ישראל תאשר הסכם קבע עם הפלסטינים המבוסס על שתי מדינות לשני עמים וההסכם יובא להכרעת העם במשאל עם, איך תצביע? 51 אחוזים השיבו שהם יצביעו בעד, 27 אחוזים יצביעו נגד, ו-22 אחוזים לא ידעו להשיב. הפריט השני הציג את אותה שאלה, אולם פורטו בה הפרמטרים המרכזיים של ההסכם שהממשלה אישרה. פרמטרים אלה כללו: מדינה פלסטינית ב-93% משטח הגדה המערבית וכל רצועת עזה, כולל השכונות הערביות בירושלים; ישראל תוכר כמדינת הלאום של העם היהודי ותשמור על גושי ההתיישבות, כולל השכונות היהודיות בירושלים והעיר העתיקה, ישראל גם תשמור על נוכחות צבאית לאורך נהר הירדן;

הפלסטינים יצהירו על סיום כל התביעות ועל קץ הסכסוך; הפליטים יהיו זכאים לשוב למדינה הפלסטינית בלבד; הר הבית יהיה "בריבונות האל". במקרה כזה, 46 אחוזים השיבו שיצביעו בעד, 34 אחוזים יצביעו נגד, ו-20 אחוזים השיבו שאינם יודעים. במילים אחרות, כאשר צוינו פרמטרים מוגדרים, שאת חלקם קשה לציבור לקבל, ירדה התמיכה בהסכם שאושר בממשלה. יחד עם זאת, מספרם של אלה שהיו מוכנים להצביע בעד עדיין עולה באופן ניכר על מספר המתנגדים. אי לכך, נראה שאפשר להניח כי ממשלה שתציג הסכם כזה לציבור תזכה במשאל עם. נקודה משמעותית נוספת לציון היא שכאשר חלק מהפרמטרים הוצגו כתנאים פרטניים וכעומדים בפני עצמם – רוב המשיבים התנגדו. רק כאשר הם הוצגו כעסקת חבילה מטעם הממשלה ובתמיכתה, עלתה הנכונות לקבל אותם.

הישראלים פסימיים למדי בנוגע לשותף הפלסטיני, אך הם עדיין מחויבים לחיפוש אחר פתרון לסכסוך. התמיכה בהקפאת תהליך השלום נותרה נמוכה בעקביות. ב-2009, 19 אחוזים הסכימו להצעה שתהליך השלום יופסק, לעומת 59 אחוזים שלא הסכימו (22 אחוזים היו במרכז הסולם 1-7). המספרים לצורך השוואה עם המחקר הנוכחי היו 23, 61 ו-16 אחוזים. מצד אחר, פחות משליש האמינו בסיכוי להשגת הסכם שלום עם הפלסטינים – תוצאה שנתרה בעינה במהלך חמש השנים האחרונות. כאשר נשאלו לגבי הסיכוי להשגת הסכם שלום עם הפלסטינים "אם יכירו במדינת ישראל כמדינת הלאום של העם היהודי", עלה מספרם של אלה שהאמינו שזה אפשרי מ-29 אחוזים ל-43 אחוזים. ראוי להתייחס תמיד בחשדנות לתוצאות המתקבלות משאלות היפותטיות, אולם ההבדל החיובי הדרמטי מעיד על כך שקבלת ישראל כמדינה יהודית מהדהדת בקרב הציבור הישראלי. כמו כן יש לציין כי 46 אחוזים האמינו ש"רוב הפלסטינים" מעוניינים בשלום – תוצאה שדומה לתוצאות בשנים קודמות.

כאשר נשאלו מה הסיבה המרכזית לקיפאון בסוגיה הפלסטינית, 36 אחוזים השיבו "סרבנות הרשות הפלסטינית", 11 אחוזים השיבו "אי-גמישות מצד ממשלת ישראל", ו-46 אחוזים השיבו "הפער בין הצדדים גדול מדי" (7 אחוזים ציינו שילוב של סיבות). העובדה שכמעט מחצית מהאוכלוסייה סבורה כי המבוי הסתום נובע בעיקר מגורמים אובייקטיביים – כלומר, הפער הרחב בין שני הצדדים – יכולה להסביר מדוע קיימת התלהבות מועטה בלבד מיוזמות שלום שונות. התמיכה ביוזמת השלום הערבית, גם באופן עקרוני, נותרה מוגבלת, למרות שעלתה משמעותית מאז 2009 (במחקרים קודמים, המונח ששימש היה "היוזמה הסעודית"). במחקר הנוכחי, 29 אחוזים תמכו בתגובה ישראלית חיובית ליוזמה, לעומת 52 אחוזים שהתנגדו (19 אחוזים היו במרכז הסולם 1-7); ב-2009, 19 אחוזים בלבד תמכו בתשובה ישראלית חיובית, לעומת 60 אחוזים שהתנגדו לכך (21 אחוזים היו באמצע). רמת התמיכה ב-2012 חזרה לרמה של 2007: 27 אחוזים בעד, 49 נגד ו-24 אחוזים באמצע.

באופן דומה, הישראלים נותרו פסימיים למדיי בנוגע לחמאס. כאשר נשאלו האם יש סיכוי כלשהו שחמאס ילך בדרכו של אש"ף ויכיר בזכות קיומה של ישראל, השיבו 40 אחוזים "אין סיכוי", ו-45 אחוזים ענו "סיכוי נמוך מאוד". רק 11 אחוזים השיבו שקיים "סיכוי די טוב" ו-4 אחוזים השיבו "סיכוי טוב מאוד". התוצאות היו דומות למדיי לאלה של 2009 – שאז הנתונים המקבילים היו, 44, 45, 7 ו-4 אחוזים בהתאמה. 20 אחוזים תמכו במשא-ומתן עם חמאס – עלייה מ-14 אחוזים בשנת 2009, לעומת 67 אחוזים שהתנגדו, ירידה מ-74 אחוזים ב-2009 (13 אחוזים היו באמצע). במקביל, ישראלים לא ויתרו לחלוטין על פתרון מדיני. להיפך, 36 אחוזים הסכימו עם ההצהרה כי "אין פתרון מדיני לסכסוך" אולם 50 אחוזים לא הסכימו עם ההצהרה, ו-14 אחוזים היו באמצע.

ערכים פוליטיים

בתחום הערכים הפוליטיים הבסיסיים, הדמוגרפיה ממשיכה להחליף את הגיאוגרפיה. המשיבים התבקשו לדרג ארבעה ערכי מפתח לפי סדר החשיבות: מדינה עם רוב יהודי, ארץ-ישראל השלמה, דמוקרטיה ומצב של שלום.

במרבית העשור החולף, הערך שדורג כבעל החשיבות הגבוהה ביותר היה רוב יהודי. במחקר הנוכחי, 47 אחוזים דירגו אותו כערך החשוב ביותר, עלייה בהשוואה ל-38 אחוזים ב-2009. נתונים אלה נמצאים בניגוד מוחלט ל-8 האחוזים (10 אחוזים ב-2009) שבחרו בארץ-ישראל השלמה כערך הראשון. כאשר בוחנים מי בחר באיזה ערך כראשון או השני בחשיבותו, התוצאות מרשימות באותה מידה. 69 אחוזים ציינו "רוב יהודי" כאחד משני הערכים המובילים, לעומת 29 אחוזים שבחרו בארץ-ישראל השלמה כערך מוביל. התמיכה ב-2012 בערך של רוב יהודי כמעט זהה לזו של 2009 (71 אחוזים). שיעורם של אלה שבחרו בארץ-ישראל השלמה כאחד משני הערכים המובילים ירד מ-36 אחוזים ב-2009, וחזר לרמה של השנים 2005-2007.

העדיפות של הדמוגרפיה על פני הגיאוגרפיה אינה מובילה בהכרח לאימוץ עמדה יונית. יש אנשים בימין שמקבלים את החשיבות של שימור הרוב היהודי, ועדיין מאמינים שהוא ניתן להשגה באמצעים אחרים מאשר נסיגה מחלקים גדולים בגדה המערבית. למרות זאת, יש סיבה טובה להאמין שהתמיכה האיתנה בפתרון "שתי מדינות לשני עמים" מעוגנת בעיקר בעדיפות של דמוגרפיה על פני גיאוגרפיה. באופן דומה, סביר מאוד שעדיפות זו מתבטאת גם בנכונות לפנות התנחלויות מסוימות בגדה המערבית במסגרת הסכם קבע. תמיכה בפירוק כל ההתנחלויות, לרבות גושי ההתיישבות הגדולים, נותרה נמוכה למדיי – סביב 14 אחוזים, ללא שינוי מאז 2007. עם זאת, 49 אחוזים – עלייה ביחס ל-43 אחוזים ב-2009 – תמכו בפירוק התנחלויות קטנות ומבודדות. בשקלול הנתונים, 63 אחוזים היו מוכנים לפנות התנחלויות מסוימות

בגדה המערבית במסגרת הסדר קבע, ואילו 37 אחוזים התנגדו לפינוי התנחלות כלשהי. אולם התמונה שונה כשהדבר נוגע לפינוי התנחלויות במסגרת הסכם חלקי, או כחלק מביצוע היערכות מחודשת של מפת ההתנחלויות מצד ישראל באופן חד-צדדי. במקרים כאלה, 54 אחוזים יתנגדו לפינוי של התנחלות כלשהי. מעניין לראות שהציבור מפולג בצורה שווה בנוגע להצהרה ישראלית שבתנאים מסוימים, גדר הביטחון תהיה גבול הקבע של ישראל במזרח – דבר שיחייב מיקום מחדש של כל הישראלים המתגוררים ממזרח לגדר: 50 אחוזים הסכימו – עלייה ביחס ל-43 אחוזים ב-2009 ונתון דומה לתוצאה של 2007, בעוד 50 אחוזים התנגדו.

איראן, אימים חיצוניים ומצב הרוח הלאומי

ב-2012, סוגיית הביטחון הלאומי הסוערת ביותר הייתה ללא ספק השאלה של איראן גרעינית. ניתוח מעמיק של הנתונים מציג תמונה ברורה של עמדת הציבור הישראלי בנוגע לאיום הגרעיני האיראני. הציבור הישראלי אכן רואה איום זה כאיום החמור ביותר שניצב בפני המדינה, אולם אינו רואה בו איום קיומי. למשיבים הוצגה רשימה של 12 תרחישים שעשויים להיחשב מסוכנים, והם התבקשו לדרג כל אחד מהם לפי "הדרגה שבה הוא מהווה איום" בסולם של 1 עד 7. נשק גרעיני בידי איראן קיבל דירוג ממוצע של 6.1 – הדירוג הגבוה ביותר והאיום היחידי שקיבל דירוג מעל 6. שני שלישים מהמשיבים העניקו לאיום זה את הדירוג 7, כלומר הדירוג הגבוה ביותר בסולם. האיום היחידי הנוסף שהתקרב לכך היה "נשק ביולוגי וכימי בידי מדינת אויב", עם דירוג ממוצע של 5.9. התוצאות זהות כמעט לאלה שדווחו ב-2007 ו-2009, ומעידות על תפיסה עקבית לאורך זמן.

עם זאת, כאשר נשאלו כיצד הם צופים שאיראן תתנהג אם יהיה בידיה נשק גרעיני, רק 18 אחוזים השיבו שהיא תתקוף את ישראל בנשק גרעיני על מנת להשמיד אותה. 32 אחוזים נוספים השיבו שאיראן תאיים על ישראל בתקיפה גרעינית אך לא תתקוף בפועל, מחשש מתגובה ישראלית. שאר 50 האחוזים צפו שאיראן תפגין התנהגות אגרסיבית פחות. אין ספק שהרוב המכריע בקרב הציבור הישראלי מפגין רמה גבוהה של ביטחון ביכולת ההרתעה של ישראל. עמדה זו מושפעת, ככל הנראה, מהעובדה ש-90 אחוזים מהציבור מאמינים שלישראל יש נשק גרעיני (62 אחוזים משוכנעים בכך). בשנה שקדמה לסקר הנוכחי, התפתח דיון סוער בישראל בנוגע לאפשרות תקיפה צבאית ישראלית עצמאית של אתרי הגרעיני באיראן. אין ספק שלדיון זה הייתה השפעה על דעת הקהל בישראל. ב-2009 נשאלו המשיבים מה צריכה להיות תגובת ישראל, אם יתברר לה שלאיראן יש נשק גרעיני. 59 אחוזים תמכו בתקיפה צבאית של מתקני הגרעיני של איראן, ואילו 41 אחוזים התנגדו. במחקר הנוכחי, השאלה נוסחה מחדש והוצגה בהקשר מדויק יותר. המשיבים נשאלו כיצד על ישראל לפעול לנוכח הסכנה

שאיראן תפתח נשק גרעיני. 48 אחוזים השיבו שעל ישראל לתקוף את מתקני הגרעין של איראן, ואילו 52 אחוזים השיבו שעל ישראל להשתמש בכל האמצעים המדיניים שברשותה כדי למנוע מאיראן להשיג נשק גרעיני אך להימנע מתקיפה צבאית. הציבור הישראלי נחלק, אם כן, שווה בשווה בשאלת יישום האופציה הצבאית בנוגע לאיראן. תחום נוסף שאפשר שדעת הקהל לגביו הושפעה מהבולטות של איום הגרעין האיראני הוא השאלה של המזרח התיכון כאזור ללא נשק גרעיני (NWFZ). שאלה זו לא זכתה להתייחסות ישירה בסקרים קודמים. עם זאת, כאשר נשאלו ב-2009 מה עדיף לישראל, בהנחה שהיא מחזיקה בנשק גרעיני, רק אחוז אחד הציע שישראל תוותר על ארסנל הגרעין שמיוחס לה, 19 אחוזים תמכו בכך שישראל תאשר בגלוי את קיומו של ארסנל גרעיני כדי להרתיע את אויביה ו-80 אחוזים תמכו בהמשך מדיניות העמימות של ישראל. במחקר הנוכחי הוצגה השאלה בהקשר שונה; המשיבים נשאלו מה על ישראל לעשות אם איראן תשיג נשק גרעיני. בתרחיש זה, עלתה תמונה שונה למדי: 10 אחוזים תמכו בכך שישראל תפעל להפיכת המזרח התיכון, לרבות ישראל, לאזור ללא נשק גרעיני, 33 אחוזים תמכו בכך שישראל תאמץ מדיניות של הרתעה גרעינית גלויה, כלומר, להודיע שיש ברשותה נשק גרעיני ו-57 אחוזים תמכו בשימור מדיניות העמימות הנוכחית.

עולה מכך שלאיום של איראן גרעינית יש השפעה נחרצת על דעת הקהל בנוגע לעמדתה הגרעינית של ישראל. ב-2009 הייתה תמיכה מסיבית – למעשה קונצנזוס לאומי – בשימור מדיניות העמימות של ישראל, בלי כל תמיכה באזור ללא נשק גרעיני. גישה זו השתנתה נכון ל-2012, כאשר ישראל ניצבת נוכח המציאות האפשרית של איראן גרעינית: קרוב למחצית מהאוכלוסייה תמכה בנטישת מדיניות העמימות; שליש תמכו במדיניות של הרתעה גרעינית גלויה ו-10 אחוזים תמכו באזור ללא נשק גרעיני. על מנת להבין טוב יותר את גישת הציבור כלפי רעיון של מזרח תיכון ללא נשק גרעיני, הוצגו שתי שאלות חדשות במחקר הנוכחי. בראשונה נשאלו המשיבים: "בהנחה של ישראל יש נשק גרעיני ושאיראן תגיע ליכולת גרעינית צבאית, מהי לדעתך המדיניות הנכונה עבור ישראל?". המשיבים התבקשו לבחור אחת מבין שתי אפשרויות. 78 אחוזים השיבו שעל ישראל לשמור על הנשק הגרעיני שלה גם במחיר של נשק גרעיני בידי איראן, בעוד 22 אחוזים השיבו שעל ישראל ואיראן גם יחד לוותר על נשק גרעיני. נמצא הבדל מגדרי בולט – 15 אחוזים מהגברים תמכו באפשרות של התפרקות הדדית מנשק גרעיני, לעומת 28 אחוזים מהנשים – שיעור כפול כמעט. השאלה השנייה הייתה שאלה ישירה בנוגע להצעה להכריז על המזרח התיכון כאזור נקי מנשק להשמדה המונית (MEWMDFZ). על פי הצעה זו כל המדינות, לרבות ישראל, יוותרו על הנשק הגרעיני שברשותן. 38 אחוזים תמכו בהצעה לעומת 62 אחוזים שהתנגדו לה. גם בשאלה זו נמצא פער מגדרי בולט – קצת יותר מרבע (29 אחוזים) מהגברים המשיבים

היו בעד MEWMDFZ, בעוד כמעט מחצית (47 אחוזים) מהנשים היו בעד ההצעה. על פי כל הסימנים, מדובר בשינוי דרמטי ביחס לעבר. בניגוד לדיווחים בעיתונות הזרה, רוב הישראלים אינם תומכים ב-MEWMDFZ, למרות שקיימת תמיכה ברעיון מצד מיעוט לא מבוטל.

במקרה של איראן גרעינית, ישראלים נחלקים בין אלה שתומכים בכך שהדגש המרכזי יהיה חיזוק יכולות ההרתעה של ישראל (35 אחוזים), לעומת אלה המעדיפים לשים את הדגש על חיזוק יכולות ההגנה האקטיבית של ישראל, כגון מערכת "חץ" להגנה מטילים (42 אחוזים); 17 אחוזים היו בעד בניית מקלטים גרעיניים, ושאר 6 האחוזים בחרו בשילובים שונים של אפשרויות. התוצאות זהות כמעט לאלה שנמצאו ב-2009. מחצית מהמשיבים (53 אחוזים) אמרו שישראל יכולה לסמוך על ערבויות הביטחון האמריקניות, אם וכאשר איראן תשיג נשק גרעיני.

במישור האישי, נראה שהישראלים אינם מוטרדים יותר מדי מהאיום האיראני. כאשר נשאלו כיצד חיהם האישיים עשויים להיות מושפעים מכך שאיראן תשיג נשק גרעיני, 87 אחוזים – עלייה ביחס ל-80 האחוזים של 2009 – ציינו שחיהם לא ישתנו. אמנם שאלות היפותטיות אינן מניבות תוצאות מחייבות, אך חרף זאת נראה שהנתונים מאותתים על רמה גבוהה של יציבות בקרב האוכלוסייה הישראלית.

תפיסת האיום של הישראלים נותרה בעיקרה ללא שינוי מ-2009 – עם דירוג ממוצע של 5.3 בסולם של 1 עד 7 דרגות (עבור 12 שאלות), בהשוואה לדירוג ממוצע של 5.4 (עבור 9 שאלות) ב-2009, למרות היותה מעט גבוהה יותר מדירוג האיום הממוצע בשנים 2004-2006, שעמד על 4.9. כפי שנדון לעיל, נשק גרעיני בידי איראן נתפס כאיום החמור ביותר על ישראל: 6.1 בסולם של 1 עד 7 דרגות, בדומה ל-2009. הבאים אחריו היו נשק כימי וביולוגי בידי מדינת אויב (5.9), ולאחר מכן "נפילת טילים ורקטות על ישראל" ומשטר לא דמוקרטי בישראל (5.6 כל אחד). סמוך ומאחור ניצבו משבר כלכלי וחברתי פנימי עמוק בישראל, שחיתות במערכת ציבורית וחדוש הטרור בהיקף ניכר (5.5 כל אחד). כפי שניתן לראות, הן איומים פנימיים והן איומים חיצוניים מעיקים מאוד על הציבור הישראלי. האיומים בדירוג הנמוך ביותר היו הקמת מדינה פלסטינית (4.4) והחזרת שטחים תמורת שלום (4.2).

רוב מובהק בציבור היהודי נותר בטוח שישראל תדע להתמודד בהצלחה עם כל איום סביר. השיעור נע מ-63 אחוזים בנוגע ל"יכולת איראן לתקוף את ישראל בנשק גרעיני", ל-69 אחוזים ביחס ל"מלחמה כוללת של כל מדינות ערב נגדנו", ועד 94 אחוזים לגבי "מלחמה שתפתח סוריה נגדנו".

כמו במחקרים קודמים, עלה הבדל ברור בין הערכות המשיבים לגבי המצב הכללי של המדינה לעומת המצב האישי של המשיב/ה, כאשר הערכת המצב האישי הייתה ונותרה הרבה יותר גבוהה. מצב המדינה דורג 5.1 בסולם של 1 עד 9, וזה בעיקרו

ל-2009 (5.2) אך גבוה במובהק מהדירוגים בשנים 2004-2007 (4.1-4.8). אולם במקביל, חל שיפור דרמטי בהערכת המצב האישי, שעלה ל-6.6 – הדירוג הגבוה ביותר בחמש השנים האחרונות (דירוגים גבוהים קודמים עמדו על 6 ב-2005, ו-6.2 ב-2009).

סוגיות פוליטיות בישראל ובאזור

האירוע המדיני-ביטחוני המרכזי בקנה-מידה לאומי בשנה שקדמה לשנת המחקר היה, ללא ספק, התהליך שזכה לכינוי "האביב הערבי" והשינויים הסיסמיים שהוא חולל במזרח התיכון. לישראל היה עניין מיוחד במהפכה במצרים, שעמה היא חתומה על הסכם שלום, ובעליית כוחם של 'האחים המוסלמים' בקהיר. על מנת לאמוד את התגובה של דעת הקהל הישראלית לאירועים אלה, הוצגו כמה שאלות חדשות. התוצאות מצביעות על כך שבסך הכול, מרבית הישראלים הפגינו התייחסות רגועה לשינויים ושמרו על גישה אופטימית וחיובית. כאשר נשאלו מה היו מסקנותיהם מאירועי "האביב הערבי", 52 אחוזים השיבו שעל אף "האביב הערבי", הסכמי השלום מחזיקים מעמד; 22 אחוזים השיבו שהסכמי השלום הקיימים עוזרים לישראל להתמודד עם תוצאות "האביב הערבי", ורק כרבע (26 אחוזים) הסיקו ש"אין ערך להסכמי שלום". כאשר נשאלו מה הם צופים שיקרה כתוצאה מ"המצב החדש במצרים", קרוב לשלושה רבעים (72 אחוזים) השיבו כי מצרים תישאר מחויבת להסכם השלום עם ישראל; 11 אחוזים האמינו כי מצרים תבטל את חוזה השלום, ואילו 13 אחוזים האמינו כי מצרים עלולה "להיגרר למלחמה נגד ישראל", ו-3 אחוזים האמינו כי מצרים תיזום בפועל מלחמה נגד ישראל.

מחקרים קודמים מעידים שיש נכונות מועטה, אם בכלל, בקרב הציבור הישראלי לנסיגה מרמת הגולן. במחקר הנוכחי נוסחה השאלה מחדש, והוצגה בהקשר של אירועי "האביב הערבי" בסוריה. המשיבים נשאלו על עמדתם בנוגע לרמת הגולן, במקרה שכתוצאה מהאירועים בסוריה יתייצב משטר דמוקרטי שיהיה מוכן לעשות שלום עם ישראל. הנתונים מעידים על כך שאין כמעט שינוי בעמדות בסוגיה זו. פחות מ-3 אחוזים היו מוכנים להחזרת כל רמת הגולן, ועוד 5 אחוזים הביעו נכונות לעשות זאת בתנאי שהגבול יהיה מרוחק מהכנרת. 16 אחוזים היו מוכנים להחזרת חלק מרמת הגולן, 10 אחוזים היו מוכנים להחזרת הגולן לריבונות סורית, אך תוך שמירת ההתיישבות הישראלית בגולן (כגון באמצעות הענקת השטח לישראל בחכירת אדמות היישובים למאה שנים). אולם שני שלישים (66 אחוזים) נותרו בהתנגדותם לכל נסיגה מהגולן. השאלה היפותטית ביותר וייתכן מאוד שרק מעט מהמשיבים התייחסו אליה ברצינות. יחד עם זאת, קשה לחמוק מהמסקנה שהחיבור של הציבור הישראלי לרמת הגולן הוא עמוק מאוד, וכל ממשלה שתבקש לבצע ויתורים משמעותיים בגולן תעמוד בפני משימה קשה מאין כמותה.

כמה נושאים שהיו במרכז השיח הציבורי בעת ביצוע הסקר הוצגו למשיבים. כאשר נשאלו בנוגע למאחזים בלתי-חוקיים, 36 אחוזים השיבו שיש לפרק אותם, 26 אחוזים השיבו שעל הממשלה לנסות להגיע להסכם עם המתנחלים בנוגע לפירוקם, אולם בהיעדר הסכם כזה יש לפרקם בכוח, 15 אחוזים הצהירו שיש לפרקם רק בעקבות הסכם עם המתנחלים, ו-23 אחוזים תמכו בהשארת המאחזים על כנם (16 אחוזים מתוכם תמכו בלגליזציה של המאחזים). תוצאות אלה דומות למדיי לנתוני 2009 (31, 25, 18, ו-25 אחוזים בהתאמה). אין ספק שמאחזים בלתי-חוקיים אינם נהנים מתמיכה ציבורית רחבה, 62 אחוזים תומכים בפירוקם, והממשלה לא תיתקל בהתנגדות ציבורית רצינית אם תחליט להסירם. בנושא קשור, גם אם לא ישירות, מעניין לציין שמעל שלושה רבעים מהמשיבים (82 אחוזים לעומת 77 אחוזים ב-2009) תמכו ב"חוק פינוי-פיצוי", שלפיו תושבים בהתנחלויות מחוץ לגדר שיהיו מעוניינים לעזוב מרצונם יקבלו פיצוי מלא על רכושם.

סוגיות פנים

קיימת מידה מסוימת של אמביוולנטיות בגישה של יהודים ישראלים כלפי ערבים ישראלים. מעל שני שלישים מהאוכלוסייה היהודית תומכים בזכויות שוות לערבים ישראלים (69 אחוזים – נתון דומה ל-2007 וגבוה משמעותית מ-55 האחוזים שנרשמו ב-2009. בתשובה לשאלה מה על ישראל להדגיש ביחסיה עם אזרחיה הערבים, 57 אחוזים בחרו באפשרות "להשוות את תנאי חייהם לאלה של אזרחי המדינה" על פני האפשרות "החרפת אמצעי הענישה על התנהגות שאינה הולמת את היותם אזרחי ישראל" (42 אחוזים). זוהי תוצאה הפוכה לנתוני 2009, כאשר רק 45 אחוזים תמכו באפשרות הראשונה, לעומת 55 אחוזים שתמכו בשנייה. במקביל, גישות מסוימות של יהודים כלפי אזרחי המדינה הערבים נותרו שליליות למדיי. רוב גדול מתנגד לאפשר לערבים ישראלים להשתתף בהחלטות לאומיות מכריעות (73 אחוזים, ירידה קלה מ-77 האחוזים של 2009) או לכלול שרים ערבים בקבינט (73 אחוזים, מעט יותר מ-70 האחוזים של 2009), ותומך בהגירה מרצון של ערבים ישראלים מישראל (63 אחוזים ב-2006, 66 אחוזים ב-2007, 72 אחוזים ב-2009, ו-70 אחוזים ב-2012). שנת 2009 היוותה נקודת שפל ביחסי יהודים וערבים, לפחות בכל הקשור לדעת הקהל. ב-2012 ניתן לראות שיפור ניכר, כאשר התמונה דומה יותר לזו של 2006 ו-2007.

החשש ממלחמת אחים בקשר לפינוי יישובים ביהודה ושומרון במסגרת הסדר קבע עם הפלסטינים עלה באופן דרמטי מאז 2009; 60 אחוזים צופים שיש סיכוי למלחמת אזרחים כתוצאה מפינוי יישובים ביהודה ושומרון במסגרת הסכם קבע עם הפלסטינים, בהשוואה ל-39 אחוזים ב-2009. הנתון אף גבוה יותר מרמת החשש ב-2005, ערב ההתנתקות (50 אחוזים). רוב באוכלוסייה היהודית עדיין סבור כי סירוב של חייל

לציית לפקודה לפנות מתיישבים הוא לא לגיטימי – 63 אחוזים, בדומה לנתוני 2009 (62 אחוזים). בנוגע לסירוב לשרת בשטחים, הגישה נותרה גם היא יציבה למדי, כאשר 78 אחוזים מהמשיבים סבורים שאין זה לגיטימי, מעט יותר מ-73 האחוזים של 2009. באופן כללי, ניכרת יציבות יחסית בדעת הקהל בקרב יהודים ישראלים בנוגע לסוגיות מרכזיות המתייחסות לביטחון לאומי. הפרקים הבאים יספקו דין וחשבון מפורט על סוגיות אלה והקשורות אליהן.

פרק 2

פרופיל הישות הפוליטית הישראלית

הבחירות הכלליות ב-2013, ששיקפו את היחלשות גוש הימין והסתיימו בכך שבנימין נתניהו הרכיב ממשלה שנוטה יותר למרכז מהממשלה הקודמת, מרמזות על התחזקות הנטייה למרכז בחברה הישראלית. האם תוצאות בחירות אלה משקפות את המגמה בפועל של דעת הקהל בהיבט של איום הגרעין האיראני והסכסוך הישראלי-פלסטיני, או שמא סוגיות הביטחון הלאומי, שמזה זמן רב נתפסות כשולטות בתוצאות ההצבעה, חולקות עתה את הבמה המרכזית, לפחות בקלפי, עם סוגיות חברתיות פנימיות, בייחוד לנוכח התעוררות המחאה החברתית של קיץ 2011?

פרק זה משרטט תמונה מפורטת של הפרופיל האידאולוגי הנוכחי בציבור הישראלי-יהודי, מנקודת מבט של סוגיות ביטחון לאומי. הוא בוחן את טבעם של הימין, השמאל והמרכז, ומציג את הרכב האוכלוסייה היהודית על פי סיווגים אידאולוגיים אלה. שלוש הקטגוריות נבנו על בסיס שאלות עמדה, שדירגו את עמדתו של המשיב בסוגיות ספציפיות. מתודולוגיה זו הועדפה על פני סיווג מופשט המבוסס על שאלה יחידה הקשורה לאידאולוגיה של המשיב, בהנחה שתוכל להניב פרופיל אידאולוגי אותנטי של הציבור הישראלי. בנוסף, בפרק זה אומצה גישה השוואתית המאפשרת לקורא לראות את הדינמיקה בשינוי האידאולוגי שחל בציבור הישראלי לאורך זמן. הפרופיל הפוליטי נבנה על בסיס התשובות של כל משתתף לשאלות מפתח על הסכסוך הישראלי פלסטיני ועל ויתורים טריטוריאליים. שאלון 2012 כלל 15 שאלות כאלה, שאפשרו את סיווג המשתתפים לנציים ויוניים על בסיס תשובותיהם (לוח 1). דפוס תשובות היחיד איפשר להציב אותו על רצף הקטגוריות, שנע משמאל קיצוני (יוני) לימין קיצוני (נצי). לפיכך, לכל משיב/ה ניתן פרופיל בהתאם לתשובותיו. לוחות 2 ו-3 מציגים את התפלגות המדגם על פי התשובות ל-15 השאלות בסולם יש לשים לב לכך שעבור שלוש השאלות הראשונות, תשובת האמצע בסולם 1-7, כלומר 4, לא קודדה כ"שמאל" או "ימין", שכן היא מייצגת את המרכז האמיתי; בשאלה 11 קודדו רק שני הערכים שניתן לזהותם בוודאות כ"שמאל" או "ימין", ולכן "דמוקרטיה" ו"רוב יהודי" לא קודדו כ"שמאל" או "ימין". לוח 2 מציג את התפלגות

לוח 1. השאלות והתשובות ששימשו בניתוח הפרופיל, 2012

שאלות שנכללו בניתוח	שמאל	ימין
יש להחזיר שטחים תמורת שלום - סולם 1 עד 7 (1 - בכלל לא מסכים; 7 - מסכים בהחלט)	מסכים (5-7)	לא מסכים (1-3)
אין פתרון צבאי לסכסוך (1 - בכלל לא מסכים; 7 - מסכים בהחלט)	מסכים (5-7)	לא מסכים (1-3)
אין פתרון מדיני לסכסוך (1 - בכלל לא מסכים; 7 - מסכים בהחלט)	לא מסכים (1-3)	מסכים (5-7)
פתרון של שתי מדינות לשני עמים	תומך (1,2)	מתנגד (3,4)
הכרזה מצד ישראל כי הגדר היא גבול הקבע שלה, וכי היא תעביר את היישובים שממזרח לגדר	מסכים (3,4)	לא מסכים (1,2)
מדינה פלסטינית על 93 אחוז משטחי הגדה המערבית ועזה, כאשר ישראל שומרת על גושי ההתיישבות הגדולים	תומך (3,4)	מתנגד (1,2)
העברת השכונות הערביות בירושלים לידי הפלסטינים - למעט העיר העתיקה	תומך (3,4)	מתנגד (1,2)
הקמת מדינה פלסטינית בגדה המערבית ובעזה	מסכים (1,2)	לא מסכים (3,4)
פינוי יישובים יהודיים ביהודה ושומרון במסגרת הסכם קבע	מסכים לפינוי כל היישובים (3)	מתנגד לפינוי יישוב כלשהו (1)
החזרה או השארה של התנחלויות מבודדות ברכס המזרחי של הרי שומרון במסגרת הסדר קבע	החזרה (1)	השארה (2)
הערך "החשוב ביותר"	שלום (4)	ארץ ישראל (השלמה) (2)
הר הבית יימסר לשליטה פלסטינית והכותל ישאר בידי ישראל	תומך (3,4)	מתנגד (1,2)
מספר מוגבל של פליטים יורשו לחזור לישראל	תומך (3,4)	מתנגד (1,2)
נכונות להחזרה או להשארה של גוש עציון	החזרה (1)	השארה (2)
נכונות להחזרה או להשארה של בקעת הירדן	החזרה (1)	השארה (2)

המשיבים לפי מספר "תשובות שמאל" שניתנו על ידי כל אחד מהם (לדוגמה, הוא מראה כי 4 אחוזים מהציבור לא השיבו אף תשובת "שמאל", בעוד 10 אחוזים השיבו תשובת "שמאל" אחת מתוך 15). לוח 3 מציג את התפלגות המדגם לפי מספר "תשובות ימין" שנתן כל משיב.

לוח 3. התפלגות "תשובות ימין"
ברשימת 15 השאלות

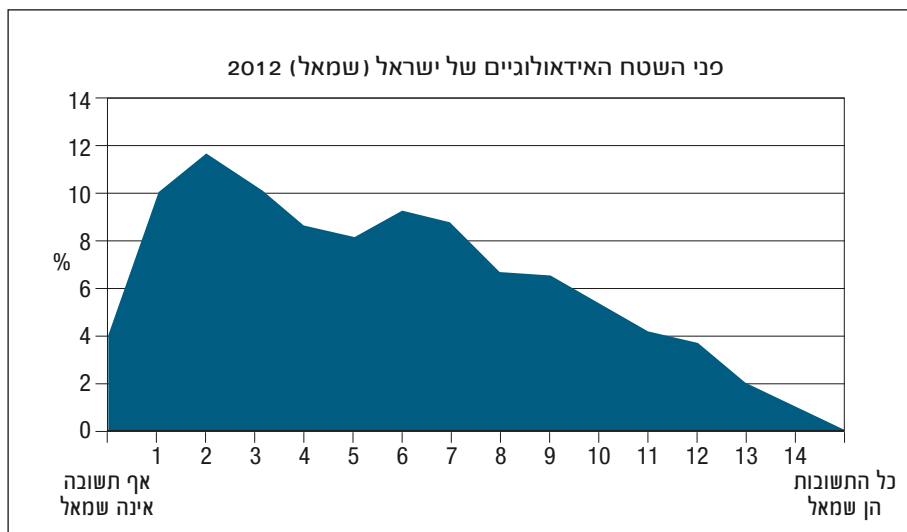
מספר השאלות שקיבלו "תשובות ימין"	שכיחות	אחוזים
0	7	1.1
1	21	3.3
2	33	5.2
3	45	7.1
4	49	7.8
5	66	10.4
6	49	7.8
7	48	7.6
8	49	7.8
9	46	7.3
10	45	7.1
11	57	9.0
12	61	9.7
13	36	5.7
14	14	2.2
15	6	1.0
סה"כ	632	100

לוח 2. התפלגות "תשובות שמאל"
ברשימת 15 השאלות

מספר השאלות שקיבלו "תשובות שמאל"	שכיחות	אחוזים
0	25	4.0
1	63	10.0
2	74	11.7
3	65	10.3
4	54	8.5
5	51	8.1
6	58	9.2
7	55	8.7
8	42	6.6
9	41	6.5
10	35	5.5
11	26	4.1
12	23	3.6
13	12	1.9
14	7	1.1
15	1	0.2
סה"כ	632	100

תרשימים 1-2 מציגים את הנתונים בצורה גרפית, וממחישים נטייה כלפי אידאולוגיה של הימין בקרב הציבור הישראלי. המתאם בין הסולמות חזק מאוד ושילולי: -0.91 ($p=0.000$), ופירוש הדבר שהם כמעט אורתוגונליים ומעידים על השקפות עולם פוליטיות מנוגדות.

הגרף בתרשים 1 מוטה לצד אחד, כלומר, משיבים רבים בחרו במספר מצומצם של תשובות "שמאל", ומעטים מתוכם השיבו מספר רב יותר של תשובות "שמאל". בניגוד לכך, הגרף בתרשים 2 מציג התפלגות דו-שכיחית (עם שני שיאים), שפירושה שמספר מועט של משיבים בחר מעט מאוד תשובות "ימין", משיבים רבים יותר בחרו חמש תשובות, הרוב דילגו על קטגוריות טווח האמצע ושיא נוסף מופיע ב-12 תשובות. הקבוצה הימנית הטהורה שמורכבת ממשיבים שבחרו בתשובה נצית בכל סדרת השאלות היא זניחה (שישה משיבים שהם אחוז אחד). דבר דומה ניתן לומר על

תרשים 1. התפלגות הציבור לפי תשובות "שמאל", 2012

הצד היוני של הרצף הפוליטי: רק משיב אחד (0.2 אחוזים) בחר בתשובות "שמאל" עבור סדרת השאלות המלאה.

במקביל, התרשימים אכן רומזים על כך שכלל הציבור תומך באידאולוגיה ימנית. 17 אחוזים מהציבור בחרו עשר תשובות יוניות לפחות (שני שלישים מסדרת השאלות). נקודת החיתוך המקבילה בצד השני, כלומר שני שלישים של תשובות נציות בסדרה, מציבה 34 אחוזים מהציבור במחנה הימין. דרך נוספת להתבונן ברצף היא התמקדות במשיב החיצוני (האחוזון ה-50). משיב זה בחר שבע תשובות נציות לעומת -ארבע-חמש תשובות יוניות מתוך סדרת 15 השאלות, כלומר היחיד הממוצע מבחינה סטטיסטית בחר קרוב למחצית כשמדובר בתשובות "ימין", ומעט פחות משליש כאשר מדובר בתשובות "שמאל". מה משמעות הדבר? ניתן לומר שהציבור הישראלי רגיש יותר לטענות הימין מאשר למחנה האידאולוגי השמאלי, למרות שחלק גדול מרוכז סביב המרכז.

מחקרים קודמים של פרויקט דעת קהל וביטחון לאומי הציגו ניתוח פרופיל המבוסס על חמש קטגוריות: שמאל קיצוני, שמאל מתון, מרכז, ימין מתון וימין קיצוני. בניית הפרופיל התבססה על אותן שאלות שצוינו כאן, אולם המתודולוגיה של הסיווג לקטגוריות השתנתה מעט. הקבוצות נוצרו על בסיס נקודות חיתוך ששיקפו את התשובות המצטברות שקבעו את פרופיל המשיב. במילים אחרות, הקבוצות נוצרו על בסיס הקביעה כי משיבים שבחרו ברוב או לפחות במחצית מהתשובות שהוגדרו כמאפיינות כל קבוצה - ישויכו לקבוצה זו.

תרשים 2. התפלגות הציבור לפי תשובות "ימין", 2012

המחקר הנוכחי יישם לוגיקה מעט שונה של בניית מדד, והרכיב סולם בעזרת נקודת חיתוך באופן שתואר בלוח 4. קטגוריית האידאולוגיה שאליה שויך כל משתתף נקבעה לפי המספר הכולל של תשובות "ימין" או "שמאל" שנתן לסדרת 15 השאלות שנבחרו. נקודות החיתוך הן שרירותיות במידה מסוימת, אולם הן הושפעו מהלוגיקה של התפלגות נורמלית קלאסית, המופיעה ברוב התופעות החברתיות.¹

הנתונים האמפיריים בלוח 4 מצביעים על כך שהנטייה לימין שבאה לידי ביטוי בשנים האחרונות נותרה בעיקרה ללא שינוי, וכי החברה הישראלית אינה מקוטבת בצורה קיצונית בנוגע לסוגיות שעוסקות בסכסוך הישראלי-פלסטיני. על מנת להשוות את התמונה הנוכחית עם זו של השנים הקודמות, יושמה המתודולוגיה ששימשה במחקר הנוכחי על הנתונים משלושת המחקרים הקודמים. התוצאות מופיעות בלוח 5.

1 על פי עקומת גאוס, העדפות אידאולוגיות יתפלגו כך ש-65 אחוזים מהציבור ייכללו בטווח שאינו עולה על סטיית תקן אחת מהמרכז (ו-95 אחוזים ייכללו בטווח שלא יעלה על 2 סטיות תקן מהמרכז).

לוח 4. נקודות חיתוך לפרופיל האידאולוגי, 2012

הסבר לחיתוך של 2012	אחוזים	
15-13 תשובות נציות מתוך 15 (יותר מ-86% מהתשובות לכל סדרת השאלות)	8.9	ימין קיצוני
12-10 תשובות נציות מתוך 15 (יותר מ-66% מהתשובות לכל סדרת השאלות)	25.8	ימין מתון
קטגוריות אמצע שמרכיבות את המרכז (משתתפים שלא סווגו לאף אחת מארבע הקטגוריות האחרות)	48.8	מרכז
12-10 תשובות יוניות מתוך 15 (יותר מ-66% מהתשובות לכל סדרת השאלות)	13.3	שמאל מתון
15-13 תשובות יוניות מתוך 15 (יותר מ-86% מהתשובות לכל סדרת השאלות)	3.2	שמאל קיצוני
632 משיבים	100	סך הכול (N)

לוח 5. חלוקת הציבור היהודי ישראלי לימין, שמאל ומרכז, 2012-2006 (אחוזים; ביישום המתודולוגיה החדשה)

2012	2009	2007	2006	
8.9	15.1	11.7	9.9	ימין קיצוני
25.8	26.3	28.5	21.4	ימין מתון
48.8	48.9	44.7	50.3	מרכז
13.3	8.1	13.1	15.6	שמאל מתון
3.2	1.6	2.0	2.8	שמאל קיצוני
632	616	709	724	סך הכול (N)

בשני המקרים, המתאם בין הסולם הישן לחדש עבור 2009 ו-2012 הגיע ל-0.76 ($p=0.000$). פירוש הדבר שמדדים אלה מודדים למעשה את אותו דבר, כלומר, את הפרופיל האידאולוגי של המשיב. עם זאת, במחקר הנוכחי מועדפת השיטה החדשה של הניתוח, וזאת משני טעמים. ראשית, היא מביאה בחשבון את כל 15 השאלות, וכך מצטמצם תפקיד החוקר בהחלטה אילו שאלות לכלול והיכן להעביר את נקודת החיתוך, מה שמפחית את הטיית הסובייקטיביות. שנית, הקשר בין סולם הפרופיל החדש לאופן ההצבעה של המשיבים בבחירות לכנסת הקודמת חזק יותר בהשוואה לסולם הקודם (ב-2009 עמד המתאם על 0.44 ($p=0.000$) עם הסולם הישן ועל 0.53 ($p=0.000$) עם הסולם החדש; ב-2012, המתאם היה 0.43 ו-0.48 ($p=0.000$) עבור הסולם הישן והחדש בהתאמה). הקשר בין פריט ההצבעה העתידית ("כיצד היית מצביע אילו נערכו הבחירות היום") לבין הפרופיל האידאולוגי בן 5 הקטגוריות עומד

על 0.50 ($p=0.000$), כאשר נעשה שימוש בסדרת השאלות המלאה – כל 15 השאלות, המתאם עומד על 0.60 ($p=0.000$). זאת ועוד, המתודולוגיה החדשה מאפשרת לבנות תמונות אידאולוגיות מפורטות (תרשימים 1 ו-2) שניתן להשוות ביניהן. כמו כן, עתה ניתן לזהות את ההעדפות של המצביע החציוני ביתר דיוק מאשר בשיטה הקודמת, וכך להגיע לקריאה מדויקת יותר של התמונה האידאולוגית.

הממצאים שרוכזו בלוחות 4 ו-5 מצביעים על מגמות מסוימות. הממצא המרכזי של המחקרים הקודמים, קרי, החוזק והיציבות של המרכז הישראלי, מאושר בביורו גם במחקר הנוכחי. מחצית מהאוכלוסייה היהודית אינה מאמצת עמדה יונית או נצית חד-משמעית בנוגע לסוגיות מכריעות הקשורות לסכסוך הישראלי-פלסטיני ולפתרונן: קטגוריית המרכז נעה בין 45 ל-50 אחוזים.

ברבזמן, נעצרה התזוזה הברורה לימין שניכרת מאז 2006 – שנת השיא במגמה היונית (סמוך לפרוץ מלחמת לבנון השנייה) – ועד 2009, ובמידה מסוימת אף שינתה כיוון. לפיכך, בעוד קבוצת הימין (מתונים וקיצוניים) עלתה מ-31 אחוזים ב-2006 ל-40 עד 41 אחוזים ב-2007 וב-2009, הרי ב-2012 היא עומדת על 35 אחוזים. בהשוואה, קבוצת השמאל (מתונים וקיצוניים) ירדה מ-18 אחוזים ב-2006 ל-15 אחוזים ב-2007 ול-10 אחוזים בלבד ב-2009, אך מאז שבה ועלתה כמעט עד לרמה של 2006 (אך לא לגמרי), כשהיא עומדת על 16 אחוזים ב-2012. ב-2006, המשיב החציוני בחר בין 6 ל-7 שאלות מהימין ובין 5 ל-6 שאלות מהשמאל; ב-2012, המספרים המקבילים הם 7 מהימין ו-4 עד 5 מהשמאל.

אין לייחס חשיבות רבה מדי לתזוזה הקלה שמאלה ב-2012. כמו בשנים קודמות, גם ב-2012 לא זכה השמאל לתמיכה ציבורית רחבה, ולמעשה נמצא מחוץ לקונצנזוס הלאומי. התנועה הקלה מהימין למרכז ומהמרכז לשמאל עשויה לשקף תגובה למדיניות הנצית הברורה של ממשלת הימין ולמבוי הסתום בסכסוך הישראלי-פלסטיני. ייתכן שהמדיניות של ממשלת המרכז-שמאל בשנים 2006-2009 הפיחה רוח חיים בימין, בעוד מדיניות ממשלת הימין של נתניהו שהוקמה ב-2009 הביאה להשפעה הפוכה. הסבר אפשרי נוסף הוא שהעלייה בקבוצת השמאל היא ביטוי למחאות החברתיות של קיץ 2011. בניית הסופי, המרכז והימין מהווים 84 אחוזים מהאוכלוסייה – קונצנזוס לאומי ברור – ואילו המרכז והשמאל מהווים קרוב לשני שלישים מהציבור הישראלי. נבדקו המתאמים בין הפרופילים שגובשו על בסיס מדגם 2012 עם כל המשתנים הדמוגרפיים והעדפות ההצבעה שהיו זמינים לסקר. התוצאות מוצגות בלוח 6.

לוח 6. מאפיינים דמוגרפיים, נתוני הצבעה ופרופיל המשיב
(0 - ימין קיצוני, 4 שמאל קיצוני)

מובהקות אסימפטוטית	מקדם הקשר *	מדגם 2012
$p < .005$.112	מגדר (נשים יוניות יותר)
$p < .000$	160	גיל (מבוגרים יוניים יותר)
$p < .004$.113	מוצא (מוצא אירופי יוני יותר)
$p < .000$.473	רמת הדתיות (לא דתיים יוניים יותר)
$p < .018$.094	השכלה (שנים) (יותר שנות לימוד - יוניים יותר)
$p < .001$.129	תואר אקדמי (מחזיקי תואר ראשון יוניים יותר)
$p < .001$.134	הוצאות חודשיות (אמידים יוניים יותר)
$p < .000$.192	שירות צבאי (אלו ששירתו בצבא יוניים יותר)
$p < .000$	-.48	הצבעה בבחירות 2009 (0 - הצביעו למפלגת שמאל עד 4 - הצביעו למפלגת ימין)
$p < .000$	-.60	כוונות הצבעה בבחירות הבאות (0 - מתכוונים להצביע למפלגת שמאל עד 4 - מתכוונים להצביע למפלגת ימין)
	632	סך הכול משיבים

* שימוש במקדמים מתאימים יותר (כגון Phi, מתאם קרמר - Cramer-V, מדד סומרס - Eta, Somers'd) ייתן, בהתאם למאפייני המשתנה, קשר חזק יותר. מקדם המתאם של פירסון מופיע בלוח משום שהמאפיינים נבחנו עם רגרסיית OLS. ניתן לפרש את כל מקדמי הקשר כמציגים את הקשר החזק ביותר בין משתנה הפרופיל לבין כל אחד מהמאפיינים, כאשר הערך המוחלט של המקדם קרוב ל-1, וכנעדרי כל קשר כאשר הערך מתקרב ל-0.

ניתוח המתאם בין הגורמים הדמוגרפיים השונים לפרופיל פרטני של המשיב מצביע על כך שמשיבים שמוצאם מאירופה או מאמריקה הם היוניים ביותר, בעוד מהגרים מברית-המועצות לשעבר ומשיבים שנולדו בישראל הם הנציים ביותר. שתי הקטגוריות האחרונות קיבלו ייצוג יתר במרכז הרצף הפוליטי, בעוד שאר המשיבים בקבוצה השתייכו כמעט כולם לימין. משיבים אמידים יותר ובעלי השכלה אקדמית, כמו גם אלה ששירתו בצבא, נמצאים בקבוצות המרכז והשמאל בשיעורים גבוהים יותר. רמת הדתיות ואופן ההצבעה בפועל בבחירות 2009 קשורים באופן ההדוק ביותר לפרופיל המשיב, הרבה יותר מכל גורם דמוגרפי אחר.

לאור העובדה שרמת הדתיות נמצאת במתאם דרמטי עם פרופיל המשיב, לוח 7 מציג את ההתפלגות של חמש קטגוריות הפרופיל עבור כל אחת מארבע הקבוצות הדתיות. החרדים והדתיים מתגלים כימניים ונציים הרבה יותר משאר האוכלוסייה, ומתאם זה מובהק סטטיסטית ברמת 0.0001 (כלומר, יש סיכוי של 1 ל-10,000 בלבד

שמתאם זה בין רמת דתיות לפרופיל העמדות לא יימצא בקרב כלל האוכלוסייה היהודית). יחד עם זאת, קיים הבדל ניכר למדדי בין שתי הקבוצות. פחות מחמישית מהחרדים נמצאים במרכז. האוכלוסייה החרדית היא במידה רבה המגזר הימני ביותר בחברה הישראלית ונשארה כך גם ב-2012. מנגד, ובהלימה למדגם הכללי, כלומר, לחברה הישראלית בכללותה, היהודים הדתיים מיוצגים במספרים משמעותיים במרכז (יותר מכפול בהשוואה לחרדים).

הנתונים בלוח 7 ממחישים את הפילוג בחברה הישראלית בין אוכלוסיית החרדים והדתיים לבין הלא-דתיים או החילוניים. השמאל אינו קיים כלל בקרב החרדים והדתיים: החרדים נמצאים באופן כמעט גורף בימין (80 אחוזים ב-2012); בקרב הדתיים, רוב ברור הוא בעל פרופיל ימני, אם כי מיעוט משמעותי (שליש ב-2009 ו-40 אחוזים ב-2012) נמצא במרכז, אך עם נטייה לימין. מעל מחצית מהיהודים החילוניים נמצאים במרכז. המחצית השנייה נחלקה שווה בשווה כמעט בין הימין לשמאל ב-2009, ואילו ב-2012, השמאל עולה על הימין ב-7 אחוזים.

לוח 7. התפלגות קטגוריות הפרופיל לכל קבוצה דתית ב-2009 וב-2012* (אחוזים בקבוצה; ביישום המתודולוגיה החדשה)

חילוניים	מסורתיים	דתיים	חרדים	
3.2	.5	0	0	שמאל קיצוני 2009
6.2	0	0	3.5	שמאל קיצוני 2012
13.6	5.1	1.4	1.4	שמאל מתון 2009
21.7	10.0	1.2	0	שמאל מתון 2012
59.6	53.1	33.3	9.9	מרכז 2009
52.8	56.2	40.2	17.5	מרכז 2012
18.9	30.6	39.1	31.0	ימין מתון 2009
17.2	26.9	37.8	47.4	ימין מתון 2012
4.7	10.7	26.1	57.7	ימין קיצוני 2009
2.1	7.0	20.7	31.6	ימין קיצוני 2012
(280) 100	(196) 100	(69) 100	(71) 100	סה"כ 2009, אחוזים (מספר המשיבים)
(290) 100	(201) 100	(82) 100	(57) 100	סה"כ 2012, אחוזים (מספר המשיבים)

* כל הקבוצות נוצרו על בסיס ההגדרה העצמית של המשיבים

התוצאות של ניתוח הרגרסיה (מודל OLS) מלמדות שרק שלושה מאפיינים סוציו-דמוגרפיים חשובים להסברת העמדה האידאולוגית ביחס לשטחים ולקשרים עם הפלסטינים: רמת הדתיות, מספר שנות לימוד וגיל (לוח 8). השילוב של מאפיינים אלה מסביר כרבע מהשונות בעמדה האידאולוגית ($R^2=0.26$)

לוח 8. מודל רגרסיה (שיטת הריבועים הפחותים) לפרופיל האידאולוגי

מובהקות אסימפטוטית	B(SE)	מדגם 2012, משתנה תלוי: פרופיל אידאולוגי (0 - ימין, 4 - שמאל)
	n.s.	מגדר
$p < .000$.391(.085)	גיל
	n.s.	מוצא
$p < .000$	1.266(.108)	רמת דתיות (0-חרדי; 4-לא דתי/חילוני)
$p < .001$.128(.038)	השכלה (שנות לימוד)
	n.s.	תואר אקדמי
	n.s.	הוצאות בחודש
	n.s.	שירות צבאי
$p < .000$	-1.340(.841)	קבוע (חיתוך)
	.26	R^2 (מותאם)
	632	סך הכול משיבים

B - מקדם לא מתוקן

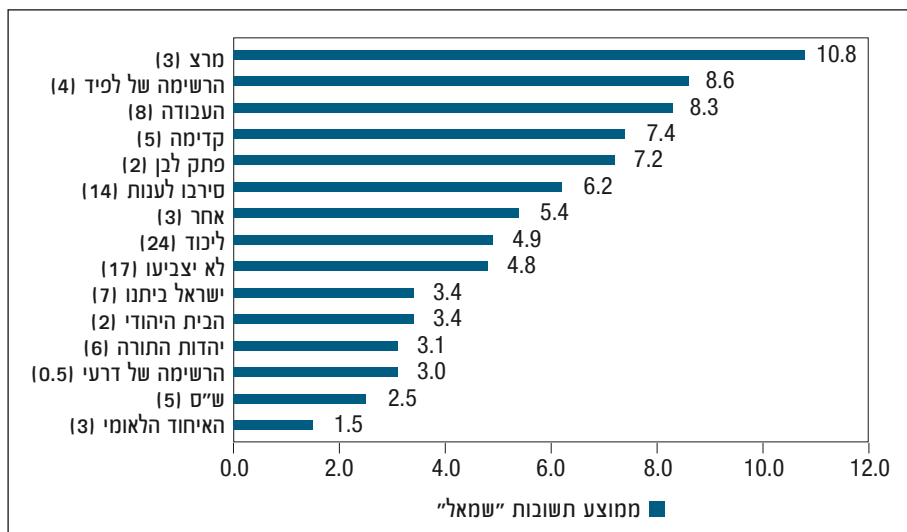
SE - טעות התקן של B

n.s. - קשר לא מובהק

הקבוע מייצג את החיתוך עם ציר ה-Y - את גובה קו הרגרסיה (ממוצע צפוי של משתנה המשיב) כאשר הוא חותך את ציר ה-Y. במקרה שלנו, זהו ערך הממוצע הצפוי של הסולם האידאולוגי לכל משיב במדגם, המבוסס אך ורק על התפלגות הפרופיל, כלומר, כאשר כל שאר המידע על המשיב אינו ידוע (פירוש הדבר שמנבאים בלתי-תלויים אינם נכללים במשוואה). ערך החיתוך 1.34 - מציין שמשלב ממוצע ב-2012 נוטה לאידאולוגיה פוליטית ימנית, ומתחיל לנטות שמאלה ככל שהוא או היא מבוגרים יותר, משכילים יותר ודתיים פחות.

המקדמים הלא מתוקנים (B) משקפים את השינוי הצפוי במשתנה התלוי (פרופיל אידאולוגי) עבור כל שינוי של יחידה אחת במשתנה המסביר המשויך, כאשר כל שאר המשתנים נשארים קבועים (לדוגמה, כאשר כל שאר המשתנים המסבירים נשארים קבועים, עבור כל שנת לימוד נוספת צפויה עלייה של 0.128 בנטייה לאידאולוגיה יונית; או, כאשר המשיב נע מהקטגוריה של דתי-מסורתי לקטגוריה של חילוני-מסורתי, צפויה עלייה של 1.266 בנטייה היונית).

פרופיל אידאולוגי קשור לאופן ההצבעה, והקשר בין השניים מושפע ממידת הדתיות של המשיב. תרשים 3 מספק תמונה הממחישה את הקשר בין פרופיל המשיב להצבעתו המשוערת, על פי מערך המפלגות במועד ביצוע הסקר (בפועל, בבחירות 2013 חל שינוי קל ברשימה). התרשים מציג את המספר הממוצע של תשובות יוניות שבחרו המשיבים אשר ציינו גם את העדפות הבחירה שלהם כפי שמשקף בתרשים.

תרשים 3. ממוצע תשובות שמאל לפי כוונת הצבעה ("אילו התקיימו הבחירות היום"; המספרים בסוגריים מציינים את אחוז התומכים במפלגה)

לוח 9. מודל רגרסיה של העדפות הצבעה ב־2012 (מודל OLS)

מובהקות אסימפטוטית	B(SE)	מדגם 2012, משתנה תלוי בחירה אלקטורלית (מינימום-שמאל, מקסימום-ימין)
$p < .011$.239(.093)	מין (זכר-1 בחרו ימין; 0-נקבה)
$p < .020$	-.058(.025)	גיל (מבוגרים יותר בחרו שמאל)
	n.s.	מוצא
$p < .000$	-.274(.038)	דתיות (דתיים בחרו ימין)
	n.s.	השכלה (שנות לימוד)
	n.s.	תואר אקדמי
	n.s.	הוצאות בחודש
$p < .000$	-.343(.104)	שירות צבאי (אלה שלא שירתו בחרו ימין)
$p < .000$	-.109(.014)	פרופיל אידאולוגי ("נצים" בחרו ימין)
$p < .000$	4.520(.147)	קבוצה (חיתוך)
	.48	R ² (מותאם)
	632	סך הכול משיבים

B - מקדם לא מתוקן

SE - טעות התקן של B

n.s. - מקדם B אינו שונה מ־0 באופן מובהק

כדי להעריך את השפעתם של מאפיינים סוציו־דמוגרפיים ושל הפרופיל האידאולוגי על העדפות ההצבעה בבחירות הבאות לכנסת, נותח מודל נוסף שבו המשתנה התלוי נבנה לפי ההצבעה המשוערת של המשיב: 0-מרצ; 1-העבודה, לפיד; 2-קדימה, 4-ליכוד, ישראל ביתנו, "מפלגה אחרת"; 5-דרעי, יהדות התורה, הבית היהודי (לשעבר המפד"ל), ש"ס (האיחוד הלאומי). התוצאות מוצגות בלוח 9. המסקנה החשובה ביותר שניתן להסיק מהניתוח היא שבבחירות בישראל, ההעדפות תלויות בעיקר בהשתייכות למגזר דתי מסוים בחברה.

המודל מנבא הצבעה של המשיבים לפי ממוצע של פרופיל אידאולוגי ומאפיינים סוציו־דמוגרפיים, ומסביר כמעט מחצית מהשונות במשתנה התלוי ($R^2 = 0.48$). דתיות לבדה מסבירה כמעט 36 אחוזים מהשונות, בעוד 10 אחוזים נוספים מוסברים באמצעות הפרופיל האידאולוגי, ומאפיינים סוציו־דמוגרפיים רלוונטיים מסבירים את 2 האחוזים הנותרים מהשונות במשתנה התלוי (הצבעה). הפרק הבא מספק הסבר מפורט יותר של המאפיינים, בעיקר משתנים דמוגרפיים, שמשפיעים על התפיסות, הגישות והעמדות של הציבור הישראלי בסוגיות של ביטחון לאומי.

פרק 3

גורמים עיקריים בעיצוב דעת הקהל הישראלית

שירות צבאי, השכלה, רמת דתיות, הכנסה, מוצא אתני ומגדר הם גורמים הקשורים למגוון הגישות בקרב האוכלוסייה היהודית. לצד מספר גורמים מצביים (כגון קמפיינים בתקשורת, שיווק פוליטי או אירועים ביטחוניים), המאפיינים הסוציו־דמוגרפיים מסבירים הבדלים אישיים וקובעים עמדות וגישות ספציפיות. במקביל, עמדות וגישות ספציפיות משקפות במידה רבה את מערכת הערכים הבסיסית של האדם. פרק זה בוחן שני מערכים של גורמים קריטיים, אשר לצד האירועים בשטח, משפיעים על עיצוב דעת קהל בישראל: מערכת הערכים והמאפיינים הדמוגרפיים.

מערכת הערכים

ערכים פוליטיים הם קריטריונים שאנשים משתמשים בהם כדי לבחור ולהצדיק פעולות, וכדי להעריך הן את התנהגותם של אנשים אחרים והן את חשיבותם של אירועים ביטחוניים ומדיניים שמתרחשים בחיי הפרט. חוקרי פסיכולוגיה פוליטית סבורים כי ערכים הם האמונה המתמדת בכך שהתנהגויות ואורח חיים מסוימים משקפים העדפה אישית וחברתית. בניגוד לעמדות פוליטיות ספציפיות, ערכים הם מעטים יחסית, ומרכזיים יותר להשקפת עולמו של אדם. לכן, ערכים פוליטיים מספקים את הבסיס לעיצוב נטיות פוליטיות ולהערכת סמלים אינפורמטיביים, והם שמניעים את התנהגות האדם. בספרות המקצועית נטען שאופן ארגון מערכת הערכים של אדם מושפע ומשתנה בשל נסיבות משתנות ואירועים מעצבים דרמטיים,² וכי אדם יכול להחזיק במערכות ערכים מרובות ביחס לסוגיות שונות.³

בבסיס מרבית המחלוקות הפוליטיות ניתן למצוא ערכים סותרים, וכך אדם שמעריך במידה שווה דמוקרטיה (זכויות שוות לכול), שלום ושימור רוב יהודי בישראל

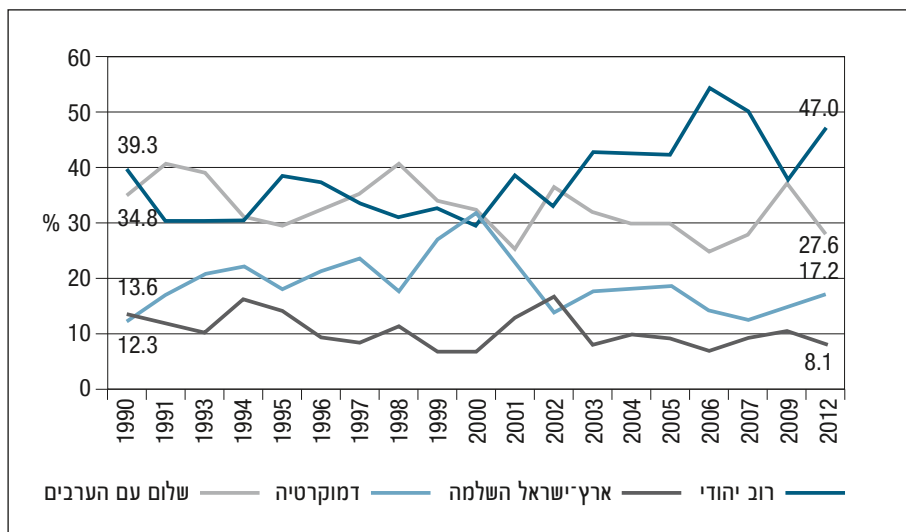
M. Shamir and J. Shamir, *The Anatomy of Public Opinion* (Ann Arbor: Michigan University Press, 2000). 2

C. Seligman and A. Katz, "The Dynamics of Value Systems," in *The Psychology of Values: Ontario Symposium, Volume 8*, eds. C. Seligman, J. M. Olson, and M. P. Zanna (Mahwah, NJ: Erlbaum, 1996), pp. 53-75. 3

יתקשה לעצב עמדה עקבית ולכידה בסוגיות כמו הגירה מרצון של ערבים מישראל: מחד גיסא, עקרון שוויון הזכויות פירושו גישה שלילית כלפי מדיניות זו, אך מאידך גיסא, עקרון הרוב היהודי הופך מדיניות זו לרצויה מאוד. ערכים משתנים במשך הזמן, ואילו תנודתיות בהיררכיות של ערכים מותנית בהשפעת אירועים ביטחוניים או פוליטיים ובתזוזה ארוכות-טווח במבנה החברה (כגון עלייה בפלח האוכלוסייה הדתית). תנודות בהיררכיית הערכים בקרב הציבור היהודי יכולות להצביע על שתי תופעות. הן יכולות להיות תגובה לשינויים תלויי הקשר כגון מחאות חברתיות, קמפיין בחירות או פעולות צבאיות ברצועת עזה או לבנון. בניגוד לכך, הן עשויות לשקף שינויים מבניים עמוקים בערכי הציבור הישראלי, למשל כשערכים דמוקרטיים המבטיחים שוויון זכויות פוליטי לכל נעשים פופולריים פחות, וערכים לאומניים צוברים תמיכה. החל משנות התשעים ובמשך יותר משני עשורים, מופו ארבעה ערכים פוליטיים במסגרת פרויקט דעת הקהל: "מדינה עם רוב יהודי"; "ארץ-ישראל השלמה"; "דמוקרטיה" (שוויון זכויות פוליטי לכול) ו"מצב שלום". ערכים אלה מקבילים לאידאליים שעלולים לסתור זה את זה (למשל, ארץ-ישראל השלמה ומצב שלום), אולם הם יכולים להיות זהים בחשיבותם מבחינת האזרחים היהודיים במדינה. המשיבים התבקשו לדרג את ארבעת הערכים על פי סדר חשיבותם. תרשים 4 מציג את אחוז המשיבים שבחרו ערך מסוים בתור "הערך החשוב ביותר" בכל נקודת זמן במהלך תקופה של עשרים שנה.

הדינמיקה הכוללת של הממצאים מלמדת שערכים מסוימים נותרו יציבים יחסית לאורך זמן, ואילו אחרים חוו תנודתיות רבה יותר. לדוגמה, התמיכה ברעיון "ארץ-ישראל השלמה" עלתה וירדה בטווח של 10 אחוזים בשני עשורים אלה, כשהיא מגיעה לשיא של 18 אחוזים בימי האינתיפאדה השנייה וצונחת ל-8 אחוזים במחקר הנוכחי; "רוב יהודי" הופך עם הזמן לחשוב יותר בעיני כלל הציבור, ובעשור האחרון הפך לערך הדומיננטי. מגמה הפוכה נרשמה בערך "דמוקרטיה", שהיה בעלייה בשנים 1990-2000 אך ירד מאז. חלו תנודות בפופולריות הערך "שלום" במהלך השנים (28 אחוזים במחקר הנוכחי).

כדי לבחון עוד את ההתפתחות בתמיכה בערכים פוליטיים, אוחדו הבחירה הראשונה והשנייה של המשיבים ונוצרו שלוש קבוצות: (1) משיבים שבחרו ברוב יהודי ובארץ-ישראל השלמה במקום הראשון או השני בדירוג הערך החשוב ביותר; (2) משיבים שבחרו בדמוקרטיה (שוויון זכויות פוליטיות לכול) ובמצב שלום במקום הראשון או השני בדירוג הערך החשוב ביותר; (3) משיבים שהציגו שילובים אחרים של ערכים אלה, כלומר אופיינו על ידי "בחירה מעורבת של ערכים". לצורך הניתוח, יאופיינו המשיבים מהקבוצה הראשונה כתומכים במשטר פוליטי המבוסס על עקרון האתנוצנטריות (הזהות האתנית במרכז), בעוד הקבוצה השנייה תאופיין כמשיבים

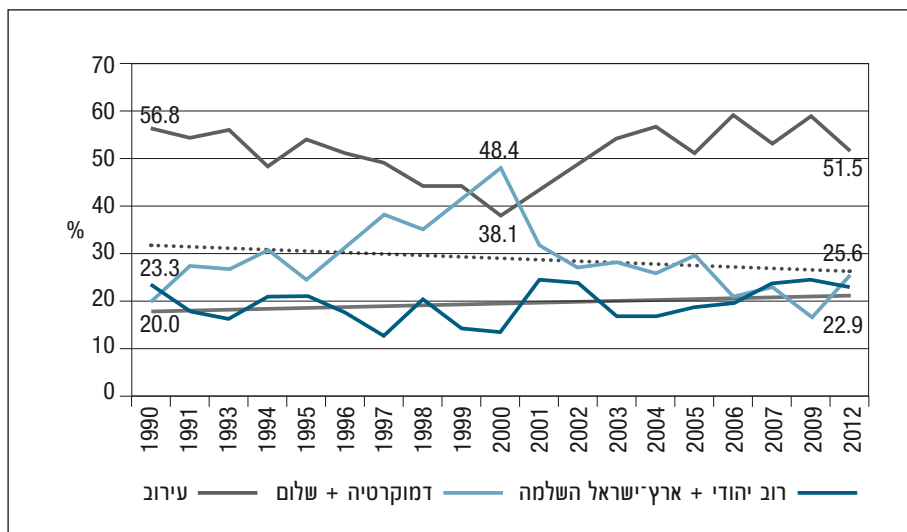

תרשים 4. תמיכה בערכים פוליטיים, 1990-2012 (הערך החשוב ביותר, אחוזים)

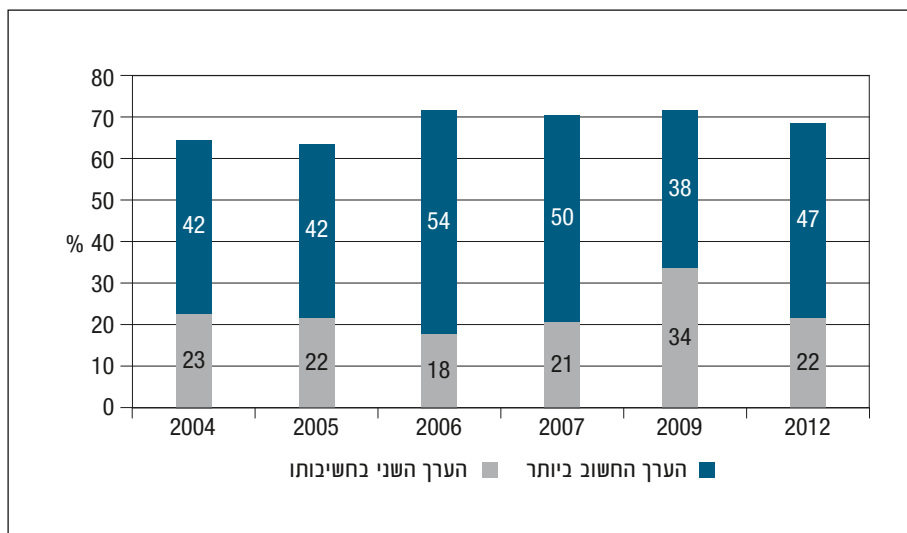
שהשקפת עולמם הפוליטית נוטה לממשל דמוקרטי שווה-זכויות. תרשים 5 ממחיש ששיעור הדוגלים בדמוקרטיה ושלום כערכים פוליטיים מובילים ירד בעשור האחרון, ולמרות העלייה במחקר הנוכחי (מ-17 אחוזים ב-2009 ל-26 אחוזים ב-2012), המגמה הליניארית הכללית נותרה שלילית. הקו השחור המקווקוו שחוצה את הקו הכחול-בהיר מציין כי על פי המידע הזמין, המשקף את דינמיקת השינוי בפרקי הזמן, מספר המשיבים שמעריכים שלום ודמוקרטיה צפוי לרדת בעתיד; מאז 2002, אחוז המשיבים שבחר בשילוב זה נותר נמוך מהממוצע של 22 שנים, שעומד על 30.7 אחוזים.

אחוז המשיבים המאמינים בערכים פוליטיים אתנוצנטריים לא השתנה במידה רבה במהלך הזמן (ב-1990, 23 אחוזים מהציבור נכללו בקבוצה זו, מספר דומה לזה של 2012). עם זאת, המגמה הליניארית עלתה במהלך עשרים השנה האחרונות (מצוין בקו שחור שחוצה את הקו הכחול-כהה), בייחוד מאז שנת 2000. ניתן להסיק שתי מסקנות מהגרף. ראשית, מספר המשיבים בעלי השקפות אתנוצנטריות עולה בהדרגה, ומשיבים אלה נוטים פחות לשינויים מצבייים (התנדודות מינוריות). שנית, התמיכה בערך "דמוקרטיה" גמישה יותר משום שהיא משתנה בהתאם לאירועים ביטחוניים ופוליטיים חיצוניים, על חשבון קבוצת הערכים המעורבים.

תרשים 6 ממחיש שבשנים האחרונות, הערך "רוב יהודי" הוגדר על ידי שני שלישים או יותר מהציבור כערך "החשוב ביותר" או הערך "השני בחשיבותו". אחוז המשיבים הבוחרים ב"רוב יהודי" כערך "החשוב ביותר" או הערך "השני בחשיבותו" עמד על 65

תרשים 5. "דמוקרטים" ו"אתנוצנטרים", 2012-1990

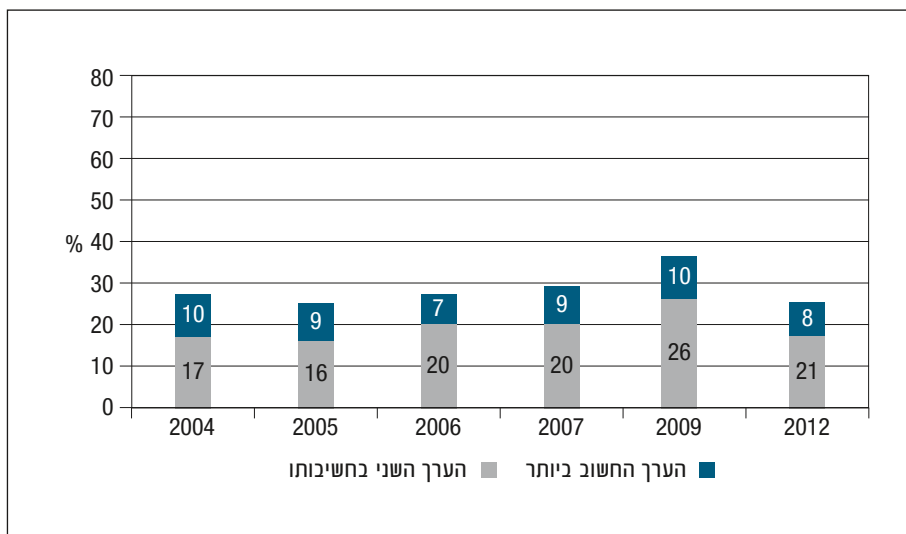

תרשים 6. אחוז המעדיפים את ערך הרוב היהודי, 2012-2004

אחוזים ב-2004, ועלה ל-70 אחוזים ב-2006, כשהוא נותר ברמה זו עד 2012. התמיכה ב"רוב יהודי" היא ללא ספק הערך החשוב ביותר במרבית פלחי האוכלוסייה. ב-2012 הוא היה הערך החשוב ביותר עבור 58 אחוזים מהחרדים, 60 אחוזים מהדתיים, 63 אחוזים מהדתיים המסורתיים, 50 אחוזים מהלא-דתיים המסורתיים ו-36 אחוזים מהלא-דתיים. באופן דומה, "רוב יהודי" הוא הערך הראשון או השני בחשיבותו עבור

84 אחוזים מהמגזר החרדי, 85 אחוזים מהאוכלוסייה הדתית, 84 אחוזים מהדתיים המסורתיים, 74 אחוזים מהלא־דתיים המסורתיים ו־53 אחוזים מהציבור הלא־דתי. כמו בשנים קודמות, גם ב־2012 בחרו רק כ־10 אחוזים מהאוכלוסייה ב"ארץ־ישראל השלמה" כערך החשוב ביותר, ועבור 29 אחוזים מהאוכלוסייה היהודית היה זה הערך הראשון או השני בחשיבותו (תרשים 7).

עבור 34 אחוזים מהישראלים שהם יהודים לא־דתיים, "מצב שלום" היה הערך החשוב ביותר, ועבור 25 אחוזים נוספים הערך המוביל היה "דמוקרטיה" עם שוויון זכויות פוליטי לכול. "דמוקרטיה" הייתה הערך החשוב ביותר עבור 11 אחוזים מהציבור הדתי, 7 אחוזים מהציבור הדתי מסורתי ו־16 אחוזים מהציבור הלא־דתי מסורתי; הערך לא צוין כחשוב ביותר על ידי משיב חרדי כלשהו (0 אחוזים).

תרשים 7. אחוז המעדיפים את ערך "ארץ־ישראל השלמה", 2004-2012

התגלו הבדלים מגדריים משמעותיים בהעדפות ערכיות, שלפיהם 43 אחוזים מהנשים (בהשוואה ל־52 אחוזים מהגברים) בחרו ב"רוב יהודי" כערך החשוב ביותר. הערך "ארץ־ישראל השלמה" היה החשוב ביותר עבור 12 אחוזים מהנשים בהשוואה ל־5 אחוזים מהגברים. הערך "דמוקרטיה" דורג כחשוב ביותר על ידי 19 אחוזים מהגברים ו־16 אחוזים מהנשים, ואילו הערך "שלום" נבחר על ידי 25 אחוזים מהגברים ו־30 אחוזים מהנשים. אלה ששירתו בצבא העריכו פחות את "הרוב היהודי", בהשוואה לאלה שלא שירתו (45 ו־50 אחוזים, בהתאמה). 12 אחוזים מאלה שלא שירתו העדיפו את הערך "ארץ־ישראל השלמה", בהשוואה ל־7 אחוזים מאלה ששירתו. ההיפך הוא

הנכון באשר לתמיכה בערך "דמוקרטיה" (11 אחוזים מאלה שלא שירתו דירגו אותה כערך החשוב ביותר, בהשוואה ל-20 אחוזים מאלה ששירתו). כ-3 אחוזים מהמשיבים ממוצא אירופי או צפון-אמריקני תמכו ב"ארץ-ישראל השלמה", בהשוואה ל-11 אחוזים משאר הציבור. המשיבים ממוצא אירופי הראו גם תמיכה מעט גבוהה יותר ב"דמוקרטיה" וב"שלום" (19 אחוזים בדמוקרטיה, 30 אחוזים בשלום), בהשוואה לשאר המשיבים במדגם (16 אחוזים בדמוקרטיה ו-27 אחוזים בשלום).

בניגוד לתיאוריה המקובלת של חברות (סוציאליזציה), לגיל לא הייתה השפעה מובהקת על היררכיית הערכים של הציבור היהודי בישראל (כלומר, צעירים לא נטו לתמוך יותר בדמוקרטיה ומבוגרים לא נטו לתמוך יותר בשמרנות, כפי שבדרך כלל קורה במדינות דמוקרטיות מערביות). השכלה גבוהה יותר שיחקה תפקיד שולי בהיררכיית הערכים של המשיבים היהודים. בעלי תואר אקדמי תמכו באותה מידה בערך "הרוב היהודי" (46 אחוזים) כמו חסרי השכלה אקדמית (48 אחוזים). הערך "שלום" זכה לעדיפות בקרב 26 אחוזים מהיהודים בעלי השכלה האקדמית ובקרב 28 אחוזים של חסרי תואר אקדמי. ב-2009 עמד הפער על 20 אחוזים, כאשר משיבים ללא תואר תמכו יותר בשלום (43 אחוזים). פער זה יוחס להשפעות הקשריות, שכן רוב הציבור חסר השכלה האקדמית מרוכז בפריפריה, שנפגעה קשות במהלך המבצעים הצבאיים בעזה וממלחמת לבנון השנייה. לאור העובדה שמגמה זו התהפכה ב-2012, הפער שנרשם שלוש שנים קודם לכן נתפס כתנודה מצבית (או עונתית), הנובעת מסמיכות אירועים ביטחוניים שהשפעתם דעכה במהירות יחסית. "דמוקרטיה" היא הערך היחיד שהעדפתו נתמכה בהשכלה אקדמית מעט גבוהה יותר (21 אחוזים) בהשוואה לשאר הציבור (16 אחוזים).

דמוגרפיה ורמת הדתיות

מאפיינים דמוגרפיים הם גורמים אישיים יציבים יחסית שיכולים להשפיע על דעת הקהל. לגבי כל המשיבים נאספו נתונים באשר למאפיינים הדמוגרפיים הבאים: מגדר, גיל, ארץ מוצא, זהות דתית, השכלה (נמדדה בתואר אקדמי ושנות לימוד), מצב כלכלי (נמדד בהוצאה חודשית בהשוואה למוצע הארצי), ושירות צבאי (שירת או לא שירת בצה"ל). ארץ המוצא סווגה בשתי דרכים: כפי שמקובל בלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, ובנפרד – כמשתנה דיכוטומי שאפשר את השוואת המשיבים ממוצא אירופי לשאר הציבור היהודי ישראלי.

נבחנו הקשרים בין תכונות דמוגרפיות לבין כל אחת מ-110 שאלות העמדה בסקר 2012. לוח 10 מציג את מספר הקשרים המובהקים שנמצאו לכל מדד דמוגרפי (עמודת "סה"כ"), ואת העוצמה או את ערך הניבוי של הקשרים המובהקים שדווחו בין המאפיינים הדמוגרפיים לכל שאלות העמדה שהוצגו למשיבים ב-2012. תוצאה

מובהקת סטטיסטית (מופיעה בעמודה "סה"כ") פירושה כי (ב-95 פעמים מתוך 100) התגלתה מידה של קשר בין המאפיין הדמוגרפי המסוים לבין התשובות לשאלה המסוימת, בקרב כלל האוכלוסייה. עוצמת הקשר, כלומר מקדם המתאם בפועל, מדווחת בנפרד בעמודות 1 עד 4.

לוח 10. מספר ועוצמה של קשרים מובהקים סטטיסטית בין מאפיינים דמוגרפיים לבין 110 השאלות על עמדות פוליטיות (ברמת מובהקות של 0.05)

2012	(1) <.19	(2) <.29	(3) <.39	(4) <.49	סה"כ
מגדר	39	2			41
גיל	43	3			46
ארץ מוצא לפי הלמ"ס	16				16
מוצא אירופי (דיכוטומי)	52				52
רמת הדתיות	33	24	23	3	83
השכלה (שנות לימוד)	35				35
תואר אקדמי	34				34
הוצאה חודשית	20				20
שירות צבאי	43	2			45

בחינת מקדמי המתאם של כל מאפיין דמוגרפי מבהירה את ההשפעה המכרעת שיש לרמת הדתיות, לעומת ההשפעה המוגבלת יחסית של כל שאר הגורמים הדמוגרפיים. מקדם מתאם של פחות מ-0.19 פירושו שבהתעלמות מכל ההשפעות המפריעות, כלומר בתרחיש הטוב ביותר, פחות מ-4 אחוזים מהשונות בתשובות לכל שאלה נתונה ניתנים להסברה באמצעות המשתנה הדמוגרפי. מקדם מתאם של פחות מ-0.29 פירושו שפחות מ-10 אחוזים מהשונות ניתנים להסברה באמצעות המשתנה הדמוגרפי. לא זו בלבד שרמת הדתיות היא המשתנה היחיד שנמצא במתאם עם כמעט 80 אחוזים מהפריטים ב-2012, אלא גם עוצמת הקשר בין רמת הדתיות לגישות הפוליטיות של הנשאל היא בסדר גודל אחר מאשר כל שאר המאפיינים הדמוגרפיים. רק רמת הדתיות יכולה להסביר יותר מ-10 אחוזים מהשונות בדעות הפוליטיות של המשיבים. נקודה זו מומחשת במספר דוגמאות במחקר של 2012.

המשיבים התבקשו לבטא את עמדתם לגבי האפשרות של השגת הסכם שלום עם הפלסטינים. 5 אחוזים מהחרדים ו-14 אחוזים מהדתיים מאמינים שיש סיכוי כלשהו להגיע להסכם שלום עם הפלסטינים, בהשוואה ל-20 אחוזים מהדתיים המסורתיים, 25 אחוזים מהלא-דתיים המסורתיים ו-42 אחוזים מהלא-דתיים.

בנוגע להעדפה של הסכם שכרוך בויתורים טריטוריאליים משמעותיים, הסכם חלקי עם פחות ויתורים טריטוריאליים, התנתקות חד-צדדית עם פחות ויתורים טריטוריאליים או אף לא אחד מהם – 67 אחוזים מהחרדים ו-65 אחוזים מהדתיים בחרו "אף לא אחד מהם", בהשוואה ל-43 אחוזים מהדתיים המסורתיים, 33 אחוזים מהלא-דתיים המסורתיים ו-28 אחוזים מהציבור הלא-דתי. 34 אחוזים מהמשיבים הלא-דתיים היו בעד ויתורים טריטוריאליים משמעותיים, אך פתרון זה היה פופולרי הרבה פחות בקרב הקבוצות האחרות (6 אחוזים מהדתיים והחרדים, 19 אחוזים מהדתיים המסורתיים ו-16 אחוזים מהלא-דתיים המסורתיים תמכו באפשרות זו). למעשה, מדובר בתמונת ראי של שתי קבוצות אוכלוסייה שונות מאוד.

בשאלה שהוכנסה למחקר זה על משאל עם ("אם ממשלת ישראל תאשר הסכם קבע עם הפלסטינים המבוסס על שתי מדינות לשני עמים וההסכם יובא להכרעת העם במשאל עם, איך תצביע?"), 11 אחוזים מהחרדים ו-28 אחוזים מהדתיים הביעו תמיכה בתוכנית, בהשוואה ל-65 אחוזים מהלא-דתיים וכמחצית מהמסורתיים. 56 אחוזים מהחרדים התנגדו לרעיון (בהשוואה ל-15 אחוזים מהלא-דתיים, 26 אחוזים מהלא-דתיים המסורתיים, 35 אחוזים מהדתיים המסורתיים ו-45 אחוזים מהדתיים בקרב המשיבים).

הפערים בגישות ביחס לפתרון הסכסוך הישראלי-פלסטיני שבים ומופיעים בגישות כלפי האזרחים הערבים בישראל. שאלה אחת שנשאלה הייתה "על מה אתה חושב שישאל צריכה לשים את הדגש ביחסה לערביי ישראל? האם עליה להשוות את תנאי חייהם לאלה של אזרחי המדינה, או להחריף אמצעי ענישה על התנהגות שאינה הולמת את היותם אזרחי ישראל?" 78 אחוזים מהחרדים וכמחצית מהדתיים והמסורתיים (50 ו-48 עד 52 אחוזים, בהתאמה) בקרב המשיבים תמכו באמצעי ענישה, בהשוואה ל-27 אחוזים מהלא-דתיים.

השאלה האם על ישראל להסכים להקמת מדינה פלסטינית מציעה המחשה נוספת לפער בין המגזר הדתי והחרדי לבין המגזר החילוני. 19 אחוזים מהחרדים ו-37 אחוזים מהדתיים תמכו ברעיון, בהשוואה ל-75 אחוזים מהלא-דתיים, 61 אחוזים מהלא-דתיים המסורתיים ו-43 אחוזים מהדתיים המסורתיים.

מאפיינים דמוגרפיים מעצבים דעת קהל בסוגיות של ביטחון לאומי בישראל במידה מסוימת, אולם הם חשובים פחות ממה שניתן לשער על סמך מחקרים מדמוקרטיים מערביות אחרות, ובהשוואה אליהן. למעט ההשפעה המכרעת של רמת הדתיות, המפלגת את האומה לקבוצות נפרדות למדי, מרבית המשתנים הדמוגרפיים מפעילים השפעה מעטה מאוד על גישות פוליטיות. מחקרים קודמים של הפרויקט כבר עמדו על החשיבות הפוחתת שיש לארץ המוצא כמנבאת גישות פוליטיות. המוצא היה בעבר קו השבר של החברה הישראלית, כאשר יהודים ממוצא אפרו-אסיאתי נתפסו באופן

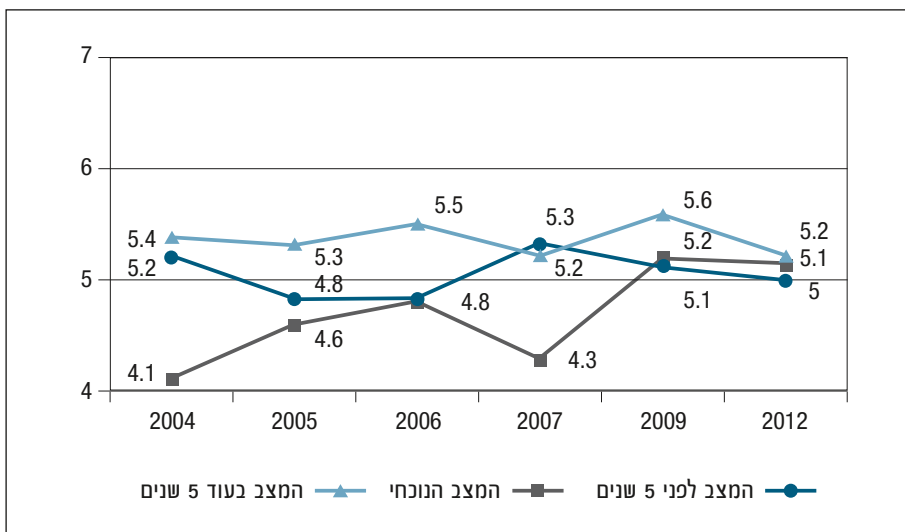
שיטתי כנציים יותר מאשר בעלי מוצא אירופי ואנגלו-סקסי. נתוני המחקר הנוכחי מעידים כי ארץ המוצא רלוונטית לפחות ממחצית מהשאלות (47 אחוזים מהשאלות), ואילו רמת הדתיות רלוונטית לכמעט 80 אחוזים מהשאלות. יתרה מכך, לא היה אף שאלה (מתוך 110 השאלות על עמדות פוליטיות) שהמתאם שלו עם ארץ המוצא עלה על 0.19, ובמילים אחרות, מאפיין זה לא הסביר יותר מאשר 4 אחוזים מהשונות. בסך הכול, רמת הדתיות נותרה הגורם המשפיע ביותר שמגדיר את האקלים הפוליטי בישראל. במובן זה, ישראל שונה משאר הדמוקרטיות המערביות, שבהן הכנסה, השכלה וגיל הם המנבאים המקובלים לגישה פוליטית.

מצב הרוח הלאומי ותפיסות איום

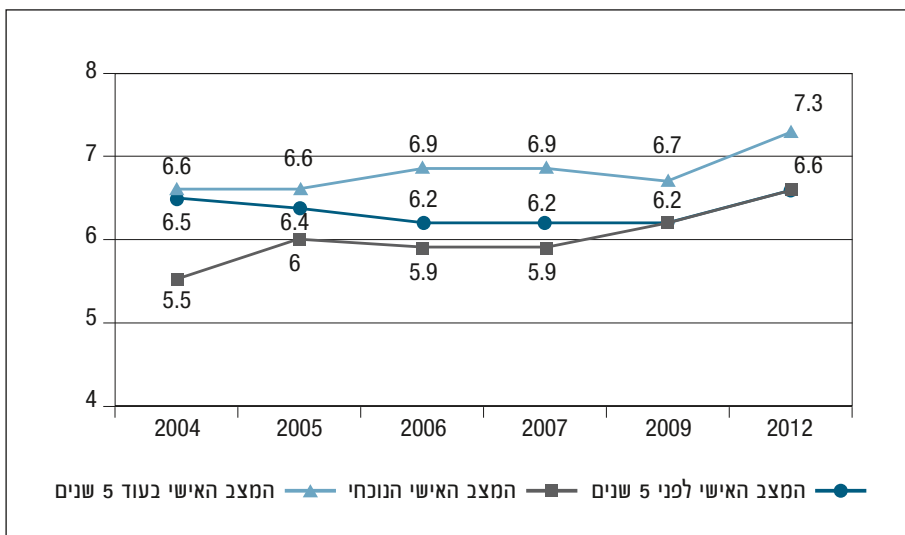
מצב הרוח

התפיסות שרווחות בקרב כלל הציבור משפיעות על ההשקפות, הגישות והאמונות האישיות של אנשים בכל הנוגע לסוגיות הקשורות לביטחון לאומי. תפיסות אלה כוללות תחושות סובייקטיביות על רמת האיום האישי והחברתי. מצב הרוח הלאומי מוגדר כמצב הפסיכולוגי הרווח בקרב האזרחים במדינה לנוכח סוגיות פוליטיות, חברתיות, כלכליות, תרבותיות, וכן סוגיות נוספות ברמה הלאומית. האווירה במדינה, המותנית בתפיסות האיום ובגורמים כלכליים וסוציו-דמוגרפיים מעצבת, לפחות בחלקה, את ההתנהגות הפוליטית השגרתית, את הבחירה למי להצביע ואת תגובת הציבור ליוזמות מדיניות של הממשלה. למצב הרוח החברתי יש אופי ייחודי בהשוואה למצב התודעה הפסיכולוגי של הפרט, אולם שניהם שווים בכך שהם נזילים, כלומר, הם רגישים להשפעות חיצוניות.

תרשים 8 מציג את הדירוג הממוצע (כאן ובכל תת-הפרק הזה, הפריטים נמדדו בסולם 1 עד 9) לתפיסת המשיבים את "מצב המדינה מנקודת מבט של ביטחון לאומי" בשלוש נקודות זמן שונות. תרשים 9 מציג את הדירוג הממוצע שנתנו המשיבים למצבם האישי עבור אותן תקופות זמן. הנתונים בתרשימים 8 ו-9 מלמדים שהציבור הישראלי היהודי אופטימי כאשר הוא חוזה את העתיד ברמה האישית. על פי הנתונים, נראה שהציבור הישראלי שמר במהלך השנים על השקפה אופטימית ביחס למצבו האישי בעתיד (הדירוגים תמיד עולים על נקודת האמצע שהיא 5.00). לעומת זאת, הציבור אופטימי פחות כאשר מדובר בעתיד המדינה ככלל. הפער בין הקווים המשרטטים את "המצב כיום" ו"המצב בעוד חמש שנים" יכול לשמש מדד לאופטימיות. הנתונים מצביעים על כך שיש תחושה שהמצב במדינה יישאר ללא שינוי בחמש השנים הבאות (ההפרש בין הממוצעים של "המצב הנוכחי" לבין "המצב בעוד 5 שנים" הוא שולי). בניגוד לכך, בשנת 2012 האמין המשיב הממוצע שהמצב האישי שלו ישתפר משמעותית בחמש השנים הבאות.

תרשים 8. הערכת מצב המדינה מנקודת מבט של ביטחון לאומי, 2012-2004 (דירוג ממוצע בסולם 1 עד 9)

תרשים 9. הערכת המצב האישי, 2012-2004 (דירוג ממוצע בסולם 1 עד 9)

ברמת הפרט, מצב הרוח האישי הוא פונקציה של תחושת הביטחון שמלווה את חיי היום-יום, כמו גם המצב הכלכלי ורמת החיים של הפרט. כמו בשנים קודמות, הערכת המשיב את מצבו האישי בהווה, בעבר ובעתיד גבוהה ב-1.5 נקודות בממוצע מהערכת הביטחון הלאומי של המדינה. הפער בין שתי רמות האופטימיות משקף נטייה

לראות את מצב המדינה באופן שלילי יותר מאשר ניתן היה לצפות לאור הדיווחים שמסרו המשתתפים על מצבם האישי. לאורך השנים ניתן לראות שיפור עקבי בהערכה הסובייקטיבית שנותנים הישראלים למצבם האישי, שב-2012 הגיעה לשיא של שמונה שנים ועומדת על 6.6. הדבר נכון גם להערכת העתיד האישי – ישראלים הפגינו ב-2012 את האופטימיות הגבוהה ביותר זה שמונה שנים, כשהגיעו לדירוג חסר-תקדים של 7.3.

תפיסות איום וביטחון

תפיסות האיום של הציבור הישראלי נסקרות מאז ומתמיד בעזרת שני מערכי שאלות. המערך הראשון כולל 12 תרחישים שעשויים להיתפס כמסוכנים בעיני הציבור (לוח 11). המשיבים התבקשו לדרג כל מצב לפי "המידה שבה הוא מהווה איום" (בסולם 1 עד 7). המערך השני בוחן את מידת ביטחונם של המשיבים ביכולתה של המדינה להתמודד עם מערך סיכונים נוסף (לוח 12). כאן נשאלו המשיבים "האם מדינת ישראל תוכל או לא תוכל להתמודד בהצלחה עם כל אחד מהם".

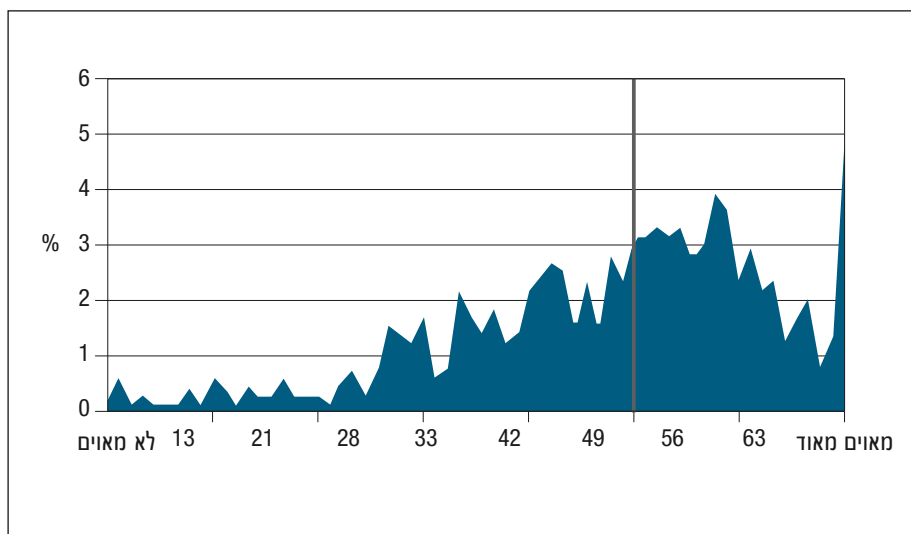
לוח 11 מראה שרמת האיומים השונים כפי שהם נתפסים בעיני הציבור נותרה באופן יחסי ללא שינוי במהלך השנים. סדר דירוג האיומים נותר כמעט זהה בכל שש השנים. החזרת שטחים תמורת שלום, הקמת מדינה פלסטינית ומלחמה עם סוריה נתפסו כאיומים הקלים ביותר. נשק גרעיני, כימי וביולוגי בידי מדינת אויב נתפסו כאיום החמור ביותר. סוגיות פנימיות – משברים חברתיים וכלכליים, ערעור אופייה הדמוקרטי של ישראל, השחיתות במערכת הציבורית וכן טילים המכוונים כלפי ישראל – דורגו ברמות איום בינוניות.

על מנת להעריך את רמת האיום הממוצעת, סוכמו כל תפיסות האיום של 2012 במדד שנע מ-12 – לא מאוים כלל מאף תרחיש, ועד 84 – מאוים ברמה הגבוהה ביותר מכל אחד ואחד מהתרחישים (כדי לפשט את ההצגה, הופחתו 12 נקודות מדירוג של כל משיב). תרשים 10 מציג את התוצאות. הקו האנכי השחור מציג את המשיב החציוני, שדירוג האיום שלו הוא 52 מתוך 72. פירוש הדבר שככלל, הישראלי הממוצע חש יותר מאוים מאשר לא מאוים.

לוח 12 מציג את רמת האמון שרוחשים הישראלים למדינה ולמנהיגיה. כמו בשנים קודמות, מרבית הישראלים מרגישים בטוחים למדיי לגבי יכולתה של המדינה להתמודד עם סיכונים מבית ומחוץ. המשיב החציוני חש שישראל יכולה להתמודד עם 7 עד 8 איומים מתוך 10 שהוצגו בסקר.

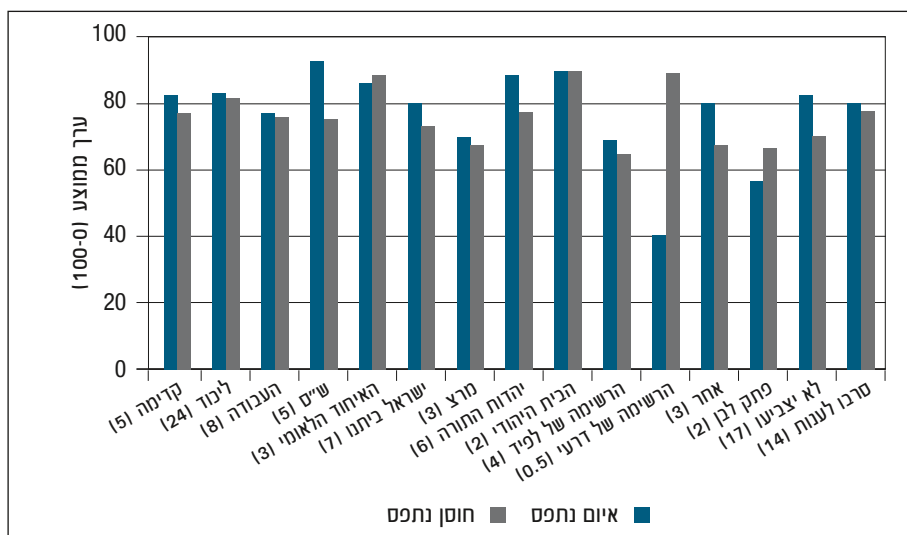
לוח 11. תפיסות איום במצבים שונים, 2004-2012 (דירוג ממוצע בסולם 1 עד 7, 1 - האיום הקל ביותר)

2012	2009	2007	2006	2005	2004	
4.2	4.4	4.2	3.7	3.6	4.1	החזרת שטחים תמורת שלום
-	-	4.0	5.1	-	-	שליטת חמאס ברשות הפלסטינית
5.9	5.9	5.7	5.7	5.7	5.9	נשק כימי או ביולוגי בידי מדינת אויב
5.6	5.3	5.3	5.4	5.5	5.4	משטר לא־דמוקרטי בישראל
-	-	4.5	4.0	3.7	3.6	התנתקות חד־צדדית מהפלסטינים
6.1	6.2	6.2	5.8	6.0	6.1	נשק גרעיני בידי איראן
4.4	4.5	4.5	4.0	4.0	4.3	הקמת מדינה פלסטינית
5.5	5.7	5.6	5.5	5.2	5.1	חידוש הטרור בהיקף ניכר
5.0	5.2	5.3	4.5	4.5	4.5	מלחמה עם סוריה
5.5	5.6	5.6	5.5	5.6	-	משבר כלכלי וחברתי עמוק בישראל
5.5	5.4	5.7	-	-	-	שחיתות במערכת הציבורית
5.6						נפילת טילים ורקטות על ישראל
5.3						התפרקות הסכמי השלום עם מצרים וירדן
5.4						השתלטות חמאס על יהודה ושומרון
5.3	5.4	5.1	4.9	4.9	4.9	ממוצע דירוג איום

תרשים 10. מדד תפיסות האיום בקרב הציבור הרחב, 2012

על מנת להשוות בין תפיסות האיום והביטחון שחש המשיבי לבין כוונת ההצבעה שלו, יצרנו שני מדדים המבוססים על שני מערכי השאלות. המדדים מראים התפלגות של 0 עד 100, כאשר 0 פירושו אין איום וחוסר יכולת מוחלט להתמודד עם האיום, ואילו 100 פירושו האיום הגבוה ביותר ויכולת התמודדות מרבית. התוצאות המוצגות בתרשים 11 מצביעות על שתי מסקנות. ראשית, המשיבים שהביעו כוונה לתמוך במפלגות המציעות סדר-יום ימני הפגינו רמות גבוהות יותר של איום נתפס, וביטחון מעט גבוה יותר ביכולתה של המדינה להתמודד עם איומים אלה. שנית, ברוב המקרים (למעט בקרב תומכי אריה דרעי, שהסתכמו במספר שולי) דרגת האיום הנתפס הייתה ביחס ישר לתפיסת יכולתה של המדינה להתמודד עם האיום. במילים אחרות, תומכי הבית היהודי והאיחוד הלאומי תופסים את רמת האיום כגבוהה, אולם במקביל, הביטחון שלהם ביכולתה של המדינה להתמודד עם איומים אלה גבוה אף הוא. באופן דומה, התומכים במרצ ובלפיד מראים חשש נמוך יותר, אולם רמת הביטחון שלהם ביכולות המדינה נמוכה יותר גם היא.

תרשים 11. מדדים של תפיסות איום ורמת ההתמודדות לפי כוונת הצבעה, 2012

לוח 13 מציג את התוצאות לפי רגרסיית OLS, כאשר למשתנים התלויים (1-מדד האיומים ו-2-מדד ההתמודדות) בוצעה רגרסיה לפי המאפיינים הסוציו-דמוגרפיים המרכזיים. בשני המקרים ניבאו המודלים כ-10 אחוזים מהשונוות בתופעה. עם זאת, החשיבות היחסית של כל מנבא משתנה.

לוח 12. היכולת של ישראל להתמודד בהצלחה עם איומים שונים,
2012-2004 (אחוז המשיבים בחיוב)

2012	2009	2007	2006	2005	2004	שאלות
69	75	64	76	72	67	מלחמה כוללת של כל מדינות ערב נגד ישראל
94	97	90	96	96	96	מלחמה שתפתח סוריה נגד ישראל
75	76	74	79	78	70	יכולת מדינת אויב לתקוף את ישראל בנשק כימי או ביולוגי
63	67	55	66	65	52	יכולת איראן לתקוף את ישראל בנשק גרעיני
86	89	86	88	87	84	פעילות טרור משמעותית ורצופה
88	91	90	89	88	52	מרד של הערבים אזרחי מדינת ישראל
84	91	89	91	86	85	קיטוב פוליטי פנימי לגבי השטחים והשלום
87	92	90	93	92	86	מתקפת טילים ורקטות על ישראל
79	89	86	83	78	72	הפיצול החברתי והדתי
62	78	62	62	38	53	ארצות הברית תצמצם את התמיכה בישראל

הקבועים (82.9 ו-90.8) מייצגים ממוצעים צפויים לאיום וליכולת התגובה כפי שמנבאת התפלגות המדדים, כאשר אין מידע על משיב ממוצע. ערכי הניבוי הממוצעים לאיום ולהתמודדות מלמדים שמשיב ממוצע חושש מסיכונים ביטחוניים, אך גם חש בטוח ביכולתה של המדינה לנטרל אותם. המקדמים הלא-מתוקננים (B) משקפים את השינוי הצפוי במשתנים התלויים (איום והתמודדות) לכל יחידה אחת של שינוי במשתנה המסביר הקשור, במצב שבו כל שאר המשתנים נשארים קבועים. לדוגמה, אישה ממוצעת חשה מאוימת בשיעור של 4 נקודות יותר מאשר גבר ממוצע (בסולם 0 עד 100), (כאשר כל שאר הגורמים זהים); באופן דומה, גבר ממוצע בטוח ביכולתה של המדינה להתמודד עם הסיכונים בשיעור של 7 נקודות יותר מאשר אישה בעלת אותם מאפיינים. רמת הדתיות אינה קשורה לרמת האיום הנתפס, למרות שיש לה השפעה על תחושת הביטחון (קבוצות דתיות יותר מביעות ביטחון רב יותר, וכאשר נעים בין הקבוצות עולה הביטחון ב-2 נקודות, כלומר בממוצע, דתיים מסורתיים בטוחים בשיעור של 2 נקודות יותר בהשוואה ללא-דתיים מסורתיים). ביטחונם של משיבים שמתגוררים בצפון ביכולתה של ישראל להתמודד עם האיומים נמוך ב-10 נקודות בממוצע בהשוואה לקבוצות זהות המתגוררות במקום אחר במדינה. עם זאת, תושבי הצפון אינם מדווחים על רמות גבוהות יותר של איום נתפס (המנבא אינו מובהק).

לוח 13. מודל רגרסיה (OLS) של תפיסות איום ויכולת ההתמודדות לפי מאפיינים סוציודמוגרפיים, מדגם 2012

מובהקות	יכולת התמודדות B(SE)	מובהקות	איום B(SE)	משתנים תלויים, תפיסות איום ויכולת התמודדות (0 - מינימום, 100 - מקסימום)
p<.000	7.34(2.04)	p<.005	-4.24(1.41)	מגדר (גברים מאוימים פחות ובטוחים יותר; גברים - 1, נשים - 0)
p<.002	1.757(.540)		n.s.	גיל
	n.s.	p<.026	-3.476(1.560)	מוצא (מוצא אירופי מאוים פחות; 1 - אירופי, 0 - אחר)
p<.008	-2.35(.884)		n.s.	רמת הדתיות (0 - חרדים; 4 - לא-דתיים/חילונים)
	n.s.		n.s.	השכלה (שנות לימוד)
	n.s.		n.s.	תואר אקדמי
	n.s.		n.s.	הוצאות חודשיות
	n.s.		n.s.	שירות צבאי
p<.000	-10.655(2.77)		n.s.	תושב הצפון (1 - מתגורר בצפון; 0 - במקום אחר)
p<.019	-.727(.309)	p<.000	-1.083(.226)	פרופיל אידאולוגי (שמאל - מקסימום)
	82.9(6.44)	p<.000	90.8 (4.69)	קבוע (חיתוך)
	.09		.10	R ² (מותאם)

B - מקדם לא מתוקן
 SE - טעות התקן של B
 n.s. - מקדם B אינו שונה מ־0 באופן מובהק

באופן כללי, הציבור הישראלי מביע רמת חשש שמתאזנת עם ביטחונו ביכולתה של ישראל להתמודד עם הסיכונים. המגמות שתועדו ב־2012 מלמדות על שיפור בתחושת המצב האישי הנתפס, וירידה קלה (מ־5.6 ל־5.1) ברמת הביטחון בעתיד המדינה ככלל. הפרק הבא בוחן את תפיסות הציבור בנוגע לאיום ספציפי שהפך לדומיננטי בשיח הציבורי בישראל - האיום של איראן בעלת נשק גרעיני.

פרק 5

איום הגרעין האיראני

סוגיית הגרעין האיראני נמצאת במרכזו של השיח הביטחוני לאומי בישראל. אין ספק שהמאמצים מצד איראן להשיג יכולת גרעינית צבאית אינם חדשים, והם מהווים נושא לדאגה רבה בישראל זה שנים רבות. כבר במחקר של 2009 הוצגו כמה שאלות שעסקו ישירות בהיבטים השונים של סוגיה זו, בנוסף לשאלה כללית על איום מנשק גרעיני בחזקת מדינת אויב (ב-2007 וב-2009 הוחלף המונח "מדינת אויב" ב"איראן") ושאלות שעסקו בנשק כימי וביולוגי בשני מערכי הפריטים שמדדו תפיסת איום (לוחות 11 ו-12). עם זאת, ב-2011 התעורר ויכוח ציבורי סוער סביב האפשרות של תקיפה צבאית ישראלית עצמאית נגד מתקני הגרעין של איראן. עיקר הוויכוח הציב את ראש הממשלה נתניהו ושר הביטחון ברק, ששניהם הדגישו את חומרת האיום ואת חשיבות האופציה הצבאית, מול בכירים-לשעבר בממסד הביטחוני ומול קולות אחרים שהתריעו נגד פעולה צבאית חד-צדדית מצד ישראל. הוויכוח הגביר את דחיפות הנושא והיה לו פוטנציאל להשפיע משמעותית על דעת הקהל. על מנת להעריך את ההשפעות על דעת הקהל, מספר שאלות מהמחקר של 2009 נוסחו מחדש ונוספו שתי שאלות חדשות בסקר 2102. ואכן, נמצאו תזוזות משמעותיות בדעת הקהל בהיבטים מסוימים של הסוגיה.

הערכת האיום ומענים אפשריים

נשק גרעיני בידי איראן נתפס באופן עקבי על ידי הציבור היהודי בישראל כאיום החמור ביותר למדינה, למרות שרוב גדול מהישראלים מביע ביטחון גובר ביכולתה של ישראל להתמודד עם איום זה. הנתונים המוצגים בלוח 11 מראים שלאורך השנים, האיום היחידי שקיבל דירוג ממוצע של 6 ומעלה (בסולם עולה של 1 עד 7 בהערכה של חומרת האיום) היה נשק גרעיני בידי האויב (מאז 2007: בידי איראן). במחקר הנוכחי, 66 אחוזים מהמשיבים דירגו את רמת האיום בציון 7, כלומר, הגבוהה ביותר האפשרית. האיום של נשק כימי או ביולוגי בידי אויב (האיום השני בחומרתו) דורג בציון 7 על ידי 57 אחוזים מהמשיבים. במקביל, ישראלים הביעו

ביטחון רב יותר ביכולת להתמודד עם איום גרעיני פוטנציאלי. לוח 14 מציג את אחוז המשיבים המאמינים שישראל תוכל להתמודד בהצלחה עם חמישה איומים אסטרטגיים, לאורך תקופה של 12 שנים.

לוח 14. יכולתה של ישראל להתמודד בהצלחה עם איומים שונים, 2000-2012 (אחוז העונים בחיוב)

פריטים	2000	2002	2004	2005	2006	2007	2009	2012
1. מלחמה כוללת של כל מדינות ערב נגד ישראל	48	58	67	72	76	64	75	69
2. יכולת מדינת אויב לתקוף את ישראל בנשק כימי או ביולוגי	53	68	70	78	79	74	76	75
3. יכולת מדינת אויב לתקוף את ישראל בנשק גרעיני	48	51	52	65	66	55	67	63
▲ שורות 2 ו-3	[5]	[17]	[18]	[13]	[13]	[19]	[9]	[12]
4. איום בירי טילי קרקע-קרקע על ישראל	80	85	86	92	93	90	92	87
5. ארצות-הברית תצמצם את התמיכה בישראל	61	51	53	38	62	62	78	62

מלבד החרیגה ב-2007, המגמה ברורה. במהלך החלק הראשון של העשור, כמחצית בלבד מהמשיבים האמינו שישראל תוכל להתמודד בהצלחה עם האיום; בחלקו השני של העשור, עלה השיעור לשני שלישים (חוסר העקביות ב-2007 משקף כפי הנראה את הדכדוך הכללי שאפיין את הציבור הישראלי בחודשים שלאחר מלחמת לבנון השנייה), עם ירידה קלה ב-2012. ב-2012, הפער בין תפיסת יכולתה של ישראל להתמודד עם נשק גרעיני לעומת נשק ביולוגי וכימי נותר צר יחסית, ועמד על 12 אחוזים – עלייה של 3 אחוזים מ-2009 אך עדיין נמוך ממרבית העשור. ייתכן שהפערים בין 2012 ו-2009 מקורם בטעות הדגימה, או שהם משקפים דרגה מעט גבוהה יותר של חשש כתוצאה מהבולטות המוגברת של הסוגיה במהלך שלוש השנים.

עם זאת, בנוגע לתגובה האפשרית לאיום הגרעיני האיראני וכן לעמדת ישראל בנושא הגרעיני, תוצאות המחקר הנוכחי מראות בברור תזווה משמעותית בדעת הקהל. נדמה שככל שהאפשרות של מתקפה ישראלית על אתרי הגרעיני האיראניים הופכת מציאותית יותר, התמיכה במתקפה כזו יורדת. בין השנים 2009 ל-2012 ירדה התמיכה ב-11

אחוזים. יש לציין שהניסוח בפועל של השאלה השתנה מעט בשני המחקרים. ב-2009, המשיבים נשאלו "מה צריכה להיות תגובתה של ישראל אם יתברר לה שלאיראן יש נשק גרעיני", ואילו ב-2012, המשיבים נשאלו "כיצד על ישראל לפעול לנוכח הסכנה שאיראן תפתח נשק גרעיני". ב-2012, לא זו בלבד שמתקפה צבאית ישראלית הייתה מוחשית יותר, גם העובדה שארצות-הברית מתנגדת בתוקף למתקפה כזו הפכה ודאית. גורמים אלה מסבירים אולי, לפחות חלקית, את הירידה החדה בתמיכה בפעולה צבאית; יחד עם זאת, המספרים מדברים בעד עצמם. ב-2009, 59 אחוזים תמכו במתקפה צבאית על מתקני הגרעין של איראן, בעוד 41 אחוזים התנגדו לה. ב-2012, 48 אחוזים היו בעד מתקפה ואילו 52 אחוזים היו בעד מיצוי כל האמצעים הדיפלומטיים והמדיניים האפשריים כדי למנוע מאיראן להשיג נשק גרעיני, אך להימנע מתקיפה צבאית. הסבר אפשרי לתוצאות אלה הוא שבעוד ישראלים רואים באיום הגרעין האיראני איום חמור על הביטחון הלאומי, רבים אינם רואים בו איום קיומי. המשיבים נשאלו כיצד לדעתם תתנהג איראן אם תשיג נשק גרעיני. רק 18 אחוזים האמינו שאיראן תתקוף את ישראל בנשק גרעיני במטרה להשמדה, בעוד 32 אחוזים נוספים האמינו שאיראן תאיים על ישראל בנשק גרעיני, אך תימנע מתקיפה בפועל מחשש לתגובה ישראלית. 6 אחוזים האמינו שאיראן תפעל בזהירות ופרגמטיות; השאר (42 אחוזים) האמינו שאיראן תעודד את חיבאללה וחמאס לפעול נגד ישראל או לנסות ללחוץ ולסחוט את ישראל ומדינות אחרות כדי להשיג את מטרותיה, או שניהם. תוצאות אלה דומות למדיי לאלה של 2009 (21, 35, 4 ו-39 אחוזים, בהתאמה).

המשיבים הביעו ביטחון גבוה למדיי ביכולתה של ישראל להתמודד עם איום הגרעין האיראני. סביר להניח שביטחון זה מעוגן בעיקר באמונה הרבה ביכולת ההרתעה של ישראל. עם זאת, כאשר נשאלו המשיבים היכן על ישראל להשקיע את מרבית משאביה במקרה שאיראן אכן תשיג נשק גרעיני, על מנת להתמודד עם האיום, הדעות נחלקו כמעט שווה בשווה בין שתיים מתוך שלוש האפשרויות: 35 אחוזים היו בעד שישראל תחזק את יכולת ההרתעה שלה, ואילו 42 אחוזים היו בעד חיזוק כושר ההגנה שלה מפני טילים באמצעות מערכת הגנה אקטיבית כגון מערכת "חץ" להגנה מפני טילים בליסטיים. 17 אחוזים היו בעד הגנה פסיבית, כלומר "בניית מקלטים גרעיניים עבור הציבור", ו-6 אחוזים בחרו שילובים שונים. מעניין לראות שהתוצאות זהות כמעט לאלה של 2009 (39, 42, 17 ו-1 אחוזים, בהתאמה). הציבור הישראלי ככלל מודע לחוסר התועלת של הגנה פסיבית מפני נשק גרעיני. במקביל, נראה שהוא מעניק משקל דומה ליכולת ההרתעה של ישראל ולהגנה פעילה מצדה – מערכות הגנה מפני טילים בליסטיים. דבר זה מנוגד לחשיבה האסטרטגית המקובלת בישראל, שרואה את ההרתעה כתשובה הממשית היחידה לאיום הגרעיני. האחוזה הגבוהה ששם את הדגש על מערכות הגנה אקטיבית מקורו, ככל הנראה, בכיסוי הרחב של פיתוח מערכות כאלה על

ידי ישראל במהלך השנים האחרונות בתקשורת הישראלית, והביצועים המעולים של המערכת נגד רקטות "כיפת ברזל". ניתן לשער שאילו התבצע המחקר בדצמבר 2012, לאחר מבצע "עמוד ענן", הייתה התמיכה במערכת הגנה אקטיבית זו רבה אף יותר. המשיבים נשאלו באיזו מידה יכולה ישראל לסמוך על הערבויות האמריקניות, במקרה שאיראן תשיג נשק גרעיני. הרוב השיב בחיוב: 15 אחוזים האמינו שישראל יכולה לסמוך על ערבויות כאלה "במידה רבה מאוד", ו-38 אחוזים "במידה רבה". 35 אחוזים האמינו שישראל יכולה לסמוך על ערבויות אלה רק "במידה מועטה", ואילו 12 אחוזים סברו ש"כלל לא". התוצאות אינן שונות בצורה מובהקת מאלה של 2009 (9, 49, 30 ו-12 אחוזים, בהתאמה).

הדימוי הגרעיני הישראלי

גורם מפתח בהערכת איום הגרעין האיראני הוא תפיסת הציבור ביחס ליכולת הגרעין של ישראל. הציבור הישראלי משוכנע במידה רבה שישראל היא מעצמה גרעינית; 62 אחוזים בטוחים שלישראל יש נשק גרעיני, בעוד 28 אחוזים נוספים מאמינים שכך. רק 2 אחוזים מאמינים שלישראל אין נשק גרעיני ואחוז אחד משוכנע בכך. 6 אחוזים אינם בטוחים. אולם השאלה המרכזית היא, איזו עמדה גרעינית על ישראל לאמץ בעתיד, ובאיזו מידה מושפעת דעת הקהל בשאלה זו מהבולטות הגוברת של איום הגרעין האיראני, ומהתגברות הסיכוי שאיראן אכן תשיג יכולת גרעינית צבאית. תוצאות השוואתיות ממחקרים קודמים ומהמחקר הנוכחי מצביעות על תזוזה אפשרית בדעת הקהל, בייחוד בנוגע לאפשרות של התפרקות מנשק גרעיני.

מדיניות העמימות בנוגע ליכולת הגרעין של ישראל אומצה ונשמרה על ידי כל ממשלות ישראל בחמישים השנים האחרונות, ונהנתה מתמיכה ציבורית גורפת לצד תמיכה מועטה, אם בכלל, בהתפרקות חד-צדדית מנשק גרעיני. במחקרים קודמים, המשיבים נשאלו לגבי העדפותיהם ביחס למדיניות גרעין של ישראל, בהנחה שישראל מחזיקה בנשק גרעיני. לוח 15 מציג את התוצאות של העשור האחרון.

לוח 15. דעת הקהל בנוגע למדיניות הגרעין של ישראל, 1999-2009 (אחוז המשיבים בחיוב)

אפשרויות	1999	2002	2003	2009
ויתור על מאגר הנשק הגרעיני המיוחס לישראל	-	4	5	1
שמירה על סודיות בנוגע ליכולת הגרעין והמשך מדיניות העמימות	73	62	72	80
פרסום ואישור קיומו של מאגר נשק גרעיני כדי להרתיע את האויב	27	32	21	19

במחקר הנוכחי נשאלה שאלה דומה, אך בהקשר אחר. המשיבים נשאלו מה על ישראל לעשות, אם איראן תשיג נשק גרעיני. לוח 16 מראה שבתרחיש מעין זה, התמיכה במדיניות העמימות יורדת בחדות – קצת יותר ממחצית מהמשיבים תמכו בה – והייתה תמיכה מסוימת באזור ללא נשק גרעיני. לאור זאת, נראה בבירור שהאפשרות של איראן גרעינית אכן משפיעה באופן משמעותי על דעת הקהל הישראלית.

לוח 16. העדפות הציבור בנושא מדיניות הגרעין בהנחה שאיראן משיגה נשק גרעיני, 2012 (אחוז העונים בחיוב)

הפריטים	
10	1. לפעול להפיכת המזרח התיכון, לרבות ישראל, לאזור חפשי מנשק גרעיני
57	2. שימור מדיניות העמימות הנוכחית
33	3. אימוץ מדיניות של הרתעה גרעינית גלויה, כלומר הודעה ישראלית שבידיה נשק גרעיני

על מנת להבין טוב יותר את ההשפעה של איום הגרעין האיראני בסוגיה זו, נוספו שתי שאלות חדשות בסקר 2012 – שאלות ישירות עם שתי תשובות אפשריות בלבד. המשיבים נשאלו על עמדתם בנוגע להקמת אזור נקי מנשק להשמדה המונית במזרח התיכון, ובמקרה שאיראן תשיג נשק גרעיני – האם עדיף לישראל שאף מדינה לא תחזיק נשק כזה, או שעליה להחזיק בו בכל מצב.

התוצאות המופיעות בלוח 17 מלמדות שהציבור הישראלי מביע תמיכה קלה (אם כי גוברת) ברעיון שישראל צריכה להיות פרואקטיבית בקמפיין להפיכת המזרח התיכון לאזור ללא נשק גרעיני. כאשר הוצג התרחיש האידיאלי והמאוד לא-סביר, שבו כל מדינות המזרח התיכון, לרבות ישראל, יחתמו על הסכם לאזור ללא נשק גרעיני,

לוח 17. המדיניות הנוגעת לפיתוח נשק גרעיני במזרח התיכון, 2012

מתנגד	תומך	
62	38	האם אתה בעד או נגד ההצעה לפיה המזרח התיכון יוכרז כאזור נקי מנשק להשמדה המונית וכל המדינות באזור, לרבות ישראל, יוותרו על נשק גרעיני?
על ישראל לשמור על הנשק הגרעיני גם במחיר נשק גרעיני בידי איראן	הן ישראל והן איראן צריכות לוותר על נשק גרעיני (אף אחת מהן לא תחזיק בנשק גרעיני)	בהנחה שלישראל יש נשק גרעיני ואיראן תגיע ליכולת גרעינית צבאית, מה המדיניות הנכונה עבור ישראל?
78	22	

38 אחוזים מהאוכלוסייה הביעו את תמיכתם ברעיון. במצב שבו גם ישראל וגם איראן מחזיקות בנשק גרעיני, רוב מכריע בציבור מביע עדיפות לשימור המצב הנוכחי, עם כל הסכנות שבו (78 אחוזים היו רוצים שישראל תשמור על יכולות הגרעין שלה, גם במחיר שאיראן תחזיק ביכולות אלה), למרות שמיעוט לא-מבוטל (22 אחוזים) תמך בפירוק הדדי מנשק גרעיני.

מה ניתן להבין מכל זה? ב-2012 ניצבה ישראל מול מציאות אובייקטיבית שלא הייתה בעת ביצוע הסקרים הקודמים, והיא שאיראן מתקרבת מאוד להשגת נשק גרעיני. לנוכח מציאות זו, כ-10 אחוזים (נשים באופן משמעותי יותר מגברים) מהציבור אמרו שעל ישראל לקדם באופן יזום מזרח תיכון ללא נשק גרעיני, בעוד 28 אחוזים נוספים (שוב, עם רוב משמעותי לנשים על פני גברים) הביעו תמיכה באזור ללא נשק גרעיני במזרח התיכון, לפחות כעיקרון. יחד עם זאת, כאשר נאלצו לבחור, הרוב המכריע (78 אחוזים) העדיף מצב שבו הן ישראל והן איראן מחזיקות בנשק גרעיני, במקום האפשרות ששתי המדינות יוותרו על הנשק, אם כי מיעוט משמעותי הביע תמיכה בדעה ההפוכה.

נקודת המבט האישית

במחקר של 2009 נעשה ניסיון בפעם הראשונה להעריך את ההשפעות הפוטנציאליות של איראן גרעינית על הישראלי הממוצע. המשיבים נשאלו כיצד, לדעתם, תשפיע איראן גרעינית על חייהם. התוצאות היו חד-משמעיות: ברמה האישית, הישראלים ב-2009 היו רגועים יחסית בנוגע לאיום הגרעין האיראני, והרושם היה שהם יכולים להתרגל לחיות בצל האיום. 80 אחוזים מהמשיבים ציינו שהם "לא צופים שחיהם ישתנו", ואילו 3 אחוזים אמרו שהם יעזבו את הארץ; 9 אחוזים ציינו שהם "ישקלו מעבר ליישוב אחר", ושאר 8 האחוזים ציינו ש"ישקלו מעבר למדינה אחרת, למשל באמצעות השגת דרכון זר".

לנוכח העלייה הבולטת באיום, ניתן היה לשער שב-2012 המצב ישתנה לרעה. אולם זה לא מה שקרה. למעשה, קרה הדבר ההפוך. ברמה האישית, הישראלים נותרו שאננים בנוגע לאיום. 87 אחוזים ציינו שהם אינם מצפים שחיהם ישתנו, ורק 3 אחוזים אמרו שיעזבו את המדינה, 4 אחוזים ציינו שישקלו מעבר ליישוב אחר, ו-6 האחוזים הנותרים אמרו ש"ישקלו מעבר למדינה אחרת, למשל באמצעות השגת דרכון זר". התוצאות אכן דרמטיות למדי, אולם יש לסייג זאת באזהרה. השאלה שהוצגה למשיבים ב-2009 הייתה היפותטית ביותר באופייה ונותרה כך אפילו ב-2012, ולכן יש להתייחס לתשובות בזהירות. קשה מאוד להעריך על סמך תוצאות אלה מה יקרה בפועל במציאות. כמו כן, אין להסביר זאת בשום אופן כמזעור חומרת האיום בדעת הקהל הישראלית, בשל טיבם הפסיכולוגי השונה של חששות אישיים וחברתיים.

הסכסוך הישראלי-פלסטיני

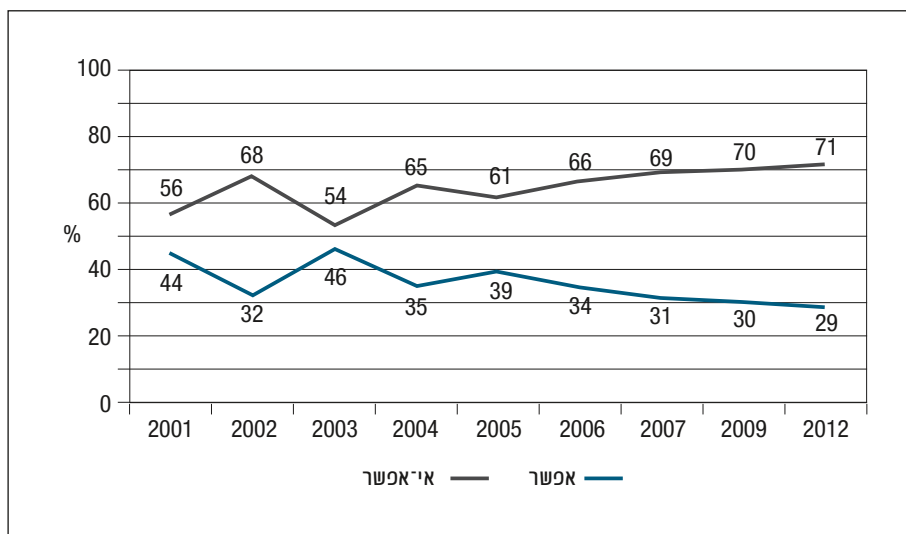
הסכסוך הישראלי-פלסטיני נותר סוגיה ביטחונית מרכזית בישראל, למרות שהיה ברובו רדום בשנים האחרונות. מאז 1967, הציבור דן בהשלכות הישירות והעקיפות של העימות המתמשך ומעורב בוויכוח אינטנסיבי בנוגע לנוסחאות האפשריות לפתרון. כל דיון מהותי בנושא זה חייב להביא בחשבון את המורכבות הרבה של דעת הקהל בנוגע לבעיה הישראלית-פלסטינית בכללותה. בעטייה של מורכבות זו יש חשיבות מכרעת לניסוח המדויק של כל שאלה. הצגת שאלה דומה בעיקרה תוך שימוש במונחים אחרים יכולה לצייר תמונה הפוכה ולהוביל למסקנות שונות.

באותו אופן, הצבת שאלות דומות זו לצד זו מעלה תוצאות סותרות-לכאורה, שנראות לא הגיוניות למי שאינו מומחה או אינו בקיא בתחום. עם זאת התוצאות המסובכות לכאורה והסותרות לעתים רק ממחישות את המורכבות של דעת הקהל הישראלית בסוגיות של ביטחון לאומי בכלל, ובנוגע לסכסוך עם הפלסטינים בפרט. מסיבה זו, כל ניסיון אמיתי להבין את דעת הקהל או אף יותר מכך – להעמיק בחקר השלכותיה על מקבלי ההחלטות – אינו יכול להתבסס על מספר מוגבל של שאלות. במקום זאת, ניסיון כזה חייב לכלול מגוון רחב של סוגיות המשלבות ניסוחים שונים וגישות מגוונות. רק באמצעות שקלול התשובות השונות ובחינת התוצאות בהקשר של כלל הנתונים, ניתן להגיע לתמונה מקיפה ומייצגת של דעת הקהל הישראלית. החלק הראשון של פרק זה יעסוק בתפיסות הבסיסיות של הציבור הישראלי ביחס לפלסטינים ולסכסוך בכללותו, או במה שידוע בישראל כשאלה החשובה ביותר – "האם יש פרטנר?" החלק השני יעסוק בדעות ובעמדות של הציבור הישראלי בנוגע למה שידוע בשיח הדיפלומטי כסוגיות הליבה: "שתי מדינות לשני עמים" והקמת מדינה פלסטינית, גבולות ושטחים, התנחלויות, פליטים וירושלים. החלק השלישי יעסוק בהשלכות המדיניות על ממשלת ישראל.

האם יש פרטנר?

ויכוח סוער ניטש כבר זמן רב בחברה הישראלית בנוגע לשאלה, האם הפלסטינים הם שותפים אמיתיים שניתן להגיע עמם להסדר שלום קבוע, אשר ישים קץ לסכסוך.

זוהי למעשה השאלה הקריטית של דעת הקהל הישראלית. יש להניח שדעתו של אדם בסוגיות מפתח שונות בנושא הישראלי-פלסטיני משקפת לפחות ברמה מסוימת את עמדתו בשאלת מפתח זו. כמו כן ניתן להניח שתפיסות אלה ישתנו עם הזמן, כשהן משקפות את מהלך העניינים ואת השינויים ביחסי הישראלים והפלסטינים. המשיבים נשאלו: "האם לדעתך ניתן להגיע להסכם שלום עם הפלסטינים? תרשים 12 מציג את התוצאות.

תרשים 12. הסיכויים להגיע להסכם שלום עם הפלסטינים, 2012-2001 (אחוזים)

הנתונים מעידים על רמה מסוימת של תנודתיות במהלך העשור שחלף, שכפי הנראה משקפת את הגאות והשפל של האינתיפאדה השנייה. עם זאת, מ-2005 מופיעה ירידה יציבה בהשקפת הציבור על הסיכויים להסכם עם הפלסטינים, ובחמש השנים האחרונות היא התקבעה פחות או יותר סביב 30 אחוזים. הסיבה הסבירה ביותר לפסימיות היא כנראה העובדה שבתקופה זו כמעט לא נראתה התקדמות לעבר פתרון הסכסוך. השאלה שעולה מכך היא, מהו הגורם הבסיסי לקיפאון שהוביל לפסימיזם זה, והאם יש דרכים לשינוי המצב.

לתכלית זו נוספה שאלה חדשה בסקר הנוכחי, שבה נשאלו המשיבים מהי לדעתם הסיבה העיקרית לקיפאון. 36 אחוזים האשימו את "סרבנות הרשות הפלסטינית" ו-11 אחוזים האשימו את "אי-גמישות מצד ממשלת ישראל", בעוד כמעט מחצית (46 אחוזים) טענו כי "הפער בין הצדדים גדול מדי" (6 אחוזים נתנו תשובות אחרות). בעזרת נתוני פרק 2 ניתן לראות כי 36 האחוזים שהאשימו את הפלסטינים שווים

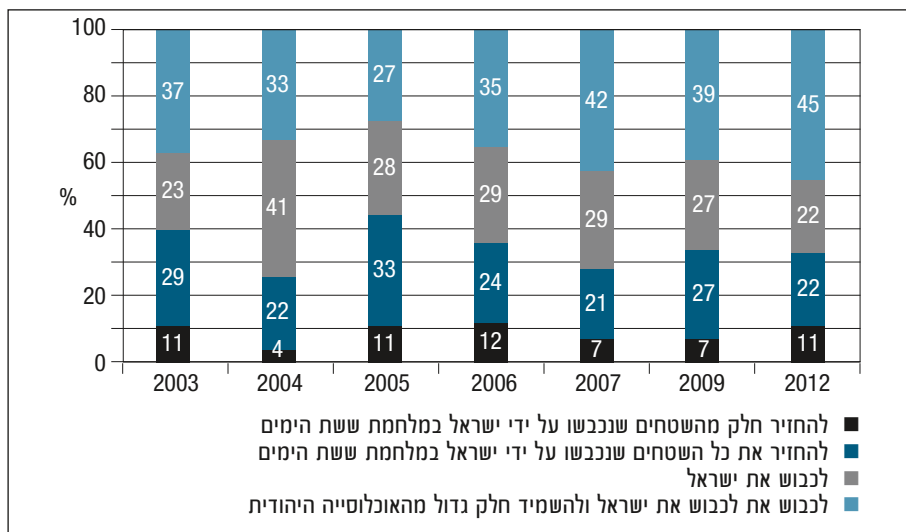
במספרם ל-35 האחוזים של האוכלוסייה היהודית שסווגו כ"ימין", 11 האחוזים שהאשימו את ממשלת ישראל קרובים ל-16 האחוזים שסווגו כ"שמאל", ואילו 46 האחוזים שייחסו את הקיפאון לסיבות אובייקטיביות מייצגים את "המרכז"-49 אחוזים (ראו לוח 4).

היות שמחצית מהאוכלוסייה תולה את הקיפאון בפער בין הצדדים, נשאלו המשיבים האם יש סיכוי להגיע להסכם אם הפלסטינים "יכירו במדינת ישראל כמדינת הלאום של העם היהודי", כלומר, אם אחת הסיבות לפער תוסר מן הפרק. 43 אחוזים השיבו בחיוב – שיפור משמעותי מאוד ואולי אף דרמתי ביחס ל-29 האחוזים שהשיבו בחיוב לשאלה הכללית. השאלה הייתה היפותטית ולכן התשובות כלל אינן מחייבות. יחד עם זאת, בשקלול משולב, תוצאות אלה מלמדות שהציבור הישראלי מוכן לשינוי עמדתו השלילית בנוגע לאפשרות להגיע להסכם, כתגובה לשינויים בעמדות הפלסטיניות.

גורם מושרש נוסף לפסימיות בנוגע לאפשרות להגיע להסכם עם הפלסטינים עשוי להיות תפיסת האוכלוסייה היהודית ביחס לכוונות האמיתיות של הערבים. המשיבים נשאלו: "מהי לדעתך שאיפת הערבים בסופו של דבר?"

תרשים 13 ממחיש כי תפיסת הישראלים ביחס ליעד הסופי של הערבים היא שלילית למדי. למרות שהיו פה ושם שינויים לאורך השנים, התמונה הכוללת יציבה ופסימית למדי. מעולם לא תפסו מרבית הישראלים את המטרה הסופית של הערבים כמוגבלת להחזרת השטחים שנכבשו על ידי ישראל ב-1967. התוצאות במחקר הנוכחי זהות כמעט לאלה של 2009. הרוב האמין שהערבים שואפים להשמיד את מדינת ישראל (67 אחוזים ב-2012, 66 אחוזים ב-2009), ויותר משליש מהמשיבים (45 אחוזים ב-2012, 39 אחוזים ב-2009) היו משוכנעים שכרוך בכך הרג של חלק גדול מהאוכלוסייה היהודית. נראה שהאמונה כי הערבים נותרו מחויבים להשמדת ישראל בשלבים (מה שמכונה "תוכנית השלבים"), שלפיה הפלסטינים יישמו גישה של "שלב אחר שלב" להשגת מטרתם הסופית) נטועה עמוק בתודעה הישראלית.

הוכחה לדברים שלעיל ניתן למצוא בתוצאות ממספר שאלות נוספות. המשיבים נשאלו האם לדעתם יש סיכוי שחמאס ילך בסופו של דבר בדרכו של הפתח ויכיר בזכות קיומה של מדינת ישראל. 40 אחוזים ענו כי "כלל אין סיכוי" ועוד 45 אחוזים ענו כי "יש סיכוי די נמוך"; 11 אחוזים אמרו כי "יש סיכוי די גבוה" ו-4 אחוזים השיבו כי "יש סיכוי גבוה מאוד". התוצאות זהות כמעט לאלה של 2009 (44, 45, 7 ו-4 אחוזים, בהתאמה). באופן לא מפתיע שעולה בקנה אחד עם תוצאות אלה, 67 אחוזים מהמשיבים התנגדו למשא-ומתן עם חמאס (ירידה מ-74 אחוזים ב-2009), לעומת 21 אחוזים שהיו בעדו, עם 12 אחוזים באמצע. הוכחה נוספת לרמות הגבוהות של חשדנות וספק שישראלים מייחסים לכוונות האמיתיות של הערבים ניתן למצוא

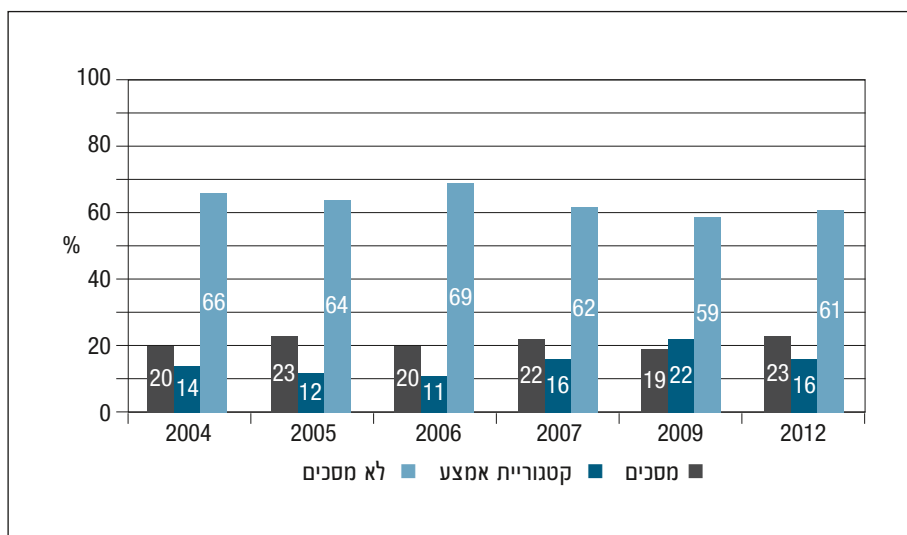

תרשים 13. תפיסת השאיפה הסופית של הערבים, 2003-2012 (אחוזים)

בתגובתם ליוזמת השלום הערבית, למרות שבשאלה זו חלה תזוזה משמעותית בדעת הקהל מאז 2009. 29 אחוזים היו בעד "היענות באופן עקרוני ליוזמת השלום הערבית", עלייה מ-19 אחוזים בלבד ב-2009. 52 אחוזים היו נגד, לעומת 60 אחוזים ב-2009, ו-19 אחוזים היו באמצע, בהשוואה ל-21 אחוזים ב-2009. אין אפשרות לדעת איזה רכיב או רכיבים בתוכנית, או שמא עצם העובדה שהצעה זו מגיעה מהערבים, אחראים לתמיכה המוגבלת.

עם זאת, ישנם מספר מדדים שנדמים כמתנים את התמונה בנוגע לאי-האמון הבסיסי כלפי הפלסטינים בדעת הקהל הישראלית. התשובות לשאלה על הפלסטינים כשותפים אפשריים להסכם שלום שונות מהאופן שבו תפסו המשיבים את שאיפותיו של העם הפלסטיני. למרות הפסימיות כלפי הסיכויים להגיע להסכם שלום עם הפלסטינים, לישראלים יש השקפה חיובית יותר כאשר הדברים נוגעים לשאיפה של "רוב הפלסטינים" לשלום. עד האינתיפאדה, רוב הישראלים האמינו שרוב הפלסטינים מעוניינים בשלום. כתוצאה מהאינתיפאדה ירד נתון זה ל-40 עד 50 אחוזים. ב-2009, מספר הישראלים שהאמינו כי רוב הפלסטינים מעוניינים בשלום עמד על 44 אחוזים, ועלה במחקר הנוכחי ל-46 אחוזים. לפיכך, במהלך שנים אלה, קרוב למחצית מהאוכלוסייה היהודית האמינה כי "רוב הפלסטינים" רוצים שלום, ורק שליש או פחות האמינו באפשרות להגיע להסכם שלום עם. הסבר אפשרי לסתירה מדומה זו הוא שבעוד לישראלים רבים יש דעה חיובית למדיי על הפלסטיני הממוצע, יש להם אמון מועט בהנהגה הפלסטינית. כפי הנראה, חלק מהישראלים מבחינים בין הפלסטינים

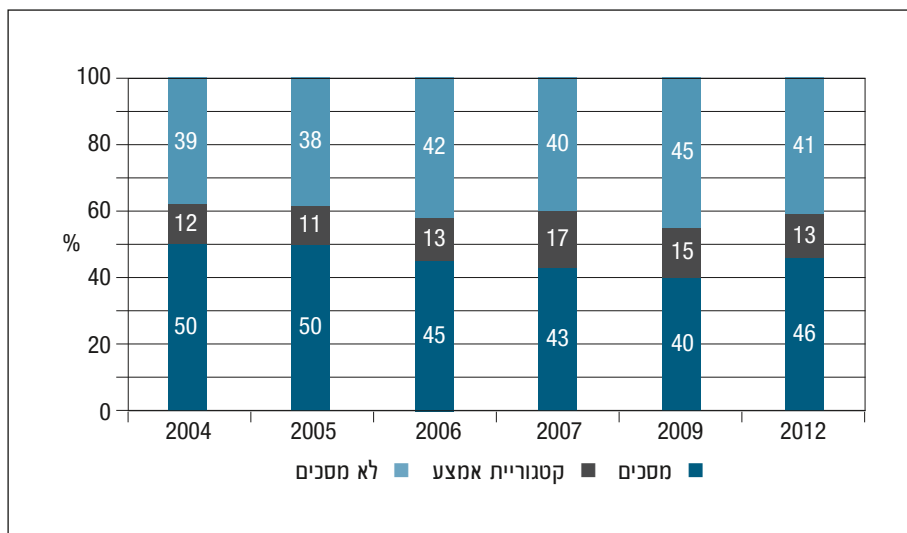
כיחידים, שאותם ישראלים מאמינים כי הם רוצים לחיות בשלום, לבין הערבים כקולקטיב או ההנהגה הפוליטית הערבית, שנתפסת כנחושה להשמיד את ישראל. נקודה חיובית נוספת היא כי למרות הפסימיות והחשדנות, ישראלים עדיין מאמינים במשא-ומתן ומתנגדים לעצירת תהליך השלום. אפילו לאחר השינויים הדרמטיים, האכזבות, ההתפכחות מאשליות, הטרור ושפיכות הדמים, דעת הקהל הישראלית נותרה מחויבת לחיפוש פתרון. המשיבים התבקשו במהלך השנים להביע את הסכמתם או אי-הסכמתם להצעה כי "יש להפסיק את תהליך השלום אפילו אם נסתכן במלחמה נוספת". התוצאות עבור 2004 עד 2012 שמופיעות בתרשים 14 הן יציבות יחסית לכל אורך התקופה, בייחוד במהלך חמש השנים האחרונות, ומלמדות שיש תמיכה מועטה בלבד בעצירת תהליך השלום – פחות מרבע מהמשיבים מסכימים להצעה שיש לעצור אותה. רוב ברור (60 אחוזים) מהאוכלוסייה היהודית מתנגד לעצירת תהליך השלום, אם הדבר יוביל למלחמה.

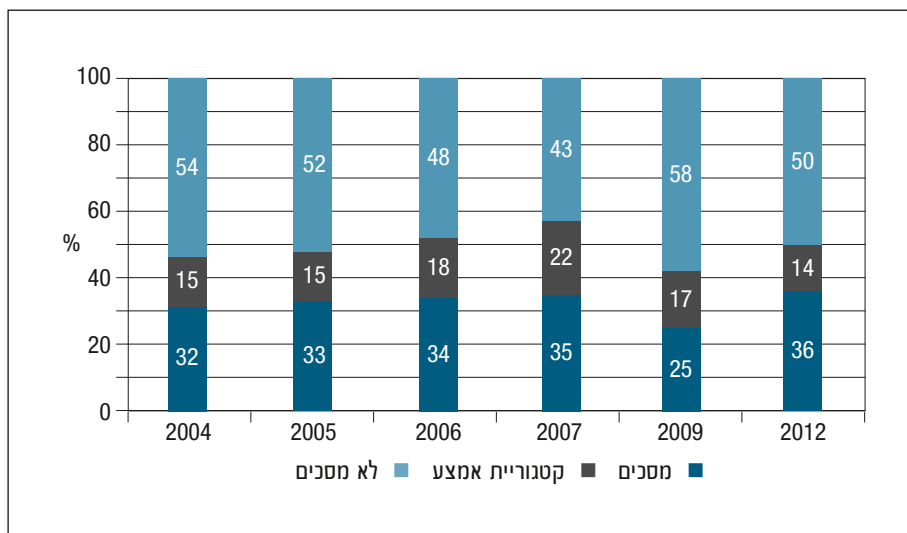
תרשים 14. הסכמה לעצירת תהליך השלום, 2004-2012

לבסוף, לא רק שדעת הקהל מתנגדת להקפאת תהליך השלום, אלא הישראלים ברובם אינם מאמינים בפתרון צבאי לסכסוך, ולא התייאשו מהפתרון המדיני. המשיבים התבקשו לציין בסולם 1 עד 7 האם הם מסכימים או מתנגדים להצהרה כי "אין פתרון צבאי לסכסוך", ולהצהרה כי "אין פתרון מדיני לסכסוך". תרשימים 15 ו-16 מסכמים את הממצאים. במחקר הנוכחי, 46 אחוזים הסכימו עם האמירה שאין פתרון צבאי לסכסוך, לעומת 41 אחוזים שלא הסכימו; רק שליש (36 אחוזים)

האמינו שאין פתרון מדיני לסכסוך, כלומר אין תקווה, ואילו מחצית מהמשיבים לא הסכימו. כאשר משווים את התוצאות לאלו של 2009, ניתן לראות את המורכבות של דעת הקהל ביחס לסכסוך, ואת הסיבה לכך שכה קשה לזהות תזווה לימין או לשמאל. בכל הקשור לפתרון הצבאי, הייתה עלייה משמעותית ב-2012 בקרב אלה שהסכימו שאכן אין פתרון צבאי לסכסוך (46 אחוזים לעומת 40 אחוזים). מצד אחר, ב-2012

תרשים 15. אין פתרון צבאי לסכסוך, 2012-2004

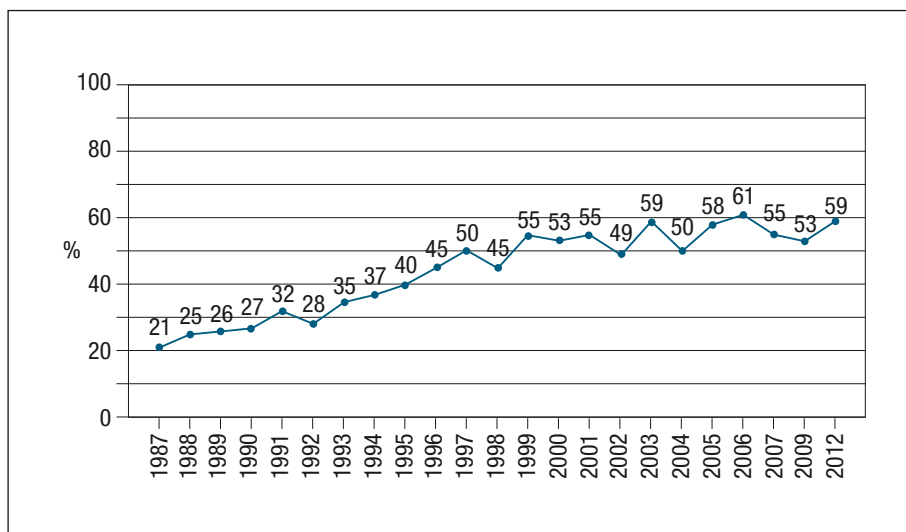
תרשים 16. אין פתרון מדיני לסכסוך, 2012-2004

הייתה עלייה חדה במספר הישראלים שהתייאשו מהפתרון המדיני (מעל שליש לעומת רבע ב-2009), אף על פי שהם נותרו במיעוט. כשבוחנים את הנתונים בכללותם, ניתן להסיק שדעת הקהל הישראלית ב-2012 אינה מוכנה לוותר על פתרון מדיני, למרות שהוא בקושי נראה באופן. נתונים אלה מחזקים את הסברה שרוב הציבור הישראלי מאוכזב מהפלסטינים כשותפים מדיניים, אך במקביל אינו רואה כל פתרון אחר מאשר פתרון מדיני בטווח הארוך.

עדות נוספת לכך שדעת הקהל הישראלית מודעת למגבלות הכוח הצבאי ניתן למצוא בנתונים המתייחסים למלחמה בטרור. המשיבים נשאלו האם לדעתם יש סיכוי למגר את הטרור הפלסטיני בפעולות צבאיות בלבד. רק 21 אחוזים השיבו בחיוב. 56 אחוזים השיבו שניתן להפחית את הטרור אך לא לחסלו באמצעים צבאיים, 9 אחוזים סברו שלפעולות צבאיות בלבד אין השפעה על היקף הטרור ו-14 אחוזים האמינו שהדבר רק יוביל לעלייה בטרור.

סוגיות הליבה

ישנן כמה סוגיות ליבה שחייבות להיפתר על מנת להגיע לפתרון מוסכם לסכסוך. השיח והדיון הלאומי בישראל במהלך השנים האחרונות התמקדו בפתרון "שתי מדינות לשני עמים" ובמה שנובע ממנו, כלומר, הקמת מדינה פלסטינית. היכן עומד הציבור נכון לעכשיו בסוגיות אלה? התמיכה הן בשתי מדינות לשני עמים והן בהקמת מדינה פלסטינית בהקשר של הסדר קבע לסכסוך נותרה איתנה ואפילו עלתה מאז 2009. ניתן לומר במידה רבה של ביטחון שישראלים מחויבים לפתרון שתי המדינות. תרשים 17 משרטט את התפתחות דעת הקהל הישראלית בנוגע להקמת מדינה פלסטינית, מ-1987 ועד המחקר הנוכחי. התמיכה בהקמת מדינה פלסטינית בגדה המערבית ובעזה במסגרת הסדר קבע עלתה מ-21 אחוזים ב-1987 עד 61 אחוזים ב-2006, צנחה ל-53 אחוזים ב-2009 ועלתה שוב ב-2012 ל-59 אחוזים – קרוב מאוד לרמה הגבוהה של 2006. למרות שהרוב תומך בהקמת מדינה פלסטינית במסגרת הסכם קבע, יש ספקנות רבה באשר להקמת מדינה פלסטינית תוך חמש השנים הבאות. 45 אחוזים מאמינים שזה מה שיקרה, עלייה מ-34 אחוזים ב-2009, בעוד 55 אחוזים אינם מאמינים שהדבר יקרה. המחלוקת בין הגדה המערבית שבשליטת פתח לבין עזה שבשליטת חמאס משתקפת בבירור בתוצאות שאלה זו. 21 אחוזים מאמינים שמדינה פלסטינית תוקם בגדה המערבית ובעזה, 6 אחוזים סבורים שהיא תוקם רק בגדה המערבית, ו-18 אחוזים חושבים שהיא תוקם רק בעזה (ב-2009-14, 10 ו-10 אחוזים, בהתאמה). הספקנות בנוגע לסיכויים של מדינה פלסטינית להתממש בחמש השנים הקרובות משקפת, ככל הנראה, את הספקנות הרבה באשר לסיכויים להגיע להסכם עם הפלסטינים בעתיד (ראו תרשים 12).

תרשים 17. תמיכה בהקמת מדינה פלסטינית, 2012-1987 (אחוזים)

באופן תיאורטי, התמיכה בהקמת מדינה פלסטינית בגדה המערבית ובעזה אמורה להתאים לתמיכה בפתרון "שתי מדינות לשני עמים". מאחורי שתי השאלות עומד היגיון זהה. לא ניתן לתמוך ב"שתי מדינות לשני עמים" מבלי להסכים להקמת מדינה פלסטינית, ולהיפך. יחד עם זאת, כיוון שהניסוחים אינם זהים, הוחלט ב-2006 לשלב שאלה נוספת, ששואלת את המשיבים במפורש האם הם "תומכים או מתנגדים לפתרון של שתי מדינות לשני עמים". התוצאות ממחישות בבירור את החשיבות המכרעת שיש לניסוח המדויק של השאלה. בכל אחד מהמחקרים מ-2006 ועד למחקר הנוכחי, אחוז המשיבים התומכים בפתרון שתי המדינות היה גבוה ב-10 אחוזים לערך מאחוז המשיבים שתמכו במדינה פלסטינית. במחקר הנוכחי, 69 אחוזים תמכו בפתרון של שתי מדינות לעומת 59 אחוזים שתמכו בהקמת מדינה פלסטינית (המספרים להשוואה מ-2009 הם 64 ו-53 אחוזים, בהתאמה). בשני המחקרים התגלה פער של 10 אחוזים, והתמיכה בשתי ההצעות עלתה ב-2012 ב-5 עד 6 אחוזים.

הסבר אפשרי לסטייה בתוצאות עשוי להיות שלמונה "מדינה פלסטינית" יש קונוטציה שלילית עבור ישראלים רבים. מאז מלחמת ששת הימים ובמשך שנים רבות, התנגד הממסד הפוליטי הישראלי המרכזי למדינה פלסטינית בצורה חד-משמעית ומוחלטת – כולל מנהיגי מפלגת העבודה כמו רבין, פרס ואבא אבן בעל העמדות היוניות. במשך שנים רבות הייתה ההתנגדות למדינה פלסטינית קונצנזוס לאומי

בישראל. לכן, אין זה מפתיע שעבור ישראלים רבים שהשלימו עם העיקרון של שתי מדינות, המונח "מדינה פלסטינית" עדיין מייצר תגובה רגשית שלילית. על מנת לחקור אפשרות זו, מוקמו שתי השאלות זו לצד זו. לוח 18 מציג את התוצאות המשולבות לשתי השאלות עבור 2009 ו-2012. ב-2009, 77 אחוזים מהמשיבים השיבו בצורה "לוגית" ונכללו בשני האלכסונים הצפויים. מעט יותר מ-20 אחוזים השיבו באופן שנראה כסתירה. עם זאת, ובהלימה עם ההשערה שלנו, הרוב המוחלט של המשיבים – קרוב לשלושה רבעים מאלה שענו בצורה "לא-הגיונית" – נכלל בריבוע 2, כלומר התנגד ל"מדינה פלסטינית" אך תמך ב"פתרון שתי המדינות". רק 6 אחוזים מכלל המדגם התנגדו לפתרון שתי המדינות ובמקביל הסכימו למדינה פלסטינית. ב-2012, המספרים כמעט זהים: 77 אחוזים מהמשיבים השיבו באופן "לוגי" ונכללו בשני האלכסונים הצפויים; מתוך 23 האחוזים הנותרים שהשיבו באופן סותר – לכאורה, כמעט שלושה רבעים נכללו בריבוע 2, כלומר התנגדו ל"מדינה פלסטינית" אך תמכו ב"פתרון שתי מדינות", ורק 7 אחוזים מכלל המדגם התנגדו לפתרון שתי המדינות ובמקביל הסכימו למדינה פלסטינית.

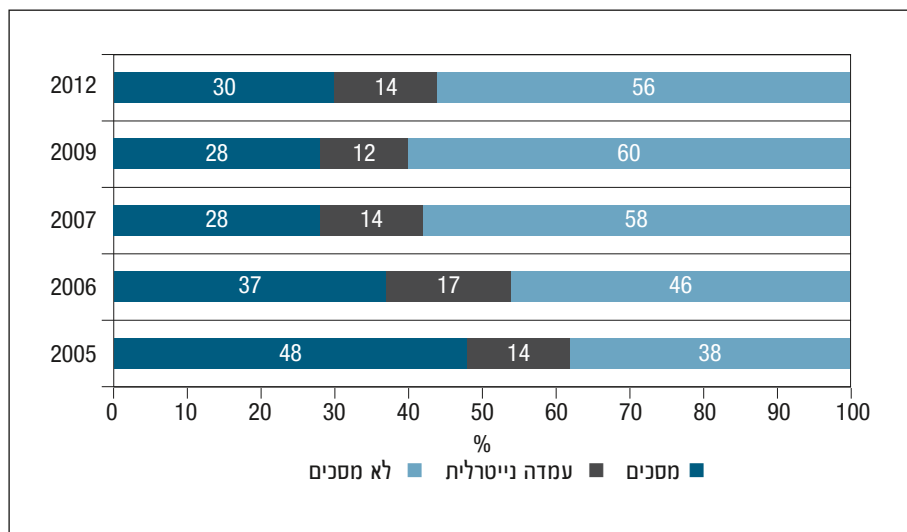
לוח 18. לוח הצלבה של דעת הקהל בנוגע להקמת מדינה פלסטינית ופתרון שתי המדינות, 2009-2012 (אחוזים)

מתנגדים	תומכים	פתרון שתי המדינות			הקמת מדינה פלסטינית בגדה המערבית ובעזה
		2012	מתנגדים	תומכים	
7	53	תומכים	6	48	תומכים
24	16	מתנגדים	29	17	מתנגדים

מובן שקבלת פתרון שתי המדינות אינה מבטיחה את פתרון הסכסוך. ישנן סוגיות רבות שעדיין מחייבות פתרון, ביניהן הגבולות, עתיד ההתנחלויות, ירושלים והפליטים. נתונים מהמחקר הנוכחי מצביעים על רמה גבוהה של עקביות לאורך זמן במרבית סוגיות אלה, למרות שיחסית ל-2009, ישנה תזוזה לכיוון עמדה יונית יותר. התזוזה מובהקת סטטיסטית, כלומר היא עולה על טעות הדגימה, אולם במרבית המקרים היא אינה דרמתית ואינה משנה את התמונה בסיסית.

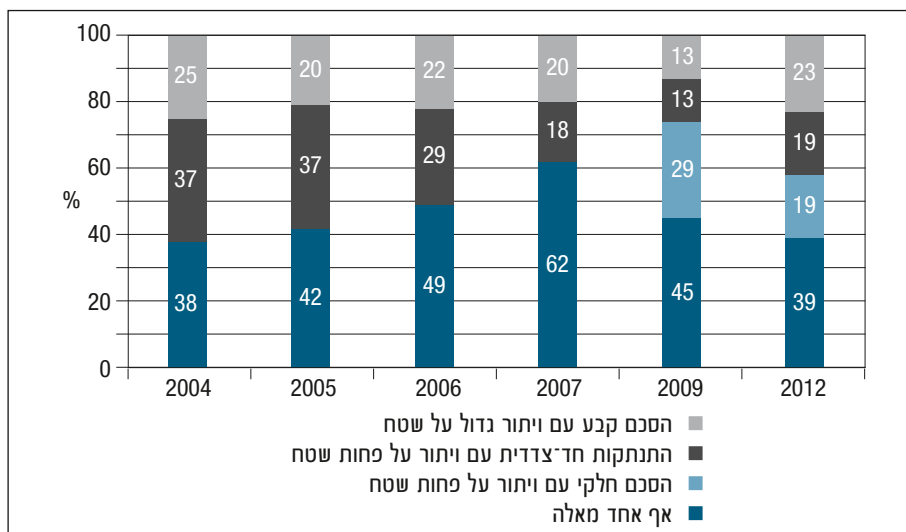
סוגיית ליבה חשובה בסכסוך הישראלי-פלסטיני היא גבולות הקבע ועתיד השטחים שכבשה ישראל ב-1967 – בעיקר יהודה ושומרון הידועים גם בשם 'הגדה המערבית', וכן עתיד היישובים היהודיים שהוקמו בשטחים אלה. האם דעת הקהל הישראלית תהיה מוכנה, במסגרת פתרון קבע של שתי מדינות, לתמוך בנסיגה ישראלית מאזורים נרחבים בגדה המערבית? התשובה תלויה בעיקר באופן ניסוח השאלה. הביטוי שהיה

שגור בעבר בשיח הישראלי והבינלאומי היה "שטחים תמורת שלום". תרשים 18 מציג ירידה חדה בתמיכה ברעיון של שטחים תמורת שלום, מכמעט מחצית מהמשיבים ב-2005 עד למעט יותר מרבע ב-2009; התוצאות במחקר הנוכחי אינן שונות בהרבה מאלה של 2009, והרעיון עדיין נדחה על ידי מרבית המשיבים. הירידה החדה בתמיכה ב-2005 ואילך נבעה בעיקר מהאמונה הגוברת בקרב ישראלים רבים, שוויתורים טריטוריאליים לערבים ככלל ולפלסטינים במיוחד אינם מובילים לשלום, אלא רק להגברת הטרור והשנאה – עמדה שכפי הנראה נובעת מההתפכחות הכללית בעקבות הנסיגה מעזה וכן ממלחמת לבנון השנייה, מהשתלטות חמאס על עזה ומאירועים נוספים. לפיכך, אין זה מפתיע שהתומכים בויתורים טריטוריאליים מצד ישראל נטשו את המונח "שטחים תמורת שלום", והם מעדיפים לדבר על "פתרון שתי מדינות".

תרשים 18. תמיכה בעיקרון של שטחים תמורת שלום, 2005-2012 (אחוזים)

עם זאת, כאשר ניצבים מול הצורך לבחור מתוך מערך של חלופות לנסיגות טריטוריאליות, עולה תמונה שונה. במחקרים קודמים נשאלו המשיבים: "מה עדיף בעיניך: הסכם עם ויתור גדול על שטח, התנתקות חד-צדדית עם ויתור על פחות שטח, או אף אחד מאלה". על מנת לקבל תמונה טובה יותר של טווח הדעות המלא בסוגיית מפתח זו, הוצגה אפשרות נוספת החל מ-2009, והיא "הסכם חלקי עם ויתור על פחות שטח" – אפשרות שהועלתה ונדונה רבות בשיח הנוכחי. תרשים 19 מציג את התוצאות לשאלה זו עבור השנים 2004-2012.

תרשים 19. תמיכה בחלופות השונות להסדרים טריטוריאליים במסגרת הסכם ישראלי-פלסטיני, 2004-2012 (אחוזים)

התנודות והשינויים מ-2004 ואילך עולים בקנה אחד עם הנתונים שהוצגו בתרשים 18, אולם התמונה הכוללת שונה למדי. מ-2004 ועד 2007 ניתן לראות ירידה חדה בנכונות לויתורים טריטוריאליים, מ-60 אחוזים ב-2004 ו-2005 למחצית בלבד ב-2006 ולפחות מ-40 אחוזים ב-2007. בשנת 2007, כנראה כתוצאה ממלחמת לבנון השנייה וההשלכות השליליות של ההתנתקות מעזה, רוב ברור דחה כל צורה של ויתורים טריטוריאליים. אולם החל מ-2009 המגמה מתהפכת – 55 אחוזים תמכו בצורה כלשהי של ויתורים טריטוריאליים, והנתון עלה ל-61 אחוזים במחקר הנוכחי וחזר לשיא של 2004. במקביל, יש לציין את הפער המשמעותי מ-2009 עד 2012 בנוגע להעדפה שניתנה לחלופות השונות לויתורים. ב-2009, האפשרות של הסכם חלקי עם ויתור על פחות שטח הייתה בבירור המועדפת מבין שלוש החלופות שכללו ויתור – ונבחרה ביחס של 2 ל-1 על פני כל אחת משתי האפשרויות האחרות. אך ב-2012, ההעדפה לכל אחת משלוש האפשרויות התחלקה פחות או יותר שווה בקרב 60 האחוזים שהביעו נכונות לסוג כלשהו של ויתור על שטחים; תמיכה בויתור גדול על שטחים כחלק מהסדר קבע עלתה ב-10 אחוזים – כמעט כפול בהשוואה ל-2009. כדי להבין את מלוא המשמעות של תוצאות אלה, יש להיות מודעים למורכבות של דעת הקהל הישראלית בסוגיה של ויתור על שטחים, שאינו האפשרות המועדפת על מרבית הישראלים, והם חשים כלפיה חשש ומתח רב. אולם במקביל, וכפי שהומחש לעיל, הציבור הישראלי מודע מאוד למרכזיות של הסכסוך הישראלי-פלסטיני ולצורך

למצוא לו פתרון כלשהו – פתרון שרוב הישראלים מאמינים שלא ניתן להגיע אליו ללא סוג כלשהו של ויתור על שטח.

תוצאה זו מתבלטת כאשר השאלה של ויתור על שטח מוצגת בהקשר של הסדר קבע וביתר פירוט. המשיבים נשאלו "האם במסגרת הסדר הקבע שיביא לסיום הסכסוך עם הפלסטינים, ישראל צריכה להיות מוכנה להחזיר כל אחד מהשטחים הבאים, או שהיא צריכה להמשיך להחזיק בהם גם במחיר של הימנעות מהסדר קבע?" התוצאות מוצגות בתרשים 20.

ניתן לראות בבירור שיש טווח של גישות בציבור הישראלי כלפי אזורים שונים בגדה המערבית, לצד עקביות רבה לאורך זמן ביחס לכל אזור ספציפי. ב-2009, הנכונות להעביר שטחים שונים לפלסטינים נעה בין 14 אחוזים בלבד (בקעת הירדן) ועד כמעט 50 אחוזים (התנחלויות מבודדות על הרכס המזרחי של הרי שומרון).

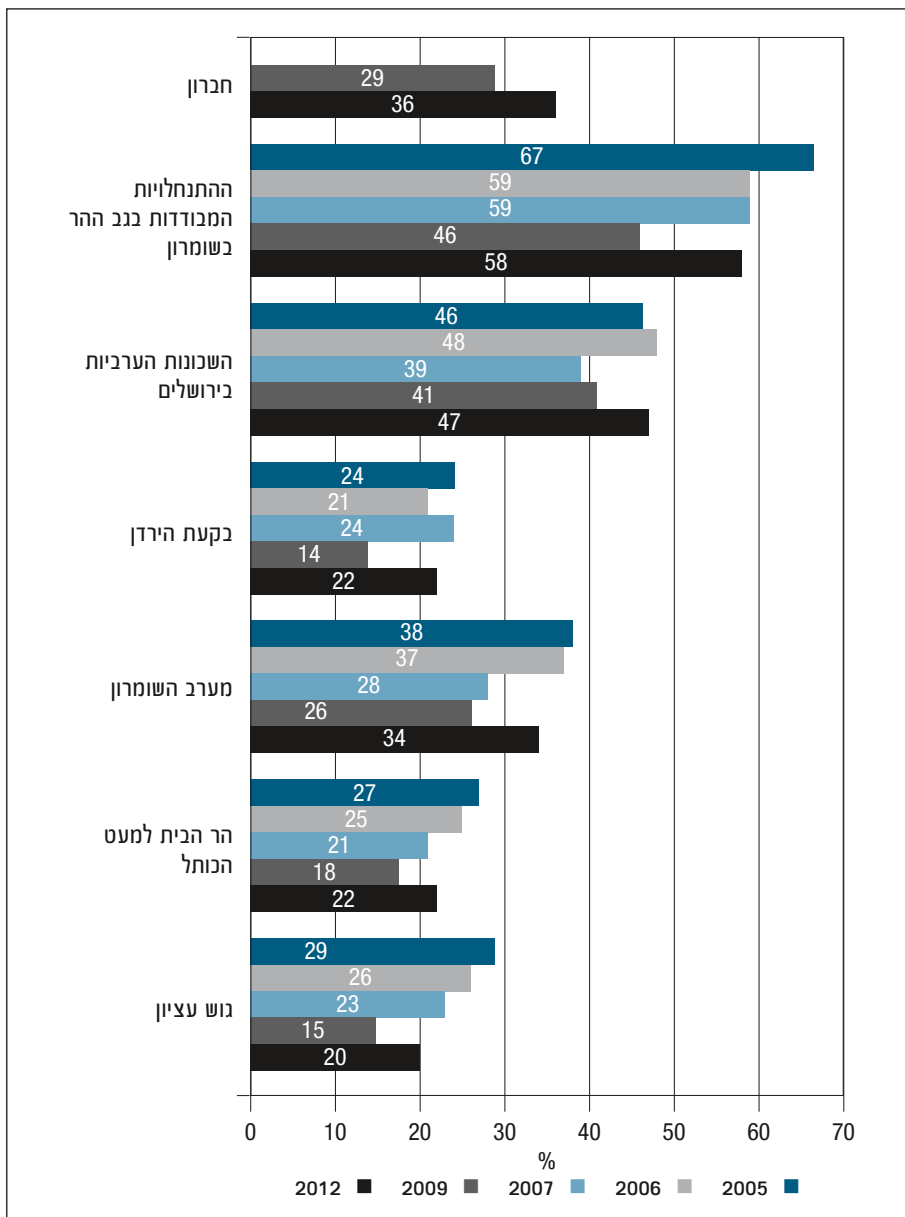
ב-2012 ניתן לראות בבירור תזוזה משמעותית שמאלה, כלומר עמדה יונית יותר לגבי כל האזורים, שנעה מ-4 אחוזים (הר הבית) ועד 12 אחוזים (התנחלויות מבודדות). למרות שהאחוזים בפועל עשויים להשתנות משנה לשנה, הסדר נותר פחות או יותר קבוע. ניתן להניח שהגישות השונות משקפות את הקשר הרגשי השונה שישראלים חשים לכל אזור, כלומר את המשמעות הדתית, ההיסטורית או הרגשית כלפי אזורים מסוימים, לצד תפיסת ערכם הביטחוני. על בסיס התוצאות של המחקר הנוכחי, ניתן לסווג את האזורים השונים לשלוש קבוצות:

א. גוש עציון, בקעת הירדן והר הבית (למעט הכותל המערבי) – פחות מרבע מהאוכלוסייה מוכנה להחזיר אחד מאזורים אלה (20, 22, ו-22 אחוזים, בהתאמה). חלה עלייה בקרב אלה שמוכנים להחזיר כל אחד מאזורים אלה ב-2012, אולם לנוכח האחוזה הנמוך אפילו ב-2012, לתזוזה זו יש משמעות פוליטית מועטה ביותר, אם בכלל.

ב. השומרון המערבי וחברון – כמעט שליש היו מוכנים להחזיר אזורים אלה (34 ו-36 אחוזים, בהתאמה), עלייה מסביבות רבע ב-2009 (26 ו-29 אחוזים, בהתאמה). בנוגע לשני אזורים אלה, התזוזה שמאלה ב-2012 עשויה להיות מעט יותר משמעותית.

ג. השכונות הערביות בירושלים והתנחלויות מבודדות בגב ההר בשומרון – קרוב למחצית מהמשיבים (47 אחוזים) היו מוכנים להחזיר את השכונות הערביות של ירושלים, ורוב ברור (58 אחוזים) היו מוכנים להחזיר את התנחלויות המבודדות של השומרון המזרחי. התזוזה שמאלה ב-2012 בנוגע להתנחלויות מבודדות היא משמעותית מאוד. העלייה של 12 אחוזים היא הגבוהה ביותר בהשוואה לכל אזור, וחוזרת לרמות של 2006 ו-2007 (אם כי היא עדיין נמוכה יותר מ-2005), כאשר קיים רוב ברור התומך בהחזרת אזור זה.

סוגיית הליבה בעניין השטחים כרוכה באופן הדוק בסוגיית הליבה ביחס להתנחלויות. מעל 350,000 יהודים מתגוררים ביותר מ-100 יישובים בכל רחבי הגדה

תרשים 20. תמיכה בהחזרת אזורים מסוימים בגדה המערבית, 2005-2012 (אחוזים)

הנכונות של קרוב לשני שלישים מהמשיבים לפינוי התנחלויות רבות והגבלה להקשר של הסכם קבע. כאשר נשאלו שאלה זהה עם אותן אפשרויות בהקשר של "הסכם חלקי" או "היערכות מחודשת חד-צדדית של ההתנחלויות ביהודה ושומרון", הרוב התנגדו לפינוי ישוב כלשהו בכל הנסיבות (54 ר-53 אחוזים, בהתאמה), 39 אחוזים תמכו בפינוי ישובים קטנים ומבודדים ורק 7 אחוזים תמכו בפינוי כל הישובים. תוצאות אלה משקפות את הירידה החדה בתמיכה במהלך חד-צדדי במהלך שש השנים האחרונות, שוב, כנראה כתוצאה ממלחמת לבנון השנייה וההתנתקות מעזה. הנתונים המוצגים מעלה בנוגע לשטחים (או הגבולות) והתנחלויות – שתי סוגיות ליבה מרכזיות – משקפים את המורכבות העצומה של דעת הקהל, וכן מידה של אמביוולנטיות בנוגע לנושאים אלה. מצד אחד, הרוב דוחה את הרעיון של "שטחים תמורת שלום" ופינוי ישוב כלשהו, אם ההקשר הוא נסיגה חד-צדדית של ישראל או הסכם חלקי. עם זאת, כאשר הוצגה השאלה ההיפותטית "אם, לאחר השלמת הגדר, לא תהיה אפשרות להתקדם במשא-ומתן עם הפלסטינים והטרור יחזור, האם אתה מסכים או לא מסכים שישראל תכריז על הגדר כגבול הקבע שלה, ותעביר את המתנחלים שהם מחוץ לגדר (כלומר, ממזרח לה) לשטח ישראל?", האוכלוסייה נחלקה באמצע: 50 אחוזים הסכימו (עלייה מ-43 אחוזים ב-2009) ו-50 אחוזים לא הסכימו. סביר להניח כי רוב הישראלים מעולם לא ראו את הגדר, וכי ברוב המקרים הם אינם מודעים לנתיב המדויק שלה, כך שהסוגיה היא מצב היפותטי המבוסס על שני תנאים היפותטיים – קיפאון מדיני והתפרצות גל טרור – ומשום כך יש לבחון את התוצאות בזהירות רבה. יחד עם זאת, ראוי לשים לב לעובדה שחרף ההתפכחות מההתנתקות ומהחד-צדדיות, מחצית מהאוכלוסייה היהודית אינה דוחה אפשרות זו. התוצאות מלמדות שישראלים רבים הפנימו את הרעיון שהגדר היא יותר מאשר מחסום ביטחון, וכי יש לה אפיונים של גבול קבע סופי.

על מנת לבחון את העמדות בסוגיות ליבה נוספות, הוצגו למשיבים שישה רכיבים אפשריים בהסכם השלום עם הפלסטינים, והם נשאלו האם הם תומכים או מתנגדים לכל אחד מהם במסגרת הסכם שלום. לוח 20 מציג את התוצאות עבור 2004 עד 2012. התנדודות במהלך השנים תואמות לתוצאות שהוצגו בחלק זה: מ-2009 עד 2012 חלה תזוזה ברורה לשמאל, שנעה מ-3 אחוזים (המתירים למספר מוגבל של פליטים לחזור) ועד 15 אחוזים (שימור נוכחות צבאית בלבד בבקעת הירדן). עם זאת, הסדר היחסי של הרכיבים השונים במונחים של מידת התמיכה נותר זהה כמעט לשנים הקודמות. בשלוש ההצעות הראשונות, ובייחוד בשתיים הראשונות, יש מידה רבה של תמיכה שמתקרבת לרוב, בעוד נראה ששלוש ההצעות האחרונות, ובייחוד שנים מהן, חורגות מהקונצנזוס.

לוח 20. תמיכה ברכיבי הסכם שלום עם הפלסטינים, 2004-2012
(אחוז המשיבים שמביעים תמיכה או תמיכה רבה בכל רכיב)

2012	2009	2007	2006	2005	2004	פריטים
49	41	41	45	46	43	מדינה פלסטינית ב־93 אחוזים משטחי הגדה המערבית ועזה, וישראל תשמור על גושי ההתנחלויות
52	41	46	54	50	48	הענקת שטחים לפלסטינים בתמורה לשטחים שיישארו בידי ישראל
37	32	37	45	40	36	ישראל תעביר לפלסטינים את השכונות הערביות בירושלים, למעט העיר העתיקה
25	17	27	28	29	30	הר הבית יימסר לשליטה פלסטינית והכותל יישאר בידי ישראל
14	11	17	16	20	14	מספר מוגבל של פליטים פלסטינים (עשרות אלפים) יוכלו לחזור לישראל
29	14	22	21	24	20	ישראל תמסור את הריבונות בבקעת הירדן לפלסטינים, אך תשמור על נוכחות צבאית לאורך הירדן לתקופה ארוכה

לעובדה שהתמיכה היחסית בהצעות השונות נותרה יציבה במהלך הזמן יש השלכות מדיניות ברורות על סוגיות ליבה אלה. בכל הנוגע לסוגיית הפליטים, שמכונה גם "זכות השיבה", יש מרווח גמישות מצומצם, אם בכלל. זו הסוגיה הראשונה במעלה שלגביה יש קונצנזוס מוחלט. דעת הקהל, וכן כל הממסד הפוליטי, מתנגדים נחרצות לחזרה של פליטים פלסטיניים לישראל. זו גם הסוגיה היחידה שלא חל בה שינוי משמעותי ב־2012; התזוזה של 3 אחוזים היא במסגרת טעות הדגימה. נושא ירושלים נדון באמצעות שתי שאלות, שהראו תוצאות שונות. התמיכה במסירת הר הבית לפלסטינים היא מינימלית – רבע בלבד מהמשיבים ב־2012 היו בעד, למרות שחלה עלייה משמעותית מ־2009. לעומת זאת, בנוגע להעברת השכונות הערביות בירושלים לידי הפלסטינים (מאפיין מרכזי במתווה קלינטון), הציבור מגלה נכונות רבה יותר – מעל שליש (37 אחוזים) היו בעד. ראוי לציין שכאשר סוגיית השכונות הערביות בירושלים הוצגה בהקשר אחר, כלומר, כגורם שבלעדיו לא ייכון הסכם, שיעור התמיכה בהעברת השכונות לפלסטינים היה גבוה הרבה יותר – 47 אחוזים (ראו תרשים 20). שלושת הרכיבים הנותרים עוסקים בעיקר בסוגיית הליבה של הגבולות. מתווה קלינטון, כמו גם ההצעה שהעלה ראש הממשלה לשעבר, אהוד אולמרט, ועמדתו המוצהרת של הנשיא אובמה, עוסקים כולם במדינה פלסטינית בכ־93 אחוזים משטחי

הגדה המערבית ועזה, כאשר ישראל משאירה את גושי ההתיישבויות הגדולים ומבצעת חילופי שטחים עם הפלסטינים. כפי שניתן לראות בלוח 20, במחקר הנוכחי נתמכו עמדות אלה על ידי מחצית מהאוכלוסייה היהודית – עלייה של כמעט 10 אחוזים מ־2009. התוצאה המעניינת ביותר נוגעת לבקעת הירדן. מאז ומתמיד הייתה בקעת הירדן אזור שנהנה מהתמיכה החזקה ביותר ביחס להשארית בידי ישראל (ראו לוח 20 ותרשים 20). שלא כמו אזורים אחרים, הקשר החזק של הישראלים לבקעת הירדן אינו מבוסס על רגש, דת או עקרונות לאומניים, אלא על התפיסה שזהו נכס ביטחוני חיוני להגנת המדינה. במחקר הנוכחי חל שינוי דרמטי ומשמעותי בנוגע לסוגיה זו. התמיכה בויתור על בקעת הירדן והסתפקות בנוכחות צבאית ארוכת־טווח הוכפלה, מ־14 אחוזים ב־2009 ל־29 אחוזים ב־2012. ההסבר לכך מקורו, כפי הנראה, בעובדה שבמספר הזדמנויות שונות דיבר ראש הממשלה, נתניהו, על "נוכחות צבאית בבקעת הירדן" במסגרת הסכם קבע.

השורה התחתונה: השלכות על המדיניות

מהן ההשלכות על המדיניות העתידית של ממשלת ישראל? מה מלמדים הנתונים הרבים שהוצגו כאן על הסיכויים להתקדמות לעבר פתרון לסכסוך? אם לשפוט על פי העמדות והדעות של הציבור הישראלי בכמה סוגיות ליבה מרכזיות, נראה שיש סיכוי נמוך להגיע להסכם קבע עם הפלסטינים. אולם יש לזכור שבניתוח סופי, הציבור הישראלי אינו מחליט על כל נושא ספציפי בנפרד. במקום זאת, אם יושג הסכם, הוא יוצג לציבור הישראלי (וגם לפלסטיני) כחבילה כוללת. ניתן לשער שחבילה כזו תכיל הן את המרכיבים הנוחים והן את אלה שיהיו נוחים פחות לציבור הישראלי, כאשר בסופו של דבר הוא יתבקש להביע את דעתו באשר לכלל החבילה.

יתרה מכך, לא העם מנהל משא־ומתן – מנהיגיו עושים זאת. לא אנשים חותמים על הסכמים – הממשלות עושות זאת. אבל ישראל היא דמוקרטיה, אשר בה הממשלה מושלת בכוח הסכמת אזרחיה. לפיכך, כל ממשלה ישראלית תחתום על הסכם רק אם היא תאמין שהוא יזכה לתמיכת רוב הבוחרים. בהתאם להסכם ולנסיבות אחרות, ייתכן מאוד שהסדר קבע עם הפלסטינים יחויב על פי החוק הישראלי לקבל אישור במשאל עם, וגם אם החוק לא יחייב זאת, רווחת סברה שהסכם מעין זה, שרוב הסיכויים שיכלול ויתורים על שטחים נרחבים ופינוי של התנחלויות רבות, יוכל להתבצע רק לאחר שיאושר באמצעות הצבעת העם. לכן, השאלה העקרונית היא, לאיזה הסכם יש סיכוי לזכות באישור במשאל עם.

על מנת לענות על כך, נוספו למחקר הנוכחי שתי שאלות חדשות המייצגות השקפות שונות. האחת כללית והשנייה מפורטת מאוד. המשיבים נשאלו: "אם ממשלת ישראל תאשר הסכם קבע עם הפלסטינים, המבוסס על שתי מדינות לשני עמים, וההסכם יובא

להכרעת העם במשאל עם, איך תצביע?" התוצאה הייתה חד-משמעית ומוחלטת – 51 אחוזים יצביעו בעד, 27 אחוזים יצביעו נגד, 22 אחוזים השיבו שהם מתלבטים או שאינם יודעים. העובדה שהסכם מעין זה יזכה לתמיכה ביחס של 2 ל-1 אינה מפתיעה, כיוון ש-69% מהמשיבים תמכו בעיקרון של שתי מדינות לשני עמים (ראו לוח 18). ייתכן שהעובדה שלא הוצגו פרטים באשר להסכם, מלבד זה שהוא יתבסס על "שתי מדינות לשני עמים", מסבירה את האחוז הגבוה של המתלבטים.

על מנת להבין טוב יותר היכן עומד הציבור בנוגע להסדר קבע מפורט, הוצגה למשיבים השאלה הבאה: "אם ממשלת ישראל תאשר הסכם קבע עם הפלסטינים, לפיו תקום מדינה פלסטינית על 93 אחוזים מהגדה וכל רצועת עזה, לרבות השכונות הערביות בירושלים; ישראל תוכר כמדינת הלאום של העם היהודי, תשמור על גושי ההתנחלויות לרבות השכונות היהודיות בירושלים והעיר העתיקה ועל נוכחות צבאית לאורך הירדן; הפלסטינים יודיעו על קץ כל התביעות וסיום הסכסוך והפליטים יוחזרו אך ורק למדינה הפלסטינית; הר הבית יהיה "בריבונות האל" וההסכם יובא להחלטת העם במשאל עם, איך תצביע?" סוג זה של הסכם משקף את מתווה קלינטון, ובמידה רבה את ההצעה של ראש הממשלה לשעבר, אהוד אולמרט. הוא כולל רכיבים שמוסכמים על הציבור הישראלי, וכן רכיבים שהציבור יתקשה מאוד לקבל. התוצאות, למרות שכצפוי לא היו חד-משמעיות ומוחלטות כמו בשאלה הכללית, היו עדיין ברורות ופסקניות: 46 אחוזים אמרו שהם יצביעו בעד, 34 אחוזים יתנגדו ו-20 אחוזים השיבו שהם מתלבטים או שאינם יודעים. בהשוואה לשאלה הכללית, הפערים אינם דרמטיים כלל: אחוז התומכים ירד ב-5 אחוזים ואילו המתנגדים עלה ב-7 אחוזים (אחוז המתלבטים ירד ב-2 אחוזים). אמנם, יש להסיק מסקנות המתבססות על תשובות לשאלות היפותטיות בזהירות רבה, אך עדיין ניתן להסיק על סמך הנתונים במידה סבירה של ביטחון, שאם ממשלה ישראלית תביא הסכם כזה למשאל עם, הוא יזכה לרוב (הנתונים מתייחסים לאוכלוסייה היהודית; סביר להניח שהתמיכה בקרב אזרחי ישראל הערבים תהיה אפילו גבוהה יותר).

הערה אחרונה: שתי השאלות הוצגו בצורה של סקר מפוצל: למחצית מהמשיבים הוצגו השאלות כפי שהובאו לעיל, ולמחצית השנייה הוצגו השאלות בשינוי נוסח קל, לאחר שנוספו להן המילים "בראשות בנימין נתניהו" לאחר משפט הפתיחה "אם ממשלת ישראל...". מטרת הפיצול הייתה לבדוק האם לעובדה שההסכם יוצע על ידי ממשלה בראשות נתניהו, שמוכר בישראל כמנהיג הימין או מה שמכונה "המחנה הלאומי", תהיה השפעה על החלטת המשיבים, כלומר, האם היא תגביר את הנכונות שלהם להצביע בעד הסכם כזה, וזאת בהמשך לסברה השגורה ש"רק הימין יכול לעשות שלום" ו"רק השמאל יכול לעשות מלחמה". הנתונים אינם תומכים כלל בהנחה זו. לא התגלה פער מובהק בתוצאות בין שתי הגרסאות של השאלות. בשאלה הראשונה, 53

אחוזים מאלה שקיבלו את השאלה שכללה את ציון השם 'נתניהו' הצביעו בעד, לעומת 49 אחוזים בקרב אלה שקיבלו את הגרסה ללא שמו של נתניהו. אחוז המתנגדים היה 27 אחוזים בשתי הגרסאות. בשאלה השנייה, הפער בין אלה שהצביעו בעד היה פחות מאחוז אחד (46 אחוזים בשתי הגרסאות), ואילו 36 אחוזים מאלה שהוצגה להם הגרסה עם השם 'נתניהו' הצביעו נגד, לעומת 32 אחוזים מאלה שקיבלו את הגרסה ללא אזכור השם נתניהו (פער של 4 אחוזים, שנמצא בטווח טעות הדגימה).

שני הסברים אפשריים למה שרבים היו רואים בו תוצאה מפתיעה. ייתכן שהמשיבים התייחסו לממשלה המכהנת בזמן המחקר, שהיא ממשלה בראשות נתניהו. לכן, הגרסה ללא נתניהו התפרשה על ידי המשיבים ככזו שמתייחסת בכל זאת לנתניהו. הסבר שני אפשרי הוא שאין הבדל מהותי איזו ממשלה מציעה את ההסכם; הציבור הישראלי לא ידחה בקלות הסכם שהממשלה שלו תשיג, ואשר סביר שהוא זוכה לתמיכה בינלאומית ואמריקנית גורפת. האמת נמצאת כנראה אי-שם בין שני ההסברים הללו, ובכל מקרה, הממשלה הנוכחית מונהגת גם היא בידי מר נתניהו. לכן, לפי הנתונים נראה שנתניהו יכול לזכות במשאל עם עבור כל הסכם שלום כמעט, שאליו יגיע עם הפלסטינים.

פרק 7

סוגיות פנים

בשנת 2012 ניצבה החברה הישראלית מול אתגרים פנימיים רבים שמקורם בהטרונגניות של הציבור היהודי הישראלי, ובנוכחות של קבוצת מיעוט של ערבים ישראלים. המיעוט הערבי עשוי להיות מזוהה בעיני חלק מהציבור עם כוחות חיצוניים שמציבים איומים טריטוריאליים וקיומיים לישראל, בין אם הם אמיתיים או נתפסים כאיומים. בפרקים קודמים תוארו מגמות בדעת הקהל שמשקפות אתגרים לביטחון הלאומי בנושאי חוץ והגנה צבאית. פרק זה בוחן את החזית מבית ומתמקד בשתי סוגיות פנים שיש להן השפעה ישירה על הביטחון הלאומי: יחסים בין הרוב היהודי למיעוט הערבי, ופערים בקרב הציבור היהודי.

היחסים בין יהודים לערבים

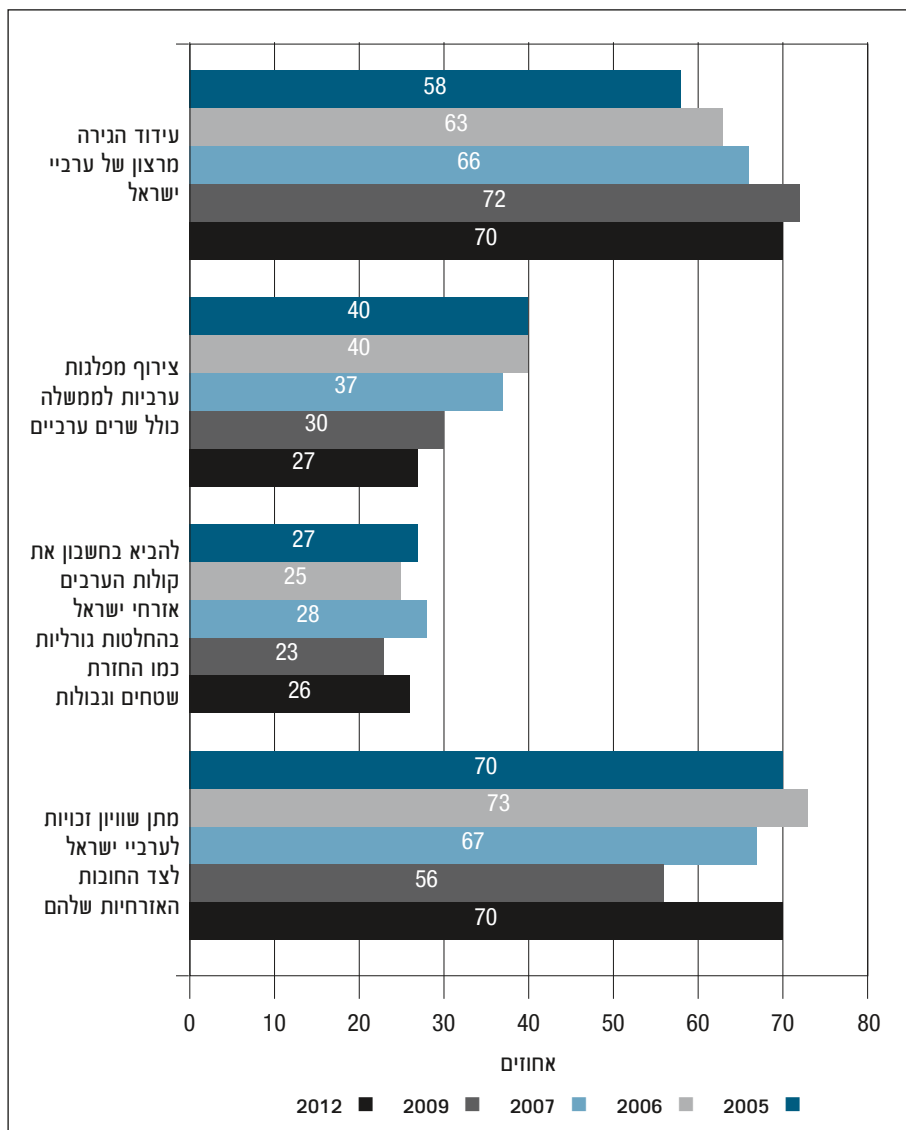
על פי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, היו ב־2012 7.9 מיליון אזרחים בישראל, מתוכם מעל 1.6 מיליון ערבים. ערבים נוצרים הם קבוצה קטנה יחסית (כ־8 אחוזים מכלל הערבים), כך שהרוב המוחלט הוא ערבים מוסלמים. האוכלוסייה המוסלמית צומחת בשיעור של 2.7 אחוזים לשנה, בעוד קצב הגידול של היהודים ושאר האוכלוסייה נמוך יותר (1.7 אחוזים).⁴ כל מדינה שיש בה מיעוט כה גדול ונבדל – השונה מהרוב בשפה, תרבות, דת ושיוך לאומי – ניצבת מול אתגר רציני בתחום היחסים בין המגזרים. הסכסוך המתמשך בין ישראל למדינות ערב ובינה לבין הפלסטינים וההתנגשות הבלתי־נמנעת בין הערכים הפוליטיים שכל קהילה אימצה לעצמה (יהודים ישראלים

4 באוכלוסייה היהודית־ישראלית יש שיעורי פריון שונים, בהתאם לרמת הדתיות של המגזר. לדוגמה, בקרב נשים יהודיות חרדיות שיעורי הפריון הם הגבוהים ביותר, ואילו בציבור החילוני שיעורי הפריון הם הנמוכים ביותר. בקרב הערבים, שיעורי הפריון הראו דינמיקה שלילית בשנות ה־2000 (שיעור הפריון היה 4.6 ילדים לאישה בשנת 2000 ו־3.8 ילדים ב־2010), ואילו בקרב היהודים חלה עלייה (2.7 ב־2000 ו־3.0 ב־2010). מקור:

תומכים מאוד בערך של רוב יהודי, בעוד ערבים ישראלים מתנגדים לכך בלהט) – כל אלה מייצרים את המציאות המורכבת, שיש לה השלכות על הביטחון הלאומי. כיצד רואה הרוב היהודי את האזרחים הערביים של ישראל, וכיצד, לדעתו, על ישראל להתייחס למיעוט זה? תרשים 21 מציג את השקפותיהם של היהודים ביחס לכמה מהגישות כלפי ערבים ישראלים. רוב גדול מתנגד להתיר לערבים ישראלים להשתתף בהחלטות לאומיות מכריעות, או לכלול שרים ערבים בקבינט. בשנים 2005 עד 2012, כרבע מהיהודים בישראל תמכו ברעיון שערבים ישראלים צריכים לקחת חלק בהחלטות לאומיות מכריעות כמו הגבולות העתידיים של המדינה. תוצאות דומות עלו בנוגע להצעה לכלול מפלגות ערביות בממשלה ושרים ערבים בקבינט: 40 אחוזים ב-2005 ו-27 אחוזים ב-2012 תמכו ברעיון. רוב יהודי תמך בעידוד הגירה מרצון של ערבים ישראלים מישראל – עלייה מ-50 אחוזים ב-2005 ל-72 אחוזים ב-2009, ו-70 אחוזים ב-2012. במקביל, במענה לשאלה כללית על זכויות שוות לערבים ישראלים בכפוף למילוי חובות אזרחיות, רוב היהודים הביעו תמיכה. לאחר ירידה ניכרת ב-2009 (56 אחוזים), אחוז התומכים בהשקפה זו חזר לרמה של השנים הקודמות (70 אחוזים). כפי שניתן היה לצפות, הן דתיות והן אידאולוגיה שיחקו תפקיד משמעותי בגיבוש הגישות כלפי ערבים ישראלים. המשיבים מהצד הימני של המפה ואלה שהשתייכו לקבוצות שאינן חילוניות הביעו פחות נכונות להעניק זכויות שוות לערבים, ותמכו יותר בהגירה מרצון של ערבים. המגמות הדמוגרפיות שצוינו לעיל מצביעות על עלייה בייצוג של קבוצות אלה, ולכן ניתן לצפות לעלייה בעמדות שליליות כלפי ערבים ישראלים עם הזמן. עם זאת, חוקרים בעת האחרונה מצאו קשר דו-משמעי בין דתיות לבין חוסר סובלנות כלפי קבוצות חוץ,⁵⁵ מה שמלמד כי חוסר סובלנות של ההמונים תלוי ברטוריקה של אליטות פוליטיות יותר מאשר בנטיית מוקדמות וטבעיות של הציבור הדתי לחוסר סובלנות. נדרש מחקר נוסף כדי להבהיר זאת.

החשדנות כלפי המיעוט הערבי מתחזקת בכל פעם שתקריות ביטחוניות משמעותיות מזעזעות את האיזון החברתי השברירי. תופעה כזו התרחשה במהלך האינתיפאדה, במלחמת לבנון השנייה – שהעמיקה את הקרע בין הרוב היהודי למיעוט הערבי בישראל, ובמבצע 'עופרת יצוקה'. גורם מחרף נוסף עשוי להיות התמיכה החזקה בחמאס ובחזבאללה – ברטוריקה ובמעשים – מצד פוליטיקאים ערבים ישראלים מובילים ודמויות מנהיגות אחרות. אחרים עשויים לטעון שגורם מרכזי לכך הוא ליקוי במערכת החינוך היהודית בנוגע לצורך בהפגנת סובלנות כלפי האחר. בהיעדר

5 A. Malka, Y. Lelkes, S. Srivastava, A. B. Cohen, and D. T. Miller, "The Association of Religiosity and Political Conservatism: The Role of Political Engagement," *Political Psychology* 33 (2012): 275-99

תרשים 21. תמיכה בגישות השונות כלפי ערבים ישראלים, 2000-2012 (אחוזים)

שלוש, תפיסת הערבי הישראלי לא רק כ"אחר" אלא גם כאויב פוטנציאלי יכולה גם היא להשפיע באופן ניכר.

ב-2006 נוספה שאלה בדבר העברה אפשרית של יישובים ערביים בישראל כמו אוס-אל-פאחם למדינה הפלסטינית שתוקם, במסגרת הסכם קבע וחילופי שטחים. בשנים 2006 עד 2012, כ-30 אחוזים (31 ב-2006, 30 ב-2007, 27 ב-2009 ו-29

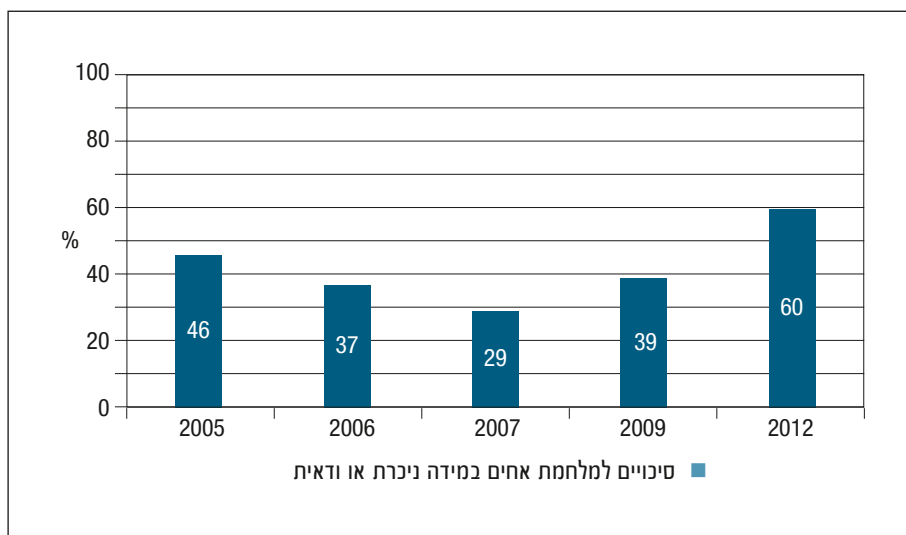
אחוזים ב-2012) היו בעד העברת יישובים ערביים רבים ככל האפשר. כ-15 אחוזים (16 ב-2006, 17 ב-2007, 14 ב-2009 ו-13 אחוזים ב-2012) היו בעד העברת יישובים בודדים. מנגד, כ-30 אחוזים (29, 27, 29 ו-30 אחוזים ב-2006, 2007, 2009 ו-2012, בהתאמה) היו בעד העברת יישובים ערביים למדינה הפלסטינית בתנאי שהתושבים הערבים של יישובים אלה יסכימו לכך. מעט יותר מרבע (24 ב-2006, 25 ב-2007, 31 ב-2009 ו-28 אחוזים ב-2012) התנגדו להעברת שטחים למדינה פלסטינית בכל תנאי שהוא. בסך הכול, התוצאות לאורך השנים 2006-2012 משקפות רצון למצוא דרך למזער את האתגר שמציבה קבוצת החוץ של הערבים הישראלים למדינה היהודית. לבסוף, המשיבים נשאלו לגבי העדפותיהם בנוגע לאמצעים שעל ישראל להדגיש בהתייחסות שלה לערבים ישראלים: השוואת תנאי חייהם לאלה של אזרחי המדינה האחרים, או החרפת אמצעי ענישה על התנהגות שאינה הולמת את היותם אזרחים ישראלים. ב-2002, 58 אחוזים בחרו באפשרות של אמצעי ענישה, ב-2003 בחרו 49 אחוזים באפשרות זו וב-2004-53 אחוזים. בשנים 2005 עד 2007 חל מפנה דרמטי בסוגיה זו, והרוב (60 אחוזים ב-2006 ו-57 אחוזים ב-2007) בחרו באפשרות של השוואת תנאים. הדעה השתנתה שוב ב-2009, כאשר 55 אחוזים מהאוכלוסייה היהודית העדיפו לשים את הדגש על אמצעי ענישה, וב-2012 היא חזרה שוב לרמה של 2007 (57 אחוזים בחרו בהשוואת תנאים). על פי תוצאות אלה, ניתן להסיק שהגישה של האוכלוסייה היהודית כלפי ערביי ישראל היא במידה רבה נגזרת מההתנהגות בפועל של קהילת הערבים הישראלים ומנהיגיהם, כמו גם הבולטות של הנושא בשיח הציבורי. סביר להניח כי הדגש על "אמצעי ענישה" ב-2002, 2003 ו-2004 שיקף את הטראומה מן המהומות של ערביי ישראל באוקטובר 2000. הטראומה התפוגגה עד 2005. ב-2006 לעומת זאת, ערבים ישראלים הביעו ביקורת רבה על ממשלת ישראל ועל צה"ל במלחמת לבנון השנייה. ביקורת זו צרמה מאוד, והעלתה שאלות באשר לנאמנות של ערבים ישראלים, אולם היא לא באה לידי ביטוי בהתנהגות כלשהי של הפרת סדר מצדם, ולכן, כנראה, לא עוררה סערה בקרב היהודים. ב-2009 עלתה שוב שאלת נאמנותם של הערבים הישראלים, בעקבות הקמפיין הציבורי שהובילו פוליטיקאים ערבים ישראלים במהלך מבצע 'עופרת יצוקה' בעזה. ב-2012, אפשר שנושא הערבים הישראלים ונאמנותם נבלע בסוגיות פנים אחרות כמו צדק חברתי, או גיוס יהודים חרדים לצה"ל.

מתחים אידאולוגיים בציבור היהודי

הציבור היהודי בישראל מפולג בנוגע למעמדה הסופי של הגדה המערבית, שנכבשה על ידי ישראל במלחמת ששת הימים, ב-1967. בוויכוח הלאומי על עתיד ההתנחלויות בגדה המערבית ועל השטחים עצמם יש מרכיב אידאולוגי מוצק. עבור חלק מהמגזרים

באוכלוסייה היהודית, התמיכה בהתיישבות בארץ-ישראל, שמירה על שליטה ישראלית באזורים שנכבשו ב-1967 ומניעת עקירת כל יישוב יהודי באשר הוא מבוססים על מחויבות אידאולוגית עזה, להט לאומני ושכנוע דתי עמוק. ישראלים רבים מתנגדים לנסיגה משטחים ולפינוי יישובים מסיבות פרגמטיות – שיקולי ביטחון, חשד כבד בכוונות האמיתיות של הערבים ושיקולים גאו-פוליטיים אחרים. אולם עבור הקבוצות הפועלות ממניע דתי, מדיניות כזו אינה רק ראויה לגינוי אלא גם מהווה סכנה לעמל חייהם ולערכיהם הבסיסיים. הנכונות של קבוצות אלה להשיב מלחמה שערה הומחשה במהלך ההתנתקות מרצועת עזה, בקיץ 2005.

ישראלים רבים מודאגים מאוד מהאפשרות של התנגשות ומאבק פנימי קשה, במקרה שממשלת ישראל תחליט על נסיגה נרחבת מהגדה המערבית. נעשה ניסיון למדוד עד כמה רציני חשש זה. בשנים 2005-2007, המשיבים נשאלו האם להערכתם עלולה לפרוץ מלחמת אחים "בעקבות הסכמים בנוגע לשטחים" או "בעקבות התנתקות נוספת ופינוי יישובים ביהודה ושומרון". ב-2009 אוחדו שתי השאלות: המשיבים התבקשו לספק את הערכתם לגבי האפשרות של מלחמת אחים בקשר לפינוי יישובים ביהודה ושומרון במסגרת הסדר קבע עם הפלסטינים. התוצאות מוצגות בתרשים 22.

תרשים 22. הסיכוי למלחמת אחים בעקבות התנתקות נוספת ופינוי יישובים, 2005-2012 (אחוזים)

בשנים קודמות, רמת הדאגה מהאפשרות של מלחמת אחים הגיעה לשיא סמוך מאוד לביצוע התנתקות מעזה. לכן ב-2005, קרוב למחצית מהאוכלוסייה היהודית ראתה אפשרות למלחמת אחים בשני המקרים. הדבר השתנה ב-2006, לאחר המימוש

השקט יחסית של ההתנתקות. מ-2006 ואילך, רק מיעוט מהמשיבים, אם כי מיעוט משמעותי, הביע חשש רציני מהאפשרות למלחמת אחים. האחוז שהביע חשש זה ירד עוד ב-2007, כאשר ב-2009 חזרה המגמה לרמה של 2006. ב-2012 חלה עלייה חדה במספר האנשים המודאגים מהאפשרות של מלחמת אחים, והרמה הגיעה לציון דרך חסר-תקדים של 60 אחוזים. קשה לספק הסבר חד-משמעי להתרחשות עלייה חדה זו, ורק סקרים עתידיים ילמדו האם זהו ממצא זמני, או שהוא מייצג שינוי אמיתי בתפיסה. המשיבים העריכו גם את היכולת של ישראל להתמודד עם פילוג חברתי אפשרי על רקע דתי או חברתי. ב-2012, כ-76 אחוזים מהציבור סברו שמשברים כלכליים וחברתיים פנימיים מהווים איום חמור. מנגד, רוב מוחלט בציבור היהודי-ישראלי (79 אחוזים) האמין בכל זאת שישראל יכולה להתמודד בהצלחה עם איום זה, למרות שחלה ירידה של 10 אחוזים במספר המשיבים שסברו כך, בהשוואה ל-2009 (89 אחוזים). המתח התגבר עוד סביב סוגיית שוויון הזכויות והחובה הקשורה לגיוס החרדים לצה"ל. חוק טל שהועבר ב-2002 עסק בפטור המיוחד משירות חובה בצבא, שניתן ליהודים חרדים ולאוכלוסייה הערבית. סמוך למועד פקיעתו באוגוסט 2012, עורר החוק ויכוח ציבורי סוער סביב גיוס החובה של החרדים. היות שמדובר בקהילה בעלת שיעור הגידול המהיר ביותר בישראל, שאלת הכללתה בחברה הופכת להיות דחופה יותר בעיני הציבור הרחב. השירות בצה"ל נתפס כמנגנון חברות, שמאז ומתמיד סייע למהגרים חדשים ולקבוצות סוציו-אקונומיות חלשות אחרות להשיג נקודת פתיחה הוגנת בחברה הישראלית. מצד אחר, צה"ל אינו יכול להיענות בקלות לדרישות של הקהילה החרדית, ורבים בציבור מפקפקים ביעילותה של משימה זו, מעבר לסוגיה הסמלית של "שוויון".

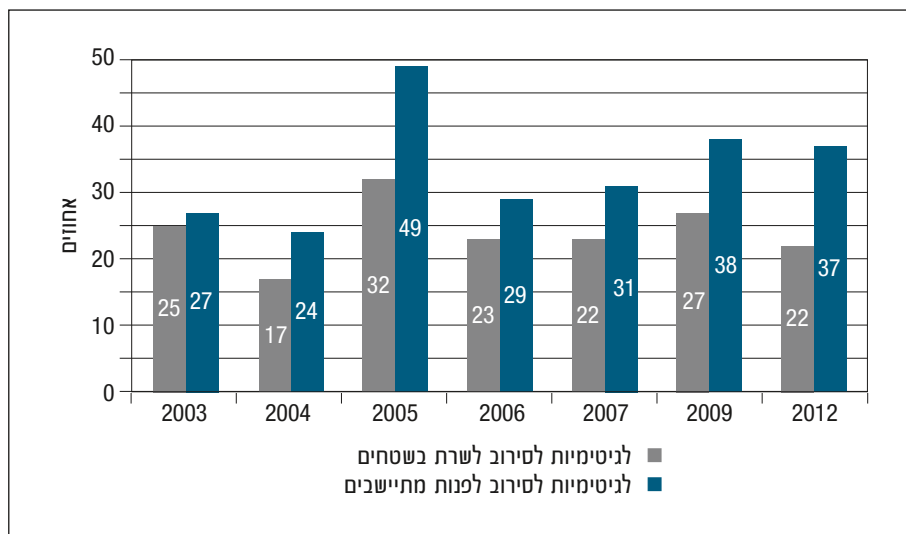
כדי להעמיק בנושא סיכמנו את הנתונים מהסקרים של 2006-2012 (חרדים מהווים כ-10 אחוזים מהאוכלוסייה, וכדי לקבל מדגם סטטיסטי מהימן היה צורך לסכם את הנתונים), במטרה לבחון האם לשירות הצבאי אכן יש השפעה כלשהי על היהודים החרדים. קיבלנו מדגם של 250 משיבים שזיהו עצמם כחרדים. 26 אחוזים מהם ציינו ששירתו, אם בצבא ואם בשירות לאומי; בקרב אלה ששירתו, היו מעט יותר מ-30 אחוזים נשים. אלה ששירתו הושוו לשאר החרדים שלא שירתו בעזרת 51 שאלות דמוגרפיות וביטחוניות. בקרב אלה ששירתו, הרוב דיווח שההוצאות שלו מגיעות בקירוב להוצאות של מעמד הביניים (כלומר מצב כלכלי טוב יותר משאר החרדים). כ-45 אחוזים מהחרדים שלא שירתו זוהו כעניים, בהשוואה ל-20 אחוזים לערך בקרב חרדים ששירתו בצבא.

לא התגלה פער בעמדות בסוגיות הקשורות לביטחון לאומי, למעט התחושה של איום אישי. אלה ששירתו הביעו רמות גבוהות יותר של חשש. בנוסף, הם דירגו רוב יהודי כערך החשוב ביותר (81 אחוזים), יותר מאשר חבריהם לקבוצה. לא היה

הבדל בין הקבוצות במונחים של חוסר הערכה לדמוקרטיה (1.5 אחוזים הציבו את הדמוקרטיה כערך החשוב ביותר, ומעל 55 אחוזים בשתי הקבוצות הציבו אותה כערך הכי פחות חשוב). על בסיס ניתוח זה, ניתן להניח שהצבא עשוי להציע מידה מתונה של סוציאליזציה לחברי הקבוצה, אך נראה שלא הייתה לו השפעה כלשהי על התפיסה הפוליטית שלהם.

מערך השאלות הבא שבחן מתחים פנימיים בקרב יהודים כלל את השאלה על סירוב אפשרי של חיילים לציית לפקודות מסיבות אידאולוגיות. סוגיה זו עלתה במקור בנוגע לחיילים שסירבו לשרת בשטחים מסיבות אידאולוגיות. עם זאת, בחלוף הזמן ובייחוד בהקשר להתנתקות ב-2005, סוגיה זו הפכה בעייתית לחיילים אשר מנהיגים דתיים מובילים קראו להם לסרב פקודה, ולא להשתתף בפניו יישובים. שני המקרים עוסקים באופן שבו מבצע צה"ל את הפקודות של הממשלה החוקית, שאושרו בכנסת והוכרו על ידי בית המשפט העליון כחוקיות וכמחייבות.

המשיבים נשאלו האם לגיטימי שחייל יסרב לשרת בשטחים, והאם לגיטימי שחייל יסרב למלא פקודה לפנות מתיישבים. תרשים 23 מראה ששנת 2005 הייתה שנה יוצאת דופן, שחרגה מהמגמה הכללית. בשני המקרים של סרבנות, בין שני שלישים לשלושה רבעים מהאוכלוסייה סברו שהסירוב אינו לגיטימי, אולם ב-2005, קרוב למחצית מהאוכלוסייה היהודית הייתה מוכנה לקבל סירוב פקודה לפינוי מתנחלים, ו-30 אחוזים תמכו בסירוב לשרת בשטחים. סקר 2005 התבצע בחודש שקדם להתנתקות, כלומר, כאשר המתח היה בשיאו והקריאות לסירוב פקודה חזרו ונשמעו. במהלך

תרשים 23. עמדות כלפי סירוב פקודה מצד חיילי צה"ל, 2003-2012 (אחוזים)

תקופת הסקר, התרחשו תקרית אחת או שתיים של סירוב בפועל לציית לפקודה מצד חיילים ומפקד, שזכו לפרסום רב. אין ספק שאווירה טעונה זו השפיעה על דעת הקהל, והיא הובילה לנכונות רבה יותר לסלוח לגילויים אלה של סרבנות. היפוך המגמה התרחש בצורה מהירה למדיי, ועד 2006 חזרו המספרים למגמה הקודמת. במקביל, ההבנה כלפי סרבנות לפקודות לפינוי מתיישבים עלתה תמיד על התמיכה בסירוב לשרת בשטחים. כמו כן, יש לציין שלמרות עלייה קלה במספר המשיבים התומכים בשמאל, הלגיטימציה הפוליטית לסירוב פקודה לשרת בשטחים ירדה ב־2012, בעוד הלגיטימציה לסירוב פקודה לפנות מתיישבים נותרה באותה רמה. יחד עם זאת, בשני המקרים נותרה הלגיטימציה מתחת לרמה של 2005, כאשר המחלוקת האידאולוגית סביב סוגיית ההתנתקות הייתה בשיאה.

לסיכום, שתי המחלוקות המרכזיות בחברה הישראלית, בין הרוב יהודי והמיעוט הערבי ובקרב הציבור היהודי, ממשיכות להיות רלוונטיות ב־2012. המשותף לשני המקרים הוא חוסר סובלנות מספקת כלפי קבוצת החוץ, אבל העימות של רוב יהודי מול מיעוט ערבי הוא לאומי באופיו וטבוע בהיסטוריה של האזור ובמורכבות היחסים בין ישראל לכוחות חיצוניים (מדינות, ארגונים בינלאומיים, גורמים לא־מדינתיים). מאבק זה ניזון, בין היתר, מהקיפאון בתהליכים פוליטיים באזור, והוא רגיש מאוד לתזוזות במדיניות החוץ של ישראל באופן כללי, וליחסים עם הפלסטינים במיוחד.

פרק 8

הערכה וסיכום

הנתונים למזכר זה עובדו תוך שימוש בגישות מתודולוגיות ושיטות ניתוח עכשוויות. אולם משימת פירוש הממצאים והערכת משמעותם והשלכותיהם היא תובענית יותר. כשחוקרים עוברים מצפייה שיטתית ואובייקטיבית למחוזות הפרשנות והמשמעות, הם נוטשים את הקרקע הבטוחה של השיטה המדעית ונכנסים לתחום לא נודע. חיוני להקפיד על זהירות יתרה בהסקת מסקנות יישומיות מהתחום האמפירי, לרבות הסתירות לכאורה, שבמקרים רבים מובנות בתוך התוצאות המוצגות במחקר זה. אף על פי כן, המחקר לא יהיה שלם ללא ניסיון – תוך הסתייגויות וזהירות הכרחיות – לזהות מספר מסקנות שמתייחסות, באופן חלקי לפחות, להשלכות המעשיות שלו. מרבית המסקנות כבר זוהו והוצגו לצד הנתונים. פרק אחרון זה יסכם חלק מהמסקנות והתובנות המרכזיות שעלו במחקר.

תוצאות המחקר הנוכחי משקפות ומאשרות את מהות אופייה של דעת הקהל הישראלית, שהיא מורכבת ביותר ובעלת סתירות מסוימות, ועם זאת מאופיינת ברמה גבוהה של עקביות משולבת בתנדטיות לאורך זמן. בדרך כלל, דעת הקהל הישראלית היא מושכלת ומעוגנת היטב במציאות, ולכן אינה נתונה לתהפוכות גדולות. הפרמטרים המרכזיים של דעת הקהל בסוגיה הפלסטינית נותרו ביסודם ללא שינוי. במסגרת הסכם קבע עם הפלסטינים, רוב מוחלט תומך בהקמת מדינה פלסטינית, פתרון "שתי מדינות לשני עמים" (מעל שני שלישים), ופינוי של התנחלויות קטנות ומבודדות, אך לא של הגושים הגדולים. רוב ברור אינו מוכן להשעות את המשא-זומתן עם הפלסטינים, אינו מאמין בפתרון צבאי לסכסוך ולא ויתר לחלוטין על פתרון מדיני. יתרה מכך, הדומיננטיות של הדמוגרפיה על פני הגיאוגרפיה נותרה מאפיין בסיסי של מערכת הערכים הישראלית; קיימת השקפה אופטימית יחסית כלפי "האביב הערבי", ואמונה נחושה שהסכמי השלום עם מצרים וירדן יישארו בעינם; כמו כן, הרוב תומך בעקרון שוויון הזכויות לאזרחים הערבים בישראל. כל האמור לעיל מעיד כי כל ממשלה ישראלית תהנה ממידה רבה של גמישות, בבואה להתמודד עם הסוגיה הפלסטינית.

עם זאת, רוב גדול אינו מאמין שהפתרון לסכסוך הישראלי פלסטיני הוא בר-השגה בעתיד הקרוב, מטיל ספק רב האם הפלסטינים הם שותפים אמיתיים ומטפח חשד רב ביחס למטרתם הסופית. הוא מביע מגוון של גישות שליליות כלפי האזרחים הערבים של ישראל, ודוחה את הרעיון של "שטחים תמורת שלום".

אולם יציבות אין פירושה קיפאון. דעת הקהל אינה סטטית. היא נעה עם הזמן, בעיקר כתוצאה מאירועים בשטח. גם אם לא מדובר במהפכים גדולים, חשוב לנטר את השינויים לאורך זמן, שכן הם יכולים לסייע להבין כיצד מתעצבת דעת הקהל באמצעות האירועים. בר-בזמן, תנודות אלה, שלעתים משקפות תזווה ימינה ולעתים שמאלה, אינן משנות את התמונה הכוללת באופן דרמטי. המרכז הישראלי נותר איתן ויציב, כשהוא מקיף בכל נקודת זמן נתונה כמחצית מהאוכלוסייה. ב-2012, השמאל והימין הקיצוניים יחדיו כללו 12 אחוזים בלבד מהאוכלוסייה. כיוון שלפי נתונים אלה הימין והשמאל המתונים אינם כה רחוקים מהמרכז, פירוש הדבר שקיימת מידה רבה של גמישות בדעת הקהל הישראלית. העוצמה, העמידות והיציבות של המרכז, או מה שמכונה גם "הרוב הדומם", נחשבות בעיני רבים לאחד מנכסיה החשובים של המדינה. במקביל, גודל קבוצות הימין והשמאל משתנה מעת לעת, אם כי הימין נותר באופן קבוע גדול מהשמאל – לפרקים ביחס שמגיע עד 4 ל-1 ולעתים, כמו במחקר הנוכחי, ביחס של 2 ל-1.

ניתוח דעת הקהל הישראלית לאורך 27 השנים האחרונות מאפשר לראות בבירור התמתנות בגישת הציבור הישראלי כלפי האפשרות של פתרון פוליטי לסכסוך הישראלי-פלסטיני. מעטים הם החוקרים שיתוכחו עם טענה זו. ישראל נותרה נצית בתחום הביטחון, אולם במהלך שניים וחצי העשורים האחרונים הפכו הישראלים יותר ויותר יוניים בנושאים פוליטיים. תופעה זו משתקפת בתרשים 17, שמראה כי התמיכה בהקמת מדינה פלסטינית שולשה במהלך תקופה זו, מ-21 אחוזים ב-1987 עד 61 אחוזים ב-2006 ו-59 אחוזים ב-2012; 69 אחוזים תומכים בפתרון "שתי מדינות לשני עמים".

מגמה מתמשכת זו לכיוון השמאל נעצרה ב-2006 ופינתה את מקומה לתזווה ימינה, שבאה לידי ביטוי בשנים 2007 עד 2009. התזווה לימין החל מ-2006 (המחקר של 2006 התבצע בפברואר ומרס של אותה שנה, לפני האירועים שהצמיחו, כנראה, את השינוי במגמה) ועד 2009, משקפת ככל הנראה את אירועי שנים אלה. אירועים אלה כוללים את מלחמת לבנון השנייה ואת מה שנתפס ככישלון ההרסני של ההתנתקות החד-צדדית מעזה. עבור הישראלי הממוצע, בין אם בצדק או שלא בצדק, מלחמת לבנון השנייה עוררה שאלות קשות באשר לתבונה שבנסיגה החד-צדדית של ישראל מלבנון, במאי 2000. הישראלים תמכו בהתנתקות מעזה ובפינוי כל נוכחות יהודית מהאזור בעיקר משום שהאמינו שבכך תוסר נקודת עימות מרכזית, והדבר יוביל

לנסיגה בטרור ולשקט יחסי. במקום זאת, חמאס השתלט על עזה, תחילה באמצעות בחירות ולאחר מכן תוך שפיכות דמים, והפך אותה לבסיס חמוש להמשך הטרור נגד ישראל. אין זה מפתיע שישראלים רבים נטו לקריאה המלכדת של הימין, שלפיה נסיגה משטחים אינה מביאה שלום, אלא טרור ומלחמה.

המחקר הנוכחי מראה בבירור כי ב־2012 נעצרה התזוזה ימינה ואפילו שינתה כיוון. כמעט בכל השאלות, התוצאות של 2012 מראות תזוזה משמעותית שמאלה, אם כי ברוב המקרים היא אינה דרמתית מדי. התזוזה שמאלה ב־2012 מתבטאת בעיקר בפרופיל הציבור היהודי. כפי שמראה הניתוח בפרק 2, אמנם המרכז נותר יציב בין 2009 ל־2012 ומקיף מחצית מהאוכלוסייה, אולם המרכז ב־2012 אינו זהה למרכז ב־2009. במהלך תקופה זו, האוכלוסייה (6 אחוזים) נעה מהימין למרכז ומהמרכז לשמאל. כאמור, הסבר אפשרי לתזוזה שמאלה – המנוגדת למגמה הקודמת – ניתן למצוא באירועים, או ליתר דיוק, בהיעדר האירועים של שנים אלה. שלוש השנים שעברו בין המחקר האחרון שבוצע באמצע 2009 לבין המחקר הנוכחי אופיינו ברוגע יחסי בחזית הביטחונית צבאית ובמעט מאוד טרור. הגדה המערבית הייתה שקטה וכוחות הביטחון הפלסטיניים תפקדו ביעילות בשמירת החוק והסדר ובמניעת טרור. ייתכן שלאווירה החיובית בשטח הייתה השפעה מועילה ומרגיעה על דעת הקהל הישראלית (בייחוד בהשוואה לאירועים המטלטלים של 2006–2009), והיא הביאה למיתון בעמדות הנוגעות לפתרונות אפשריים לסכסוך.

הסבר אפשרי אחר הוא שיייתכן כי התזוזה מעידה על אפקט "בומרנג" מסוים כלפי הממשלה המכהנת באותו זמן. ממשלה ימנית מעוררת אופוזיציה וביקורת משמאל, ורבים מכשלי הממשלה מיוחסים, בצדק או שלא בצדק, לגישה האידאולוגית שלה. תופעה הפוכה תתרחש כאשר מדובר בממשלת מרכז-שמאל, וייתכן אפקט מצטבר על דעת הקהל. דבר זה יכול להסביר מדוע ממשלת המרכז-שמאל של אולמרט בשנים 2006–2009 הביאה לתזוזה ימינה, בעוד ממשלת נתניהו הימנית של 2009–2012 הביאה לתוצאה הפוכה. זו השערה מעניינת שבשלב זה תישאר ספקולטיבית, ותוכל להיבחן רק בחלוף זמן.

האם דעת הקהל, ובייחוד השינויים בדעת הקהל משתקפים בזירה המדינית, כלומר, בדפוס ההצבעה של הבוחר הישראלי? מובן שתוצאות ההצבעה נקבעות על פי גורמים רבים מעבר לעמדות ולגישות של הבוחרים בסוגיות המפתח העכשוויות, כמו, בין היתר, גורמים אישיים, היסטוריים, סוציו-אקונומיים ואתניים. אף על פי כן, ניתן היה לצפות לרמה מסוימת של מתאם בין העמדות והגישות של הבוחר לבין תוצאות הבחירות. בחינה מעמיקה של כמה מהבחירות הכלליות האחרונות מעלה שהתמונה הכוללת של דעת הקהל הישראלית השתקפה בתוצאותיהן. בבחירות שנערכו במרס 2006, זכתה בבחירות מפלגת 'קדימה' שעמדה מאחורי ההתנתקות החד-צדדית מעזה.

המפלגה הוקמה על ידי אריאל שרון והונהגה על ידי סגנו, אהוד אולמרט. בבחירות אלה השיג גוש המרכז-שמאל את התוצאות הטובות ביותר שלו (56 אחוזים מהקולות) זה שני עשורים.

התזווה בדעת הקהל מ-2006 עד 2009 השתקפה בתוצאות הבחירות לכנסת שנערכו בפברואר 2009. למרות שאף מפלגה לא השיגה ניצחון ברור, גוש המרכז-ימין זכה ב-54 אחוזים מהקולות, ובעקבות זאת הצליח הליכוד בראשות בנימין נתניהו להקים ממשלה. כפי הנראה, התזווה בהצבעה בין שני הגושים המתחרים בשנים אלה, שעמדה על 10 אחוזים (בדרך כלל מספיקים 5 אחוזים להחלפת הממשלה) משקפת מערך של גורמים, לרבות שינוי בדעת הקהל. בבחירות שנערכו ב-22 בינואר 2013 איבד הימין את הרוב, אך כל אחד משני הגושים קיבל 50 אחוזים מהקולות, כך שנוצר תיקו. תוצאות אלה הולמות את התזווה שמאלה בשנים 2009-2012. ערב בחירות 2013 צפו מומחים רבים "סחף לימין", בייחוד בעיתונות הזרה. על פי נתוני המכון למחקרי ביטחון לאומי היה ברור שסחף כזה אינו צפוי, ובפועל הוא אכן לא התרחש. האיזון בין שני הגושים כולל את הייצוג הערבי הגדול בכנסת (כמעט 10 אחוזים), למרות שהאוכלוסייה הערבית אינה מיוצגת במחקר זה. אף על פי כן, כיוון שייצוג הערבים נותר פחות או יותר קבוע לאורך שלוש מערכות הבחירות האחרונות, יהיה זה סביר להניח שכל שינוי בין הגושים מקורו בשינויים בקרב הקול היהודי. בזמן, נותרו בעינין ההסתייגויות שהוצגו בפרק 1 בנוגע לפרשנות של תוצאות בחירות 2013 במונחים של רצף אידאולוגי שמאל-ימין.

האם תוצאות המחקר שבוצע ב-2012 רלוונטיות כיום? מטרת פרויקט דעת הקהל וביטחון לאומי אינה לספק מידע על עמדת הציבור בסוגיה נתונה ברגע נתון, אלא לבחון מגמות בדעת הקהל הישראלית בסוגיות של ביטחון לאומי לאורך זמן. כפי שצוין במבוא, זהו מחקר עומק ארוך-טווח על עמדות, הבוחן כיצד רואה החברה הישראלית סוגיות ביטחון לאומי מרכזיות לאורך זמן. הדגש הוא על עקביות, יציבות ותנדוטיות בגישות ובעמדות של האוכלוסייה היהודית בישראל בנושאים אלה, וכן על המשמעויות וההשלכות שלהן על מקבלי ההחלטות בישראל. נתוני המחקר מהווים השלמה לדיווחים שמתקבלים מסקרי דעת קהל שוטפים, שברובם מבוססים על סקרים טלפוניים. כאשר משווים תוצאות מסקרים אלה לתוצאות של שאלות ספציפיות במחקר הנוכחי, מתגלה התאמה המאשרת ברובה את התוצאות המוצגות כאן, ובכל מקרה, אינה מצביעה על שינויים דרמטיים.

מהי השורה התחתונה? אילו מסקנות ניתן להסיק מהנתונים לגבי הסיכויים להתקדמות לעבר פתרון לסכסוך? מחד גיסא, הישראלים טרודים מאוד בביטחונם, חשדניים מאוד כלפי הפלסטינים והקולקטיב הערבי וסבורים שקיים סיכוי נמוך מאוד להגיע להסכם שלום. מאידך גיסא, הם חפצים מאוד בשלום, מאמינים בפתרון

המדיני לפחות בעיקרון, נחשבים להמשיך את המשא-ומתן ותופסים את הדמוגרפיה – כלומר, את שימור ישראל כמדינה יהודית – כחשובה יותר מהגיאוגרפיה ומשימור חזון ארץ-ישראל השלמה. רוב הישראלים תומכים בפתרון "שתי מדינות לשני עמים", אולם התוצאות מעידות בבירור שהתפיסה של רבים מהם באשר לגבולות ולמתווה של שתי מדינות אלה רחוקה למדיי מזו של הפלסטינים.

התוצאות המרשימות שהניבו שתי השאלות שהוצגו במחקר הנוכחי בנוגע למשאל עם על הסכם קבע היפותטי מעידות בצורה חד-משמעית כי הפתרון בהחלט בהישג יד, לפחות מנקודת המבט הישראלית. התמיכה בהסכם, המבוסס על שתי מדינות לשני עמים ביחס של קרוב ל-2 ל-1, ורוב של כמעט 12 אחוזים בעד הסכם מפורט – קרוב מאוד לרוב מוחלט בשני המקרים – מדברים בעד עצמם. הציבור הישראלי אינו תומך בכל המרכיבים של ההסכם המפורט שהוצג במחקר, וסביר שיתקשה מאוד לחתום על הסכם כזה, אבל סביר גם שיהיה מוכן לקבל אותו אם מישוהו אחר יקבל את ההחלטות הקשות בשבילו, כלומר, ממשלת ישראל. השאלה האם המשיבים התייחסו לביטוי "ממשלת ישראל" כאל ממשלה ישראלית כלשהי, או כאל הממשלה שמכהנת באותו זמן – כלומר הממשלה בראשות בנימין נתניהו – נותרה ללא מענה, אבל כיוון שממשלת ישראל החדשה שהוקמה במרס 2013 היא אכן בראשות נתניהו, השאלה חסרת השלכה מעשית. ניתן להסיק מהנתונים במידה רבה של ודאות, שמר נתניהו מסוגל מבחינה פוליטית להגיע להסכם מרחיק לכת עם הפלסטינים.

התוצאות של המחקר הנוכחי מחזקות את ההערכה משנים קודמות, שלפיה הסוגיה עתידה להיות מוכרעת באמצעות שני גורמים: האירועים בשטח – ובייחוד אמצעים בוני אמון, ומנהיגות כריזמתית. אין תחליף למנהיגות חזקה. יש סיבה טובה להאמין שמנהיג פוליטי כריזמטי, בגיבוי ממשלה חזקה ומאוחדת ועם תמיכת הממסד הביטחוני, יוכל ללכת רחוק מאוד בנוגע להסדר קבע עם הפלסטינים – הסדר אשר יקבל, גם אם לא בלב שלם, את אישור הציבור הישראלי.

נספח

המדגם

המחקר המתואר בפרסום זה התבסס על סקר דעת קהל של מדגם מייצג של אוכלוסייה יהודית בוגרת (בני 18 ומעלה) בישראל. גודל המדגם נקבע על 600 משיבים, ונשען על הליך דגימת שכבות אקראית. השאלון הועבר על ידי מראיינים מיומנים (מתוך מאגר של 80 מראייני פנים-אל-פנים מיומנים) ל-632 משיבים, בחודשים הראשונים של 2012 (מסוף פברואר עד אמצע אפריל). הראיונות נערכו בבתיהם של המשיבים, וכל ראיון נמשך כשעה אחת. כל משק בית נפקד שלוש פעמים, כדי להגדיל את שיעור הנענים ולהפחית את מספר המסרבים. בכל משק בית רואיין בוגר אחד (מעל גיל 18). בסך הכול נבחרו 1,238 משקי בית. שיעור ההיענות הכולל היה 51% (632 מתוך 1238). עם זאת, מתוך 1,238 משקי הבית, 27 היו לא מאוכלסים/משרדים, וב-105 התגוררו אנשים שלא יכלו לתקשר בעברית. בהפחתת משקי בית אלה שאינם רלוונטיים לאוכלוסיית המחקר, שיעור ההיענות עמד על 57 אחוזים (632 מתוך 1,106). מתוך 1,106 משקי הבית הרלוונטיים, 90 היו ריקים (בכל שלושת הביקורים), או שבעלי הבית היו חולים או בחוץ-לארץ. לפיכך, מתוך 1,016 משקי הבית שנפקדו בפועל, 632 השתתפו במחקר ו-384 סירבו להשתתף. שיעור ההיענות האפקטיבי עמד אפוא על 62%, ושיעור הסירוב על 38%. תוצאה זו טובה הרבה יותר מסקרים טלפוניים, שבהם שיעור ההיענות במקרים רבים נמוך מ-50 אחוזים, ובחלקם שיעור הסירוב עולה על שני שלישים. הסקר שלנו, המבוסס על ראיונות פנים-אל-פנים, מזער את הטיית הבחירה העצמית שנובעת מהבדלים אפשריים בין אלה שמוכנים להשתתף במחקר לאלה שאינם מוכנים.

יחידות הניתוח (משקי הבית) נבחרו בהליך דגימה אקראי דו-שלבי, שכלל ניתוח שכבות של אזורים גיאוגרפים ובנייה של אזורים סטטיסטיים מייצגים. משקי הבית נלקחו מתוך 58 אזורים סטטיסטיים, אשר נבחרו אקראית והשתרעו על פני 38 מקומות שונים – 26 ערים ורשויות גדולות ו-12 קיבוצים ויישובים אחרים קטנים יותר. כל אזור סטטיסטי נבנה כפלח מייצג מתוך ההרכב הסוציו-דמוגרפי הכולל האופייני לאותו אזור. טעות הדגימה עומדת על 4 אחוזים.

על מנת לבדוק האם המדגם אכן מייצג את האוכלוסייה היהודית הבוגרת בישראל, הושוו התוצאות של כמה מדדים דמוגרפיים עם נתונים כלל-ארציים שעליהם מדווחת הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (למ"ס). לוח א' מציג את ההתפלגות המגדרית על פי דיווחי הלמ"ס עבור כלל האוכלוסייה היהודית בגילאי 18 ומעלה, וכפי שנמצא במדגם 2012. ההתפלגות עבור 2012 דומה לנתונים מטעם הלמ"ס עבור 2010. הפערים קטנים ובטווח טעות הדגימה.

לוח א'. התפלגות מגדרית של האוכלוסייה היהודית על פי הלמ"ס ב-2010 ועל פי מחקר INSS

מדגם 2012, אחוזים	נתוני הלמ"ס, 2010, אחוזים	מגדר
48.4	49.2	גברים
51.6	50.8	נשים
100	100	סך הכול

לוח א' מציג את ההתפלגות לפי גיל. כפי שניתן לראות, קיים דמיון ברור בין מדגם 2012 לבין נתוני הלמ"ס. עבור שבע מתוך תשע קבוצות הגיל ההבדלים מזעריים, אם קיימים, וכולם נכללים בטעות הדגימה. בשני מקרים בלבד – בקבוצות הגיל 20 עד 24 ו-65 עד 74 – קיים פער משמעותי; לקבוצת הגיל 20 עד 24 ייצוג חסר במחקר של המכון למחקרי ביטחון לאומי (INSS) ב-4 אחוזים, ולקבוצת הגיל 65 עד 74 יש ייצוג יתר במחקר של INSS בשיעור של 5 אחוזים (מעט מעל טעות הדגימה). העלאת מספר הקטגוריות בתוך משתנה נתון מעלה את הרגישות של המשתנה אך גם את הסיכויים של טעות הדגימה עבור כל קטגוריה נתונה. לפיכך, אילו חולק הגיל לשלוש

לוח א'. התפלגות לפי קבוצות גיל של אוכלוסייה יהודית על פי הלמ"ס ב-2010 ובסקר INSS

מדגם 2012, אחוזים	נתוני הלמ"ס, 2010, אחוזים	קבוצות גיל
4	4	18-19
7	11	20-24
13	11	25-29
10	10	30-34
17	17	35-44
14	16	45-54
16	15	55-64
13	8	65-74
6	8	75+
100	100	סך הכול

קטגוריות (במקום לתשע), של צעירים (18 עד 29), בוגרים (30 עד 64) ו-אזרחים ותיקים (65 ומעלה), כל הפערים בין נתוני הלמ"ס לבין המדגם (1 עד 3 אחוזים) היו נכללים בתוך טעות הדגימה.

לוחות א3 ו-א4 מציגים את ההתפלגות של שני משתנים דמוגרפיים מרכזיים: השכלה הנמדדת בשנות לימוד וארץ מוצא.

לוח א3. התפלגות לפי השכלה של אוכלוסייה יהודית על פי הלמ"ס ב-2010 ובסקר INSS

שנות לימוד	נתוני הלמ"ס, 2010, אחוזים	מדגם 2012, אחוזים
0	2	1
1-4	1	1
5-8	5	5
9-10	6	3
11-12	35	38
13-15	26	23
16+	25	29
סך הכול	100	100

לוח א4. התפלגות לפי ארץ מוצא של אוכלוסייה יהודית על פי הלמ"ס ב-2010 ובסקר INSS

מוצא	נתוני הלמ"ס, 2010, אחוזים	מדגם 2012, אחוזים
האב נולד בישראל, המשיב נולד בישראל	22	25
המשיב נולד באירופה, בארצות הברית (לרבות איזורים אירופאיים של ברית המועצות לשעבר)	26	23
המשיב נולד באסיה או באפריקה (לרבות אזורים אסיאתיים של ברית המועצות לשעבר)	13	13
המשיב נולד בישראל, האב נולד באסיה או באפריקה	24	24
המשיב נולד בישראל, האב נולד באירופה, בארצות הברית	15	15
סך הכול	100	100

השוואת המדגם עם נתוני הלמ"ס מלמדת שבאופן כללי, המדגם מייצג את כלל האוכלוסייה היהודית הבוגרת. בנוגע להשכלה, כל הפערים מצויים בתוך טעות הדגימה, כאשר הפער המשמעותי היחידי נמצא בקטגוריה של 16+ שנות לימוד. גם כאן, אם

נחלק את ההשכלה לשלוש קטגוריות (במקום לשבע), כלומר, לחסרי השכלה תיכונית, בעלי השכלה תיכונית ובעלי השכלה על-תיכונית (ברוב המקרים אקדמית), הפערים יהיו 0-1 אחוז, ולמעשה לא קיימים. בנוגע לארץ המוצא של המשיבים, הרי קיים דמיון כמעט מושלם בין מדגם INSS לבין נתוני הלמ"ס. עבור שלוש מהקבוצות המספרים זהים, ועבור שתי הקבוצות הנותרות עומד הפער של כל קבוצה על 3 אחוזים, כלומר בתוך טעות הדגימה.

כפי שהודגם לכל אורך המחקר, רמת הדתיות של המשיב היא הגורם הנפרד המשפיע ביותר בקביעת גישות ועמדות במרבית סוגיות הביטחון הלאומי. ואכן, משקלו של גורם זה בקביעת עמדותיו של הפרט משתווה לכל שאר המשתנים הדמוגרפיים המשולבים ואף עולה עליהם. לכן, חיוני לבחון האם ההתפלגות במשתנה מרכזי זה במדגם שלנו מקבילה להתפלגות שלו בכלל האוכלוסייה. ב-2010, כחלק מסקר חברתי כלל-ארצי שבוצע על ידי הלמ"ס על מדגם של 7,000 משיבים המייצג את כלל האוכלוסייה הבוגרת של בני עשרים ומעלה, אספה הלמ"ס נתונים על ההגדרה העצמית הדתית. לוח א' מציג את התפלגות ההגדרה העצמית של רמת הדתיות, כפי שהופיעה בדיווחי הלמ"ס ב-2010 ובקרב המשיבים לשאלה זהה במדגם.

לוח א'5. התפלגות לפי הגדרה עצמית של רמת דתיות באוכלוסייה יהודית על פי הלמ"ס ב-2010 ובסקר INSS

רמת דתיות	נתוני הלמ"ס, 2010, אחוזים	מדגם 2012, אחוזים
חרדים	9	9
דתיים	10	13
מסורתיים	38	32
חילונים	43	46
סך הכול	100	100

הפער העיקרי הוא בקבוצת המסורתיים. לקבוצה זו ייצוג חסר של 6 אחוזים, שמתחלק בצורה שווה בין קבוצת הדתיים, שלה יש ייצוג יתר של 3 אחוזים, וקבוצת החילונים שגם היא בייצוג יתר של 3 אחוזים. הפער עבור שתי קבוצות אלה מצוי בטווח טעות הדגימה. הייצוג של החרדים זהה לדיווחי הלמ"ס. עבור מרבית הפריטים, קבוצת המסורתיים היא באמצע. קבוצת הדתיים נוטה לימין וקבוצת החילונים לשמאל. לפיכך, העובדה שהקבוצה הדתית והחילונית קיבלו כל אחת ייצוג יתר של 3 אחוזים מאזנת ביניהן, ומנטרלת את ייצוג החסר של קבוצת המסורתיים.

באופן כללי, מדגם האוכלוסייה היהודית הבוגרת בישראל כפי שנבנה לצורך סקר INSS ב-2012 מהווה מדגם מייצג של האוכלוסייה, וניתן להיעזר בו ברמה גבוהה של ודאות לשם הסקת מסקנות על כלל האוכלוסייה.

פרויקט דעת קהל וביטחון לאומי

פרויקט דעת קהל וביטחון לאומי שהושק ב-1984 עוקב אחר דעת הקהל הישראלית בסוגיות הקשורות לביטחון לאומי. סקרים שבוצעו וצוטטו במסגרת פרויקט זה התבססו על מדגמים מייצגים של אוכלוסייה יהודית בוגרת בישראל. הפרויקט נהגה ועד 2004 גם הונהג על ידי פרופ' אשר אריאן ז"ל, והוא זה שהכין, ביצע וניתח את כל הסקרים עד אותה שנה. החל מ-2005, עברה האחריות לפרויקט לד"ר יהודה בן מאיר. הסקר הנוכחי בוצע בין פברואר לאפריל 2012. טעות הדגימה ברמת ביטחון של 95% היא $\pm 3.76\%$.

להלן התאריכים שבהם בוצעו הסקרים במסגרת הפרויקט:

(1) יוני 1985 (2) ינואר 1986 (3) 9 בדצמבר 1987 עד 4 בינואר 1988 (4) 2 עד 30 באוקטובר 1988 (5) 5 במרס – 27 באוקטובר 1990 (6) 16-31 במרס 1991 (7) 1-21 ביוני 1992 (8) 1-15 בינואר 1993 (9) 11 בינואר – 9 בפברואר 1994 (10) 4 בינואר – 7 בפברואר 1995 (11) פברואר 1996 (12) 1-31 במרס 1997 (13) 26 בינואר – 7 במרס 1998 (14) 25 בינואר – 7 במרס 1999 (15) 24 בינואר עד 26 בפברואר 2000 (16) 12 באפריל – 11 במאי 2001 (17) 30 בינואר – 27 בפברואר 2002 (18) 27 באפריל – 23 במאי 2003 (19) פברואר 2004 (20) 5 ביולי עד 11 באוגוסט 2005 (21) 21 בפברואר – 27 במרס 2006 (22) 25 בפברואר – 25 במרס 2007 (23) מאי-יוני 2009 (24) פברואר-אפריל 2012.

ממדי המדגמים היו כדלקמן:

1,171; 1985; 1,172; 1986; 1,116; 1987; 873; 1988; 1,251; 1990; 1,131; 1991; 1,192; 1992; 1,139; 1993; 1,239; 1994; 1,220; 1995; 1,201; 1996; 1,126; 1997; 1,207; 1998; 1,203; 1999; 1,201; 2000; 1,216; 2001; 1,264; 2002; 1,103; 2003; 1,100; 2004; 704; 2005; 724; 2006; 709; 2007; 616; 2009; 632; 2012.

עבודת השטח בסקרים נעשתה על ידי מכון המחקר 'דחף' עד 1995, ב-1996 על ידי 'מודיעין אזרחי', בין 1997 ל-2002 על ידי מכון המחקר 'אלמידאן/משוב', והחל משנת 2003 על ידי מכון ב.י. ולוסיל כהן למחקרי דעת קהל באוניברסיטת תל-אביב.

